

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

GIEDRIUS GIRDVAINIS

Edukologijos magistrantūros studentas

**PATYČIŲ PREVENCIJA BENDROJO LAVINIMO
MOKYKLOJE EDUKACINIŲ IR VADYBINIŲ
ASPEKTU
MAGISTRO DARBAS**

Darbo vadovė
dr. Rasa Pocevičienė

Šis darbas yra originalus ir nebuvo teikiamas kuriam nors laipsniui ar kvalifikacijai
įgyti

.....
(parašas)

Šiauliai, 2009

TURINYS

SUMMARY.....	6
SANTRAUKA.....	8
IVADAS.....	9
1. PATYČIOS AGRESYVAUS ELGESIO KONTEKSTE.....	13
1.1. Patyčių apibrėžties problematika.....	13
1.2. Patyčių formų grupavimas.....	15
1.3. Patyčių reiškinių paplitimas pasaulyje ir Lietuvoje.....	17
1.4. Patyčių vietos mokyklose.....	23
1.5. Vaikų vaidmenys patyčių situacijos metu.....	24
1.6. Patyčių priežastys ir vaikų agresyvumą lemiantys veiksniai.....	29
1.7. Patyčių padariniai.....	32
2. PATYČIŲ REIŠKINIO PREVENCIJA.....	36
2.1. Smurto ir patyčių politika bei jos įgyvendinimas Lietuvoje.....	36
2.2. Pagrindiniai patyčių prevencijos organizavimo principai.....	39
2.3. Patyčių prevencijos vykdymas skirtinguose lygiuose.....	42
2.4. Bendruomenės narių funkcijos ir atsakomybės, vykdančios patyčių prevenciją mokykloje.....	50
3. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS.....	57
3.1. Tyrimo eiga.....	57
3.2. Tyrimo organizavimas.....	57
3.3. Tyrimo metodai.....	58
3.4. Tyrimo etika.....	59
3.5. Tyrimo imties charakteristika.....	60
3.6. Gautų duomenų apdorojimas.....	62
4. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ.....	63
4.1. Patyčių tarp mokinių paplitimas Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose.....	63
4.2. Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų požiūris į Šiaulių miesto ugdymo įstaigose vykdomą patyčių tarp mokinių prevenciją.....	72
4.2.1. Patyčių tarp mokinių problemos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose aktualumas.....	72
4.2.2. Patyčių tarp mokinių problemos identifikavimas.....	73
4.2.3. Patyčių raišką mažinančių prevencinių priemonių taikymas.....	75
4.2.4. Mokymų mokyklos bendruomenei patyčių prevencijos metu organizavimas.....	82
4.2.5. Mokinių socialinių įgūdžių ugdymas.....	86
4.2.6. Bendravimas ir bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis.....	89
4.2.7. Mokyklos bendruomenės narių atliekamos funkcijos ir pareigos patyčių raiškos mažinimo procese.....	90
4.2.8. Patyčių prevencijos mokyklose vykdytojai.....	94
4.2.9. Patyčių prevencijos organizavimo problemos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose.....	95
4.2.10. Patyčių tarp mokinių problemos sprendimo keliai / būdai.....	99
4.2.11. Patyčių prevencijos mokykloje modelis.....	102
IŠVADOS.....	107
REKOMENDACIJOS.....	109
LITERETŪROS SARAŠAS.....	115
PRIEDAI.....	127

SUMMARY

MOBBING PREVENTION AT SECONDARY SCHOOLS IN EDUCATIONAL AND MANAGEMENT ASPECTS

Master's paper

Relevance of the research. Mobbing at school and outside the school is a prevailing complicated and complex social phenomenon. Therefore it is necessary to create a long-term and efficient system of social and educational measures that could eliminate the above mentioned problem at educational institutions.

The object of the research is mobbing prevention at secondary schools in the town of Šiauliai.

The aim of the research is to highlight the main features of mobbing prevention at Šiauliai secondary schools in the town of Šiauliai.

The methods of the research are as follows: theoretical, empirical and statistical.

The instrument of the research is a questionnaire survey where 256 respondents have taken part: 219 schoolchildren, 10 social educators, 9 class teachers, 9 teachers of various subjects and 9 schoolchildren's parents.

Nearly half of schoolchildren of the 5th – 9th forms that have taken part in the survey suffer of mobbing frequently. A great attention is paid to arrangement of events intended for mobbing prevention at educational institutions in the town of Šiauliai. The topics of mobbing are integrated into the content of teaching/education and cooperation with various organisations has been established. However, only single mobbing prevention measures are applied and mobbing identification mechanism, control of schoolchildren's behaviour, rendering assistance to schoolchildren and their parents, planning of after-school activities, competence perfection of the school staff, parents and schoolchildren as well as an educational system of schoolchildren's social skills are not observed at the educational institutions where the survey has been performed. An appropriate attention is not paid to implementation of preventive projects and programmes, publishing of information/methodical publications and their distribution. Moreover, favourable conditions that would allow schoolchildren inform grown-ups about mobbing at school have not been created. Besides, entire school community is not involved in the process of mobbing prevention. Respondents are of the opinion that close communication and collaboration of all school community members, parents' and schoolchildren's involvement in the activities intended for the

decrease of mobbing and rendering assistance to the victim and the initiator of mobbing are one of the main measures of decreasing mobbing.

The hypothesis that mobbing prevention is being implemented at secondary schools in the town of Šiauliai, but preventive measures are applied eclectically and not systematically, not entire school community is involved in the activities of mobbing prevention and especially parents' and schoolchildren's initiative is lacking has been confirmed.

SANTRAUKA

PATYČIŲ PREVENCIJA BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

EDUKACINIŲ IR VADYBINIŲ ASPEKTU

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Patyčios mokykloje ir už jos ribų yra plačiai paplitęs sudėtingas kompleksinis socialinis reiškinys. Ugdymo įstaigose būtina sukurti ilgalaikę ir efektyvią socialinių bei pedagoginių šių problemą šalinančių priemonių sistemą.

Tyrimo objektas - patyčių prevencija Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo tikslas - išryškinti pagrindinius patyčių prevencijos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose bruožus.

Tyrimo metodai: teoriniai, empiriniai, statistiniai.

Tyrimo instrumentas – anketinė apklausa (dalyvavo 256 respondentai (219 moksleivių, 10 socialinių pedagogų, 9 klasių vadovai, 9 dalykų mokytojai bei 9 moksleivių tėvai)).

Beveik pusę apklausoje dalyvavusių 5-9 klasių mokinių patiria dažnas patyčias. Šiaulių miesto ugdymo įstaigose skiriamas didelis dėmesys prevencinių renginių organizavimui. Patyčių temos integruojamos į mokymo/ugdymo turinį, bendradarbiaujama su įvairiomis organizacijomis. Tirtose ugdymo įstaigose taikomos pavienės patyčių prevencijos priemonės ir nėra patyčių identifikavimo mechanizmo, moksleivių elgesio kontrolės, pagalbos mokiniui bei tėvams teikimo, popamokinės veiklos organizavimo, mokyklos personalo, tėvų ir moksleivių kompetencijos tobulinimo bei moksleivių socialinių įgūdžių ugdymo sistemos. Neskiriamas didelis dėmesys prevencinių projektų bei programų įgyvendinimui, informacinių/metodinių leidinių leidybai ir platinimui, nesukurtos palankios sąlygos, leidžiančios moksleiviams informuoti suaugusius apie ugdymo įstaigoje vykstančias patyčias. Be to, į patyčių prevenciją įsitraukia ne visa mokyklos bendruomenė. Glaudus visos mokyklos bendruomenės narių bendravimas ir bendradarbiavimas, tėvų bei moksleivių įtraukimas į patyčių raiškos mažinimo veiklą, pagalbos patyčių aukai bei iniciatoriui teikimas – respondentų nuomone, vienos iš pagrindinių patyčių raiškos mažinimo būdų.

Hipotezė, kad Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose vykdoma patyčių prevencija, tačiau prevencinės priemonės taikomos eklektiškai, nesistemiškai, į patyčių prevencinę veiklą įsitraukusi ne visa mokyklos bendruomenė – ypač pasigendama tėvų bei pačių mokinių iniciatyvos, pasitvirtino.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Pasak D. Pūro, šiandien gyvename visuomenėje, kuri nepasižymi itin gera dvasine sveikata. Šiandien atsiskleidė daug metų besikaupusios nesveiko elgesio su savimi ir kitais ydos. Ar tai būtų didžiausias pasaulyje savižudybių skaičius, ar plačiai paplitusi ir įvairiomis formomis besireiškianti prievarta, ar besaikis girtavimas – visa tai verčia mus pradėti domėtis savimi kaip individualiais ir visuomene, pažvelgti giliau ir pabandyti suvokti, ką reiškia mums ši nelinksma statistika (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Patyčios, kaip ir kiti prievartos pasireiškimo būdai, yra mūsų visuomenės labai žemo emocinio raštingumo pasekmė, o kartu ir priežastis gausybės socializacijos nesėkmių, išstinkančių mūsų jaunimą. Šiandien tai yra labai paplitęs reiškinys ir jau būtų pats laikas stabdyti šią epidemiją. Patyčiomis persmelkti santykiai mūsų visuomenėje tapo tokie įprasti, jog virto tarsi gyvenimo norma (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

Mokykloje kiekvienas vaikas turėtų jaustis reikšmingas ir saugus. Deja, mokyklos realybė neretai esti visai kitokia (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005). Moksleivių apklausos rodo, jog nemaža dalis vaikų mokyklose tampa agresijos, pasireiškiančios patyčiomis, aukomis (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005; Zaborskis, Vareikienė, 2008). Štai pasaulio sveikatos organizacijos atlikto tarptautinio tyrimo duomenimis, Lietuvoje apie 70 proc. vaikų bent kartą yra patyrę bendraamžių patyčias, tuo tarpu beveik trečdalis vaikų mokykloje patiria dažnas (2-3 kartus per mėnesį arba dažniau) kitų patyčias. Šis rodiklis lyginant su kitomis valstybėmis, yra vienas aukščiausių (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005; Zaborskis, Vareikienė, 2008; Currie, Roberts, Morgan et al., 2004).

Pasak Jaunimo linijos vadovo bei psichologo R. Povilaičio (2006) nėra aiškaus atsakymo į klausimą, kodėl Lietuva, lyginant su kitomis valstybėmis, pirmauja pagal patyčių skaičių. Tačiau akivaizdu, jog ši problema yra susijusi su permainomis visuomenėje.

Patyčios mokykloje yra be galo didelė problema, susijusi su moksleivių sveikatos sutrikimais ir negatyviomis gyvensenos ypatybėmis. Patyčių prevencinių programų įgyvendinimas ir psichologinio klimato mokykloje ar klasėje gerinimas apsaugotų vaikus nuo somatinės ir psichinės sveikatos problemų bei rizikingo elgesio (Zaborskis, Vareikienė, 2008).

Per pastaruosius dešimt metų susidomėjimas šia problema ypač išaugo (Olweus, 2008), agresyvaus elgesio tyrimams skiriama vis daugiau dėmesio (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005). Tyrinėjamas patyčių dažnumas mokyklose (Olweus, 1993, 2001; Peteraki, Houndoumadi,

2001; Rigby, 1999; Ortega, Lera, 2000; Gini, 2004; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008), gilinamasi į šio reiškinio atsiradimo priežastis (Pelegri, Long, 2002), nagrinėjamas patyčių ryšys su depresija, polinkiu į savižudybę (Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela ir kt., 1999), tabako bei alkoholio vartojimu (Targamadžė, Valeckienė, 2007). Taip pat ieškoma sąsajų tarp patyčių ir įvairių somatinių negalavimų (Rigby, 1999; Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela ir kt., 1999; Smokowski, Kopasz, 2005), pateikiamos išsamios aukų ir jų skriaudėjų charakteristikos (Robichaud, 2007; Olweus, 1993, 2006, 2003; Banks, 1997; Smokowski, Holland Kopasz, 2005). Vis dar intensyviai ieškoma efektyvių būdų, galinčių sumažinti patyčių mokyklose reiškimąsi (Heinrich, 2003; Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005; Rigby, Smith, Pepler, 2004; Whitted, Dupper, 2005; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Olweus, 2003, 2005, 2008; Robichaud, 2007).

Tyrimo problema. Patyčios mokykloje ir už jos ribų yra plačiai paplitęs sudėtingas kompleksinis socialinis reiškinys. Žiniasklaidoje vis dažniau aptinkama įvairių pranešimų, nušviečiančių žiaurios patyčių atvejus Lietuvos ugdymo įstaigose. Įvairių Lietuvoje atliktų apklausų duomenys rodo, kad patyčios mokyklose tapo kasdienybe, tarsi tam tikra „gyvenimo norma“. Tai rodo, kad šalies mokyklose neatidėliotinai reikia imtis patyčių reiškimąsi mažinančios veiklos.

Ugdymo įstaigose būtina sukurti ilgalaikę ir efektyvią socialinių bei pedagoginių šią problemą šalinančių priemonių sistemą. Siekiant sumažinti patyčių tarp mokinių reiškimąsi neužtenka vien tik socialinių pedagogų iniciatyvos, būtina, kad už patyčių atvejų sprendimą atsakomybę prisiimtų visi mokyklos bendruomenės nariai. Funkcijų ir atsakomybės tarp mokyklos bendruomenės narių pasiskirstymas – vienas iš pagrindinių patyčių prevencijos sėkmę nulemiančių veiksnių.

Tyrimo objektas - patyčių prevencija Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo hipotezė - Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose vykdoma patyčių prevencija, tačiau prevencinės priemonės taikomos eklektiškai, nesistemiškai, į patyčių prevencinę veiklą įsitraukusi ne visa mokyklos bendruomenė – ypač pasigendama tėvų bei pačių mokinių iniciatyvos.

Tyrimo tikslas - išryškinti pagrindinius patyčių prevencijos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose bruožus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti patyčių reiškinių sampratą, formas, priežastis ir pasekmes.
2. Atskleisti patyčių reiškinių paplitimą Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių tarpe.
3. Išryškinti pagrindines patyčių raišką mažinančias prevencines priemones, taikomas Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose.
4. Išsiaiškinti pagrindinius patyčių prevencijos mokykloje vykdytojus bei pedagogų, moksleivių ir jų tėvų realiai atliekamas pareigas ir funkcijas patyčių raiškos mažinimo procese.
5. Išryškinti pagrindines patyčių prevencijos organizavimo problemas Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose.
6. Pateikti pagrindinius, mokyklos bendruomenės narių siūlomus, patyčių raiškos mažinimo būdus.

Tyrimo metodologinis pagrindimas. Organizuojant tyrimą buvo remtasi šiomis teorijomis:

Pragmatizmo teorija. Ši teorija pabrėžia, kad ugdymo paskirtis – išmokyti ugdytinį spręsti realias gyvenimo problemas ir, sukaupus jų sprendimo patirtį, pasiekti maksimalią asmeninę gerovę, nepažeidžiant tų normų, kurios galioja visuomenėje. Ugdytiniai turi išmokyti taikyti bendruosius problemų sprendimo principus bei metodus ir susifokuoti poreikį eiti drąsai ir protingai spręsti problemas, su kuriomis jie susidurs ateityje (Bitinas, 2000, 1996).

Socialinė išmokimo teorija. Šios teorijos šalininkų teigimu, asmuo taip pat mokosi ir stebėdamas kitus žmones. Jis modeliuoja savo elgesį, sekdamas kitų žmonių elgesio modeliu. Galima pasirinkti tiek tinkamą, tiek ir netinkamą elgesio modelį (Žukauskienė, 2002).

Socialinio konstruktyvizmo teorija - žmogaus pažinimą sieja su jo socialine aplinka, kuriančią tikrovės konstrukciją, o ypač bendradarbiavimą su kitais (Martiškauskienė, 2008).

Tyrimo metodai:

Teoriniai: *Pedagoginės, psichologinės mokslinės literatūros analizė*, siekiant apibrėžti patyčių mokykloje problemą, patyčių pasireiškimo būdus, atskleisti šio reiškinių atsiradimo priežastis bei padarinius. Taip pat išryškinti pagrindinius patyčių prevencijos organizavimo ugdymo įstaigoje principus.

Empiriniai: *Anketinė apklausa*, skirta patyčių tarp mokinių paplitimui Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose atskleisti, taip pat pagrindiniams šio miesto ugdymo įstaigose organizuojamos patyčių prevencijos bruožams išryškinti.

Statistiniai: *Duomenų analizė*, siekiant apibendrinti ir susisteminti tyrimo metu gautus rezultatus. Pirmosios tyrimo dalies metu gautų duomenų apdorojimui naudojamas programinis statistinių duomenų apdorojimo paketas SPSS 12.0 for Windows. Statistiniui ryšiui tarp atskirų požymių įvertinti naudota koreliacinė analizė. Antrosios tyrimo dalies gautų duomenų apdorojimui naudojamas kokybinės content analizės metodas.

Tyrimo imtis

Apklausoje dalyvavo 256 respondentai (219 moksleivių, 10 socialinių pedagogų, 9 klasių vadovai, 9 įvairius dalykus dėstantys mokytojai bei 9 moksleivių tėvai). Tyrimas atliktas 2–ose gimnazijose, 3–ose vidurinėse bei 4–ose pagrindinėse mokyklose.

Darbo naujumas ir reikšmingumas

Gauti tyrimo rezultatai parodė, kad patyčių tarp mokinių problema Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose labai aktuali. Apklausos duomenys atskleidė, kad šio miesto ugdymo įstaigose patyčių raišką mažinančios prevencinės priemonės taikomos nesistemiškai, nesusitelkiant į konkrečias veiklos sritis. Suformuluotos išvados suteikė galimybę pedagogams bei administracijai susidaryti išsamesnį patyčių ugdymo įstaigoje vaizdą bei dar kartą pasvarstyti ar tikrai pasitelkiamos visos įmanomos priemonės ir būdai sprendžiant patyčių tarp mokinių problemą. Pateiktos rekomendacijos padės efektyviau spręsti patyčių tarp mokinių problemą, suteiks tvirtą pagrindą kuriant įvairius patyčių mažinimo modelius bei strategijas savo ugdymo įstaigoje.

Darbo aprobacija – 2009 m. gegužės 14 d. Šiaulių universiteto Edukologijos fakulteto *Studentų mokslinėje konferencijoje* skaitytas pranešimas tema

„Patyčių prevencija bendrojo lavinimo mokykloje edukaciniu ir vadybiniu aspektu“

Darbo struktūra

Magistro darbą sudaro įvadas, 4 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 8 priedai. Darbe pateiktos 23 lentelės ir 12 paveikslų.

1. PATYČIOS AGRESYVAUS ELGESIO KONTEKSTE

1.1. Patyčių apibrėžties problematika

Patyčios (*angl. bullying*) mokykloje yra gan sena ir visame pasaulyje labai gerai žinoma problema. Jau 1897 metais, kaip teigia P. K. Smith (1997), pasirodė pirmasis akademinis pranešimas „*Patyčios pedagoginėje seminarijoje*“, analizuojantis šią problemą. Tačiau tik 1970 – aisiais metais patyčios mokyklose tapo sistemingo tyrinėjimo objektu. Pirmieji šio reiškinio tyrimai buvo atlikti Švedijos ir Norvegijos mokyklose (Olweus, 1993, 2003). Vienas pirmųjų šia problema domėtis pradėjo Norvegų mokslininkas D. Olweus (1993, 2003), kuris ne tik pirmasis ėmė tyrinėti patyčių paplitimo dažnumą mokyklose, pateikė išsamų šio fenomeno apibrėžimą, bet ir sukūrė veiksmingą patyčių prevencinę programą, kuri šiandien gan plačiai ir sėkmingai yra taikoma daugelyje pasaulio šalių (Valeckienė, 2007).

1980 metais Švedijoje ir Norvegijoje buvo pradėtas vykdyti plataus masto projektas, nukreiptas prieš patyčias mokyklose. Šis projektas susilaukė labai didelės sėkmės ir be abejo tai paskatino šio reiškinio tyrinėjimą kitose šalyse, tokiose kaip Nyderlandai, Belgija, Vokietija, Italija, Ispanija, Portugalija, Airija, Australija, Naujoji Zelandija, Kanada ir JAV (Olweus, 1993, 2003).

Pasak D. Valeckienės (2007), aiškios ir visiems priimtinos patyčių sampratos kol kas nėra. Lietuvių kalboje kol kas nerandama termino, kuris tiksliai ir aiškiai apibūdintų patyčias bei, kuris atspindėtų tą visą elgesio įvairovę, būdingą šiam reiškiniui. Mokslinėje literatūroje susiduriama su didele šį reiškinį apibūdinančių žodžių įvairove: patyčios, priekabės, užgauliojimas, kabinėjimasis, skriaudimas, pažeminimas, bauginimas, viktimizacija, erzinimas, kankinimas, žalojimas ir t.t. (Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Povilaitis Jasiulionė, Kuriene ir kt., 2007). Lietuvoje kaip sinonimai dažniausiai yra vartojami *patyčių* ir *priekabiavimo* terminai, tačiau svarbu pabrėžti tai, kad terminas *priekabiavimas* labai dažnai daugelio žmonių yra suvokiamas ir suprantamas kaip seksualinis priekabiavimas (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kuriene ir kt., 2007; Targamadžė, Valeckienė, 2007; Valeckienė, 2007). D. Valeckienės (2007) teigimu, šios dvi dažniausiai Lietuvoje vartojamos sąvokos atskleidžia gan skirtingą šio reiškinio prasmę ir toks jų vartojimo nevienareikšmiškumas tik patvirtina pačios įvardijamos problemos sunkumą bei sudėtingumą.

Dabartinės Lietuvių kalbos žodyne (2000) elgesys būdingas patyčioms apibūdinamas pačiais įvairiausiais žodžiais: tyčiojimasis, juokai, iš ko nors juokimasis, juoktis piktai. Šaipytis – juoktis, tyčiotis; engti – spausti, varginti, kamuoti, mušti; skriausti – daryti skriaudą, daryti žalą; užgaulioti – užgauti, įžeidinėti; užgauti – įžeisti, pažeminti, pakenkti; įskaudinti – suteikti skausmą; pažeminti –

sumenkinti, nuniekinti, suniekinti; skaudinti – kelti rūpestį, įžeisti; niekinti – rodyti panieką, žiūrėti iš aukšto; pajuoka – pajuokimas, patyčios, pajuokos, patyčių objektas ir t.t.

Tokia patyčių reiškinių sąvokų įvairovė liudija ir apie pačios problemos apibrėžimų gausą. Svarbu paminėti tai, kad mokslinėje literatūroje susiduriama su skirtingomis šio reiškinių sampratomis. Įvairių šalių patyčių problemą tyrinėjantys mokslininkai pateikia skirtingus šio reiškinių apibrėžimus. Pavyzdžiui, anglų mokslininkas P. K. Smith (1997) patyčias apibrėžia kaip sistemingą piktnaudžiavimą galia, kaip atkaklius ir nuolat pasikartojančius veiksmus, kurie yra nukreipti į kitą asmenį, siekiant jį išskaudinti ir pažeminti. Pasak A. Melor (1990), patyčios – tai psichologinis ir fizinis smurtas, nukreiptas prieš asmenį, kuris savarankiškai nesugeba savęs apginti. W. M. Craig (1998) teigimu, patyčios – tai neigiamas fizinis ar žodinis veiksmas, kuris atliekamas tyčia, siekiant išskaudinti kitą asmenį. Patyčių reiškinių Lietuvoje tyrinėtojų bei Vilniaus mieste veikiančios jaunimo psichologinės pagalbos centro „*Vaikų linija*“ savanorių R. Povilaičio ir J. Valiukevičiūtės (2005) manymu, patyčios - tai tyčinis ir nuolat pasikartojantis agresyvus bendraamžių elgesys, nukreiptas į silpnesnį vaiką, siekiant sukelti jam fizinį arba emocinį skausmą.

Kaip matome patyčių apibrėžimų yra daug ir įvairių, tačiau visame pasaulyje dažniausiai yra vartojamas norvegų patyčių reiškinių tyrinėtojo D. Olweus (1993) pateiktas patyčių apibrėžimas, kuriame šis reiškinys įvardijamas kaip sąmoningas, neišprovokuotas bei nuolat pasikartojantis vieno asmens ar visos jų grupės fizinis arba žodinis kito asmens užgauliojimas, siekiant jį išskaudinti ir pažeminti. Šia D. Olweus pateikta patyčių samprata ir bus vadovaujama šiame darbe.

Patyčioms mokykloje būdingi trys pagrindiniai elementai:

- Patyčios – tai nuolat pasikartojantis elgesys;
- Tarp priekabautojo ir aukos egzistuoja valdžios, fizinė, socialinė, psichologinė persvara;
- Toks elgesys žaloja ir kenkia, nes jo pagrindinis tikslas išskaudinti, sukelti emocinį bei fizinį skausmą kitam asmeniui (Olweus, 1993; Nansel, Overpeck, Pilla ir kt., 2001; Chamberlain, 2003; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Craig, Pepler, Blais, 2007).

Patyčias patiriančiam vaikui bendraamžių užgauliojimais yra tikrai be galo didelė ir nuolat besitęsianti kančia. „Nuo patyčių kenčiančio vaiko istorija yra labai panaši į pažemintus patiriančių suaugusių istorija, skiriasi tik keli mokyklai būdingi aspektai; patyčių objektas patiria piktnaudžiavimą galia ir atskyrimą; jis pralaimi ir niekaip negali apsiginti. Jis bijo, bet kartu jam

gėda; juo labiau padėtis blogėja ir juo ilgiau užsitęsia, juo labiau jis save nuvertina“ (Robichaud, 2007, p. 18).

Labai dažnai patyčios painiojamos su humoru ir nekaltais juokeliais, tačiau tai yra du skirtingi ir tarpusavyje visiškai nesusiję dalykai. Patyčios nuo humoro ir nekaltų juokelių skiriasi tuo, kad tas, iš kurio yra juokiamasi labai kenčia, jam yra be galo skaudu, o juokinga ir labai smagu gali būti tik besityčiojantiems ir patyčias stebintiems vaikams (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007).

Taigi, šiandien susiduriama su patyčių reiškinių įvardijimo problema. Patyčias mokyklose tyrinėjantys įvairių šalių mokslininkai šią problemą apibrėžia skirtingai. Tačiau vieningai prieinama išvada, kad kalbant apie patyčias būtina išskirti tokias jos ypatybes, kaip: pasikartojamumas, nelygus jėgos santykis tarp aukos ir skriaudėjo bei sąmoningas skausmo ir kančios silpniam asmeniui sukėlimas. Šiame darbe smurtas, patyčios bei agresija bus naudojami kaip sinonimai.

1.2. Patyčių formų grupavimas

Patyčios mokykloje pasireiškia pačiais įvairiausiais būdais: kabinėjimusi, šaipymusi, skaudinimu, spardymu, mušimu, apspjaudymu, žeminimu ir t. t. (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Povilaitis, Jasiulionienė, Kurienė ir kt., 2007). Patyčios apima gan platų elgesio spektrą, nuo žodinių užgauliojimų, ignoravimo ar atstūmimo iki fizinių išpuolių, reketo ar daiktų atiminėjimo ir laužymo (Zaborskis, Vareikienė, 2008). Mokslinėje patyčių problemą nagrinėjančioje literatūroje išskiriama keletas patyčių formų. Pagal tai, kaip iš asmens yra tyčiojama išskiriamos *tiesioginės* ir *netiesioginės* patyčių formos:

- *Tiesioginės patyčios* pasireiškia atviromis, į vaiką nukreiptomis atakomis. Jis yra stumdomas, apmėtomas akmenimis, pravardžiuojamas, jam grasinama, ant jo rėkiama, rodomi nepadorūs gestai, jį erzina bei muša ir pan. (Olweus, 1993, 2003; Smith, 1997; Nansel, Overpeck, Pilla ir kt., 2001; Piskin, 2002; National Children's Resource Centre, 2002; BCCPAC, British Columbia Ministry Of Education, 2003; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Craig, Pepler, Blais, 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Povilaitis, Jasiulionienė, Kurienė ir kt., 2007).

- *Netiesioginėms patyčioms* būdingas toks elgesys, kai vaikas yra skaudinamas nenaudojant tiesioginės agresijos. Tai vaiko atstūmimas nuo grupės, ignoravimas, nebendravimas, neapykantos prieš jį kurstymas, negerų paskalų skleidimas, apkalbinėjimas ir pan.. Netiesioginių patyčių metu per tyčinį pašalinimą vaikas taip pat yra socialiai izoliuojamas (Olweus, 1993, 2003; Smith, 1997; Nansel, Overpeck, Pilla ir kt., 2001; Piskin, 2002; National Children's Resource Centre, 2002; BCCPAC, British Columbia Ministry Of Education, 2003; Povilaitis, Valiukevičiūtė,

2006; Craig, Pepler, Blais, 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Povilaitis, Jasiulionienė, Kurienė ir kt., 2007).

Tiesioginės patyčios yra kur kas lengviau pastebimos, o netiesiogines patyčias sudaro gan subtilūs ir iš pažiūros visai nekalti veiksmai, bet jie lygiai taip pat, kaip ir smūgiai ar užgauliojimai, gali labai įskaudinti (Olweus, 2003; Robichaud, 2007). Netiesiogines patyčias sunkiau atskleisti, sunku įsikišti ir jas sustabdyti t.y. valdyti. Iš išorės, iš pirmo žvilgsnio žemintojas nedaro nieko blogo, tad yra be galo sunku jam ką nors prikišti bei jį nubausti (Robichaud, 2007) todėl pasak D. Olweus (1993, 2003) labai svarbu atkreipti dėmesį į šią mažiau pastebimą patyčių formą, nes jos labai dažnai būna net skaudesnės už tas, kurias galima pamatyti plika akimi.

Pagal dominuojančias patyčių formas, pagal tai, kokia agresija yra naudojama vaikui įskaudinti ir įžeisti dar yra išskiriamos:

- *Verbalinės ir rašytinės patyčios* – kuomet iš vaiko yra tyčiojama žodžiu ir raštu. Ši patyčių forma apima tokį elgesį, kaip prasivardžiavimą, neigiamus komentarus, gąsdinimą, pašaipas replikas apie žmogaus kūną, religiją, rasę, tautybę, šeimą, negalią, išvaizdą, bauginančių žinučių siuntinėjimą mobiliuoju telefonu ar elektroniniu paštu ir pan. (Piskin, 2002; National Children's Resource Centre, 2002; BCCPAC, British Columbia Ministry Of Education, 2003; Trautman, 2003; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Craig, Pepler, Blais, 2007; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007).

- *Fizinės patyčios* – kai iš vaiko tyčiojama atliekant fizinius prieš jį nukreiptus veiksmus. Fizinės patyčios apima tokį elgesį, kaip mušimą, stumdymą, kandžiojimąsi, spardymą, plaukų pešiojimą, svetimų daiktų gadinimą, nepagarbių gestų rodymą, ar bet kokį kitą atvirai link kito vaiko nukreiptą agresyvių elgesį (Piskin, 2002; National Children's Resource Centre, 2002; BCCPAC, British Columbia Ministry Of Education, 2003; Trautman, 2003; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Craig, Pepler, Blais, 2007; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007).

Šiandien, taip sparčiai tobulėjant informacinėms technologijoms, patyčios tampa rafinuotesnės, jos įgauna naujų, užmaskuotų formų: grasinamų, gąsdinančių žinučių mobiliuoju telefonu arba elektroniniu paštu siuntimas, filmuotos medžiagos apie skriaudžiamą asmenį demonstravimas ar žeminamų internetinių puslapių apie patyčių auką kūrimas ir platinimas (Chamberlain, 2003; BCCPAC, British Columbia Ministry Of Education, 2003; Bauman, Del Rio, 2006, cit. pgl. Valeckienė, 2007; Craig, Pepler, Blais, 2007). Ši patyčių formą sukelia labai skaudžių pasekmių patyčių aukai (Bauman, Del Rio, 2006, cit. pgl. Targamadžė, Valeckienė, 2007; Valeckienė, 2007).

Patyčių formas taip pat galima klasifikuoti ir pagal tai, dėl kokių priežasčių iš asmens yra tyčiojama. Tai patyčios kylančios dėl kito asmens:

- Kūno sudėjimo;
- Socialinės padėties;
- Charakterio savybių;
- Higienos įpročių;
- Negalios;
- Rasės;
- Kitų priežasčių (Olweus, 2001, 2003; Targamadžė, Valeckienė, 2007).

Patyčių, kylančių dėl rasistinių įsitikinimų, metu skriaudžiamas ne tik kitai etninei grupei priklausantis vaikas, bet taip pat žeminami ir visi jo šeimos nariai (Targamadžė, Valeckienė, 2007; Valeckienė, 2007). Rasistinėms patyčioms būdingi žodiniai užgauliojimai, prasivardžiavimas, fizinis grasinimas, rasistiniai juokeliai, asmens rasę įžeidžiančių ženklų demonstravimas ir platinimas bei kiti asmenį bei jo rasę žeminantys veiksmai (Whitted, Dupper, 2005; Valeckienė, 2007).

Kai kurie patyčių reiškinių tyrinėtojai kaip atskirą patyčių formą dar išskiria seksualines patyčias (Xin Ma, Stewin, Mah, 2001), kurios apima tokį elgesį, kaip įžeidžiančias seksualines užuominas, žvilgsnius, įvairius komentarus apie išvaizdą, netinkamus ir nepageidaujamus prisilietimus, seksualinę potekstę turinčius nešvankius pasiūlymus, pornografinės medžiagos demonstravimą, jos platinimą ir pan.. Šias patyčias patiria abiejų lyčių mokiniai (Targamadžė, Valeckienė, 2007; Valeckienė, 2007).

Ne priklausomai nuo to, kokia forma mokykloje patyčios pasireiškia, neabejojama, kad jos yra didelės įtampos šaltinis, ir tai gali turėti didelę reikšmę skaudiems padariniams atsirasti (Flouri, Buchanan, 2002).

Taigi, patyčios apima gan platų elgesio spektrą. Išskiriamos keturios pagrindinės patyčių formos: *tiesioginės*, *netiesioginės*, *verbalinės* bei *fizinės* patyčios. Kai kurie autoriai kaip atskiras patyčių formas dar išskiria *seksualines* patyčias, bei patyčias, kylančias dėl tam tikrų asmenybinių, pvz., charakterio ar gyvenimo būdo ir pan. ypatybių.

1.3. Patyčių reiškinių paplitimas pasaulyje ir Lietuvoje

Patyčios mokykloje - labai paplitusi socialinė problema daugelyje pasaulio šalių (Xin Ma, Stewin, Mah, 2001). Tai yra klatingas, antisocialus elgesys, kasmet traumuojantis milijonus vaikų (Feinberg, 2003). Nuo šio reiškinių tyrinėjimų pradžios iki šiandien buvo atlikta be galo daug ir įvairių tyrimų, nagrinėjančių šio fenomeno paplitimo mastą įvairiose pasaulio šalyse. Štai 1980

metais atlikta 150 000 Skandinavijos moksleivių apklausa rodo, kad maždaug 9 proc. moksleivių nuo 8 iki 16 metų patyrė kitų moksleivių patyčias, 6-7 proc. reguliariai tyčiodavosi iš kitų (Olweus, 1993). Kanadoje Žmonių išteklių plėtojimo ministerijos atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad 5 proc. berniukų ir 7 proc. mergaičių nuo 4 iki 11 metų amžiaus jau buvo reguliariomis patyčių aukomis, o 14 proc. to paties amžiaus berniukų ir 9 proc. mergaičių prisipažino, kad reguliariai tyčiodavosi iš kitų vaikų (Robichaud, 2007). Daugiau kaip 38 000 Australijos vaikų apklausos rezultatai rodo, kad apie 50 proc. apklausoje dalyvavusių vaikų mokykloje nuolat patiria kitų vaikų patyčias (Rigby, 1999; Rigby, Peterson, 1999). Ispanijoje atliktų tyrimų metu buvo nustatyta, kad 33 proc. vaikų yra patyčių aukos, tiek pat procentų patys tyčiojasi iš kitų vaikų (Ortega, Lera, 2000).

Švedijoje apie 39 proc. vidurinėse mokyklose besimokančių vaikų patiria patyčias, 28 proc. teigė, kad patys tyčiojasi iš kitų vaikų ir 13 proc. prisipažino esantys ir patyčių aukomis ir jų iniciatoriais (Frisen, Jonsson, Persson, 2007).

Italijoje patyčias patiria 40 proc. pradinėse mokyklose ir 28 proc. vidurinėse mokyklose besimokančių vaikų, atitinkamai 20 ir 15 proc. patys dažnai tapdavo patyčių iniciatoriais (Gini, 2004). Tuo tarpu Graikijoje dažną kitų tyčiojimąsi patiria apie 14,7 proc. vaikų, o maždaug 6,3 proc. patys tyčiojasi iš kitų (Pateraki, Houndoumadi, 2001).

Tyrimai rodo, kad Portugalijoje 21,9 proc. pradinėje mokykloje ir 21,6 proc. vidurinėje mokykloje besimokančių vaikų tris ir daugiau kartų per savaitę patiria patyčias. (De Almeda, 1999). Šiaurės Airijoje patyčias patiria 25,9 proc. pradinėje mokykloje ir 20,3 proc. vidurinėje mokykloje besimokančių vaikų (Collins, McAleacy, Adamson, 2004). Belgijoje patyčias patiriančių vaikų yra 23 proc. (Stevens, Oost, 1999; cit. pgl. Pateraki, Houndoumadi, 2001).

Pagal pačius naujausius JAV atliktų tyrimų duomenis, beveik 30 proc. 6-10 klasių moksleivių yra mažiau ar daugiau įsitraukę į patyčių reiškinių: 13 proc. kaip besityčiojantys, 10,6 proc. kaip patyčių aukos, o 6,3 proc. ir tyčiojasi, ir patys patiria patyčias (Nansel, Overpeck, Pilla ir kt. 2001). Pietų Korėjoje dažnomis patyčių aukomis yra 9 proc. moksleivių, 14 proc. patys tyčiojasi iš kitų ir 17 proc. tyčiojasi iš kitų bei patys patiria patyčias (Young Shin Kim, Yun-JooKoh, Levenhal, 2005).

Lietuvoje patyčių reiškinių tyrinėjimai žengia dar tik savo pirmuosius žingsnius, todėl iki šiandien yra atlikta tik keletas tyrimų, kuriuose buvo mėginama išsiaiškinti tyčiojimosi dažnumą tarp vaikų ir paauglių. Vienas iš tokių tyrimų – Pasaulinės Sveikatos Organizacijos vykdomas tarptautinis moksleivių sveikatos ir gyvenamosios tyrimas (*angl. Health Behaviour in School – Aged Children – HBSC*). Šis tyrimas įvairių Europos šalių mokyklose pradėtas vykdyti daugiau kaip prieš du dešimtmečius (1983 - 1984). Lietuvoje jau atliktos trys moksleivių apklausos - 1994, 1998 ir

2002 metais. Moksleiviams iš įvairių šalies mokyklų buvo pateikti klausimai apie kasdieninio gyvenimo pagrindinius aspektus (sveikatą, gyvenseną ir pan.). Šioje apklausoje taip pat buvo klausimų ir apie tai, ar vaikams per pastaruosius du mėnesius mokykloje teko patirti bendraamžių patyčias, ar per tą patį laikotarpį teko patiems tyčiotis iš kitų. Apklaunami buvo 11, 13 ir 15 metų vaikai (Zaborskis, Makari, 2001; Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005; Zaborskis, Vareikienė, 2008).

2002 metais atliktos apklausos duomenys rodo, kad 36.17 proc. moksleivių teigė, kad iš jų mokykloje dažnai (2-3 kartus per mėnesį arba dažniau) tyčiojosi kiti moksleiviai. 34 proc. apklausos dalyvių prisipažino, jog dažnai (2-3 kartus per mėnesį arba dažniau) patys tyčiojosi iš kitų moksleivių. Patyčių patyrimo dažnumas Lietuvoje palyginus su kitomis 35-omis šiame tyrime dalyvavusiomis šalimis yra pats didžiausias. Lietuvoje yra daugiausia tiek vaikų patiriančiu patyčias, tiek besityčiojančiu iš kitų (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005; Zaborskis, Vareikienė, a. 2008, b. 2008; Currie, Roberts, Morgan et al., 2004).

Panašų patyčių dažnumą nustato ir kiti, daugelyje šalies miestų atlikti tyrimai (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Štai 2003 metais buvo atliktas tyrimas, kurio metu buvo tiriamas patyčių paplitimas Panevėžio miesto bei rajono vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių tarpe. Gauti rezultatai parodė, kad 23 proc. šio miesto bei rajono 5-9 klasių moksleiviai per pastaruosius du mėnesius patyrė dažnas kitų mokinių patyčias, 17 proc. patys dažnai tyčiodavosi iš kitų mokinių (Povilaitis, Valickaitė, 2005). Tais pačiais metais analogiškas tyrimas buvo atliktas Vilniaus ir Alytaus miestų mokyklose. Šio tyrimo duomenimis, 27,1 proc. vaikų kartą per savaitę ir dažniau mokykloje patiria kitų vaikų patyčias, 17,2 proc. apklaustųjų per tą patį laikotarpį, lygiai tiek pat kartų iš kitų vaikų tyčiojasi patys (Valiukevičiūtė, 2003).

2005 metais Kretingos rajono savivaldybės švietimo skyriaus ir psichikos sveikatos centro iniciuotoje apklausoje, kurioje dalyvavo 693 6, 8 ir 10 klasių mokiniai, buvo nustatyta, kad 28 proc. mokinių nuolat patiria savo klasės draugų patyčias. 55 proc. moksleivių prisipažino, kad ir patys dažnai neven gian t y s tyčiotis (Žilienė, Ramanauskienė, 2005).

2006 metais Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Kauno miesto bendrojo lavinimo mokyklose atliko apklausą, kurios metu nustatė, kad 55 proc. mergaičių 2-3 kartus per mėnesį patiria nuolatinės patyčias, 66 proc. prisipažino, kad ir pačios neven giančios pasityčioti. Net 82 proc. apklausoje dalyvavusių berniukų pažymėjo, kad kartais tyčiojasi iš kitų, o 45 proc. berniukų patyčias patiria patys (Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006). Tais pačiais metais I. Vareikienės (2006) atlikto tyrimo, kuriuo buvo siekiama nustatyti patyčių dažnumą vienoje iš Kauno miesto gimnazijų, rezultatai

parode, kad iš 588 5-12 klasių apklausoje dalyvavusių moksleivių 15,7 proc. patyrė dažnas (kartą arba keletą kartų per savaitę) bendraamžių patyčias.

„Besityčiojantys iš kitų ir patiriantys patyčias vaikai nėra visiškai atskiros grupės, nes didelė dalis vaikų tiek patiria patyčias, tiek patys tyčiojasi iš kitų. Susidaro įspūdis, kad yra susiformavusi tam tikra patyčių kultūra. Paradoksalu, bet tai, kas yra akivaizdžiai nenormalu Švedijoje, yra tapę bendravimo norma Lietuvoje“ (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006. p. 19; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007. p. 36).

Dar ir šiandien Lietuvos visuomenėje egzistuoja mitas, kad patyčios paliečia tikrai mažą dali Lietuvos vaikų, tačiau, kaip rodo atliktų tyrimų rezultatai, šis teiginys yra tikrai neteisingas, neatitinkantis tikrovės. Jeigu Švedijoje ar Čekijoje būtų be galo sunku surasti patyčias patyrusį vaiką, tai Lietuvoje tikrai reikėtų pasistengti surasti patyčių nepatyrusį vaiką. (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Akivaizdu, kad jau šiandien neatidėliotina reikia imtis kryptingos patyčių profilaktikos Lietuvos mokyklose (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005)

Patyčių, lyties ir amžiaus ryšys

Visame pasaulyje atlikti tyrimai rodo, kad patyčias patiria abiejų lyčių vaikai. Kai kurių tyrimų metu buvo nustatyta, kad berniukai dažniau negu mergaitės patiria kitų patyčias bei patys dažniau tyčiojasi iš kitų vaikų (Melor, 1990; Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela et al., 1999; Forero, McLellan, Rissel, Bauman, 1999; De Almeda, 1999; Chamberlain, 2003; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionienė, Kurienė ir kt., 2007). Tačiau kiti tyrimai neatskleidžia labai ryškių skirtumų tarp berniukų ir mergaičių. Kur kas didesni skirtumai randami tik pagal labiausiai paplitusias patyčių formas. Pastebėta, kad patyčių situacijoje berniukams dažniau yra būdingos fizinės, tiesioginės, o mergaitėms netiesioginės ir verbalinės patyčių formos (De Almeda, 1999; Pateraki, Hounoumadi, 2001; Nansel, Overpeck, Pilla ir kt., 2001; Piskin, 2002; National Children resurse centre, 2002; Boulton, Treuman, Flemington, 2002; Chamberlain, 2003; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007).

Lietuvoje 2002 metais atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad berniukai šiek tiek dažniau nei mergaitės susiduria su kitų moksleivių patyčiomis (36,4 proc. berniukų ir 32,3 proc. mergaičių), bei dažniau patys tyčiojasi iš kitų (41,3 proc. berniukų ir 26,5 proc. mergaičių) (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005; Zaborskis, Vareikienė, 2008; Currie, Roberts, Morgan et al., 2004). Tokius pat rezultatus pateikia ir tyrimas atliktas Vilniaus bei Alytaus miestų mokyklose. Šiek tiek daugiau

berniukų nei mergaičių patiria dažnas (kartą per savaitę ir dažniau) kitų patyčias (31 proc. proc. berniukų ir 23,6 proc. mergaičių) bei patys ne rečiau kaip kartą per savaitę tyčiojasi iš kitų (23,2 proc. berniukų ir 11,7 proc. mergaičių) (Valiukevičiūtė, 2003). Tuo tarpu Panevėžio miesto bei rajono mokyklose atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad patyčių aukomis dažniau tampa mergaitės (70,8 proc. mergaičių ir 63,1 proc. berniukų), berniukai dažniau yra linę tyčiotis (68,4 proc. berniukų ir 56,1proc. mergaičių) (Povilaitis, Valickaitė, 2005). Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės atliktos apklausos rezultatai rodo, kad patyčių aukomis taip pat dažniau tampa mergaitės (55 proc. mergaičių ir 45 proc. berniukų), berniukai dažniau tampa patyčių iniciatoriais (82 proc. berniukų ir 66 proc. mergaičių) (Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006).

Pasak M. G. R. Robichaud (2007) patyčių reiškinys išauga tarp maždaug 9 ir 10 metų vaikų ir sumažėja apie 14 ir 15 metus. Taigi, galima manyti, kad patyčios labiau paplitusios tarp jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų, tai patvirtina ir įvairiose šalyse atlikti tyrimai. Štai Didžiojoje Britanijoje atliktas tyrimas parodė, kad patyčių atvejų dažniau pasitaiko tarp pradinėse klasėse besimokančių moksleivių. Šiose klasėse patyčias patiria apie 27 proc. vaikų, tuo tarpu tarp vyresnių klasių moksleivių patyčios yra žymiai retesnis reiškinys – patyčias patyria 10 proc. vaikų (Smith & Sharp, 1994. cit. pgl. Olweus, 2001). Danijoje jaunesni vaikai taip pat dažniau negu vyresnieji tampa patyčių aukomis (20,3 proc. prieš 12,5 proc.) (Kristensen, Smith, 2003). Tokie pat amžiaus skirtumai taip pat buvo pastebėti Ispanijoje (Ortega, Lera, 2000), Švedijoje (Frisen, Johanson, Persson, 2007), Kanadoje (Aboud, Miller, 2007) bei kitose šalyse.

D. Olweus (1993) teigimu, jaunesniojo amžiaus vaikai kur kas dažniau tampa patyčių aukomis, tuo tarpu besityčiojančio vaidmuo yra dažnesnis tarp vyresniojo amžiaus vaikų. Autorius taip pat pastebi ir tam tikrus skirtumus tarp patyčių formų paplitimo. Tarp jaunesniojo amžiaus vaikų labiau dominuoja tiesioginės ir fizinės patyčios, o tarp vyresnio amžiaus vaikų netiesioginės ir žodinės patyčios.

Remiantis Lietuvoje atliktų tyrimų duomenimis, galima aiškiai pamatyti, kad jaunesni moksleiviai, kaip ir Portugalijoje, Danijoje, Ispanijoje, Didžiojoje Britanijoje ir Švedijoje taip pat dažniau tampa patyčių objektais. 2002 metų tyrimo duomenimis, tarp 11 metų moksleivių patyčias patyrė 35 proc., tarp 13 ir 15 metų moksleivių atitinkamai 36,2 proc. ir 31,8 proc. (Zaborskis, Cirtautienė, Žemaitienė, 2005; Zaborskis, Vareikienė, 2008; Currie, Roberts, Morgan et al., 2004). Panevėžio mieste bei rajone atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau penktokų (71,4 proc.) nei devintokų (62,2 proc.) nurodė, kad patyrė patyčias. Daugiau devintokų (70,3 proc.) nei penktokų (54,5 proc.) pažymėjo, kad patys tyčiodavosi iš kitų mokinių (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005).

Patyčių formų paplitimas

Kaip jau buvo minėta anksčiau, vaikai vieni iš kitų tyčiojasi pačiais įvairiausiais būdais, pradedant prasivardžiovimu, paskalų apie auką skleidimu ir baigiant mušimu, stumdymu ir pan. Tyrinėjant patyčių reiškinį pasaulyje, taip pat buvo siekiama nustatyti ir dažniausiai pasitaikančias patyčių formas. Štai Portugalijoje atliktų tyrimų metu buvo nustatyta, kad apie 72,3 proc. pradinėje mokykloje besimokančių mokinių patiria fizinės kitų mokinių patyčias – mušimą, tampymą, užgauliojimus ir pan., 63,9 proc. patyrė nuolatinį kitų prasivardžiovimą, gąsdinimą, o 54,3 proc. buvo apkalbinėjami (De Almeida, 1999). Škotijoje atliktas tyrimas rodo, kad 15 proc. moksleivių patiria verbalines patyčias – prasivardžiovimą, erzinimą ir pan., 5 proc. yra atstumiami arba izoliuojami nuo grupės, 8 proc. patiria fizinės patyčias, o iš 2 proc. vaikų yra atiminėjami daiktai ir pan. (Melor, 1990). Turkijoje, vidurinės mokyklos moksleivių atliktos apklausos metu, buvo nustatyta, kad 44 proc. moksleivių patyrė verbalines patyčias, 30 proc. fizinės, 18 proc. emocines ir 9 proc. seksualines patyčias (Piskin, 2002). Iš 10,6 proc. Šiaurės Airijos moksleivių yra nuolat prasivardžiuojama, 5,0 proc. buvo išstumti iš grupės, 4,7 proc. patyria mušimą ir stumdymą, 5,5 proc. apkalbinėjami, 3,6 proc. patyčias patiria dėl savo rasės, iš 8,7 proc. yra tyčiojami rodant jiems įvairius nepadorius gestus (Collins, McAleavy, Adamson, 2004). Suomijoje atliktos apklausos metu buvo nustatyta, kad 3,7 proc. moksleivių dažniausiai susiduria su tiesioginėmis, o 10,2 proc. su netiesioginėmis kitų moksleivių patyčiomis (Olafsen, Viemero, 2000). Ispanijoje dažniausiai pasitaikančios patyčių formos yra verbalinės ir fizinės patyčios. Šiek tiek rečiau pasitaiko grasinimai ir socialinė izoliacija (Ortega, Lera, 2000).

Panašūs rezultatai gauti ir Lietuvoje atliktuose tyrimuose. Štai 2006 metais narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės atlikto tyrimo Kauno miesto mokyklose duomenimis, tarp mergaičių pačios populiariausios patyčių formos yra apkalbos, ignoravimas, nebendravimas. Kad kartais jas apkalbinėja, teigė net 62,02 proc. tyrime dalyvavusių mergaičių. Kitų ignoravimą bei nebendravimą patiria 48,27 proc. apklaustųjų. 27,27 proc. apklaustų berniukų pažymėjo, kad juos stumdo, muša, jiems įspiria. Tai yra pačios populiariausios patyčių formos berniukų tarpe (Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006). 2003 metais Panevėžio miesto ir rajono bendrojo lavinimo mokyklose atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad labiausiai paplitusios patyčių formos tarp moksleivių buvo prasivardžiovimas ar erzinimas (68,5 proc.) bei apkalbinėjimas (62,2 proc.), rečiau pasitaikė mušimas, stumdymas ar spardimas (36,8 proc.), ignoravimas ar nebendravimas (25,6 proc.), grasinimas ar bauginimas (16,2 proc.) ir daiktų gadinimas ar laužymas (14,6 proc.), mažiausiai paplitusi patyčių forma buvo pinigų ar daiktų atiminėjimas (7,0 proc.) (Povilaitis, Valickaitė, 2005). Kretingos rajono savivaldybės

švietimo skyriaus ir psichikos sveikatos centro apklausos duomenimis, 19,89 proc. Kretingos miesto moksleivių buvo mušami, 35,65 proc. stumdomi, 34,2 proc. spardomi, 65,18 proc. apkalbinėjami, 18,2 proc. apspjaudomi, iš 8,52 proc. buvo atiminėjami pinigai ar kiti daiktai, iš 68,84 proc. buvo prasivardžiuojama, 8,52 proc. buvo ignoruojami, su jais nebuvo bendraujama, 24,1 proc. gadinami jų daiktai, 23,38 patyrė nuolatinius grasinimus ir apie 29,7 proc. moksleivių buvo rašinėjami nemalonūs ir įžeidžiantys užrašai (Žilienė, Ramanauskienė, 2005). Dažniausiai Vilniaus ir Alytaus miestų mokyklose patiriama patyčių forma – prasivardžiavimas ir erzinimas. Tyrimo metu šią patyčių formą nurodė beveik vienodas patyčias patiriančių mergaičių ir berniukų skaičius (87,4 proc. mergaičių ir 87,8 proc. berniukų). Antra pagal dažnumą patyčių forma tarp abiejų lyčių yra apkalbinėjimas (58 proc. mergaičių ir 43,5 proc. berniukų) (Valiukevičiūtė, 2003). I. Vareikienės (2006) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad labiausiai paplitusios patyčių formos mokinių tarpe yra: prasivardžiavimas ir erzinimas (20,2 proc.), apkalbinėjimas (4,3 proc.), stumdymas, spardymas, mušimas (4,3 proc.) ir ignoravimas (3,5 proc.).

Atlikti tyrimai rodo, kad su patyčių problema susiduriama daugelyje šalių, tame tarpe ir Lietuvoje. Svarbu būtų paminėti tai, kad Lietuvoje patyčių dažnumas mokyklose palyginus su kitomis šalimis yra vienas didžiausių. Patyčias patiria abiejų lyčių įvairaus amžiaus moksleiviai, tačiau patyčių objektais dažniau tampa jaunesnio amžiaus vaikai.

1.4. Patyčių vietos mokyklose

Patyčios vyksta įvairiose vietose: gatvėje, namuose, mokyklose, kiemuose bei visur kitur, kur vaikai susitinka, bendrauja ir žaidžia (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionienė, Kurienė ir kt., 2007). Ir visgi, ypač tyčiojamosi mokykloje, toje aplinkoje, kurioje ilgą laiką tarpą būną labai daug vaikų (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Robichaud, 2007). Pastebima tam tikra tendencija, kad tyčiojamosi tokiu metu ir tokiose vietose, kur suaugusiųjų priežiūra yra mažesnė, pavyzdžiui mokyklos kieme, koridoriuose, tualete ir kt. (Smokowski, Kopasz, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Robichaud, 2007). Štai Portugalijoje buvo nustatyta, kad 78,0 proc. vaikų žaidimų aikštelė buvo ta pagrindinė vieta, kurioje jie patirdavo daugiausia patyčių, 45,1 proc. mokinių patyčias patirdavo klasėje, 23,5 proc. koridoriuose ir 29,9 proc. kitose vietose (De Almeda, 1999).

Lietuvoje atliktų tyrimų metu buvo nustatyta, kad vaikai dažniausiai patyčias patiria mokyklos koridoriuose bei jos kieme ar teritorijoje. Štai Panevėžio miesto bei rajono mokyklose patyčios labiausiai paplitusios mokyklos koridoriuose (90 proc.) ir jos kieme ar teritorijoje (76,9 proc.). Rečiau buvo tyčiojamosi kabinetuose (72,8 proc.) ir valgykloje (61,2 proc.). Mažiausiai

patyčios buvo paplitusios mokyklos tualetuose (32,5 proc.) (Povilaitis, Valickaitė, 2005). Kretingoje atlikto tyrimo duomenimis 58,6 proc. mokinių kitų patyčias patirdavo mokyklos koridoriuose, 52,1 proc. mokyklos kieme ar jos teritorijoje, 44 proc. tualete, ir šiek tiek mažiau nei trečdalis kabinetuose (32,3 proc.) bei valgykloje (32,4 proc.) (Žilienė, Ramanauskienė, 2005). I. Vareikienės (2006) atliktos apklausos duomenys rodo, kad su patyčiomis dažniausiai susiduriama mokyklos kieme (63,5 proc.), koridoriuje (47,3 proc.) bei klasėje (28,9 proc.).

Tyrimų rezultatai rodo, kad mokyklos kiemas, klasė, koridoriai, valgykla, tualetas yra tos pagrindinės vietos, kuriose vaikai patiria daugiausiai patyčių. Siekiant kurti saugią ir malonią mokymosi mokykloje aplinką, svarbu atkreipti dėmesį į šias vietas, būtina skirti daugiau pastangų jų priežiūrai.

1.5. Vaikų vaidmenys patyčių situacijos metu

Kaip matyti iš įvairių autorių pateiktų patyčių apibrėžimų, patyčių situacijoje dalyvauja mažiausiai du žmonės – skriaudėjas ir jo auka. Tačiau labai dažnai patyčių situacijoje dalyvauja ne tik skriaudėjas ir jo auka, neretai patyčias stebi ir kiti vaikai (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Pasak Ispanijos patyčių reiškinių tyrinėtojų R. Ortega ir J. Lera (2000) patyčių iniciatoriai, jų tyčiojimosi objektai - aukos bei stebėtojai yra tos trys grupės, kurios sudaro patyčių mokykloje problemą, kurią autoriai vaizduoja kaip trikampį, susidedantį būtent iš šių trijų grupių.

Aukos

„Auka yra asmuo, arba visa jų grupė, kuri yra pažeidžiama kitų elgesio ir kuri visai neturi jėgų, statuso grupėje ar gebėjimo pasipriešinti ar sustabdyti jį žeidžiantį ir skaudinantį elgesį“ (Maines, Robinson, 1992. cit. pgl. Barkauskaitė, Žadeikaitė, 2006. p. 40). Labai dažnai nuo patyčių kenčiantis vaikas dar yra vadinamas „*atpirkimo ožiu*“, „*pastumdėliu*“ ar „*kankiniu*“ (Robichaud, 2007). Auka patiria kitų vaikų atskyrimą ir labai dažnai būna ilgai besitęsiančių užgauliojimų bei grubaus elgesio taikinys (Robichaud, 2007). Yra išskiriamos dvi aukų grupės: *pasyvios arba neagresyvios aukos* ir *agresyvios arba provokuojančios aukos* (Glover, Gough, Johnson, Cartwright, 2000; Olweus, 2003; Robichaud, 2007).

- *Pasyvios arba neagresyvios aukos*. Šią grupę sudaro apytiksliai 80-85 proc. visų aukų (Olweus, 2003). Šie vaikai dažniausiai būna kupini įvairios baimės, jautrūs, ramūs, nuo visų atsiskyrę, nesavarankiški, pasižymintys maža saviverte, neigiamu savęs vertinimu, turintys sunkumų įtvirtinti save grupėje, stokojantys socialinių įgūdžių, turintys kalbos arba judėjimo koordinacijos

sutrikimų. Tokie vaikai jaučiasi niekam tikę, neįdomūs, nieko nesugebantys (Olweus, 1993, 2006; Banks, 1997; Robichaud 2007). Jie pasižymi dideliu baikštumu, emociingumu (dažnai verkia, pyksta ir skundžiasi), niekada nesiima smurto tam, kad save apgintu (Robichaud 2007). Jei aukos yra berniukai, tai dažniausiai fiziškai jie yra silpnesni negu kiti to paties amžiaus berniukai (Olweus, 1993, 2006; Banks, 1997). Pasak D. Olweus (1993, 2006), tai yra rimtas ženklas tyčiotis linkusiems vaikams, nes tokie berniukai yra nesaugūs, beverčiai asmenys, kurie jokių būdu neapsigins, jei jie bus užpulti ar sumušti. Šios grupės vaikus žemintojas gan greitai pastebi, įsidėmi ir labai atkakliai siekia paversti užgauliojimų taikiniu ir labai džiūgauja, matydamas, kaip jie kenčia (Robichaud 2007).

- *Agresyvios arba provokuojančios aukos.* Tokie vaikai labai dažnai demonstruoja ir nerimo, ir agresijos reakcijas. Šie vaikai kaip ir pasyvios arba neagresyvios grupės vaikai, taip pat pasižymi dideliu jautrumu, ramumu, nesavarankiškumu, menka saviverte, neigiamu savęs vertinimu, dažnai yra nelaimingi ir nesaugūs, bet tuo pačiu jie yra ir impulsyvūs, agresyvūs, šiurkštūs, grubūs ir irzlūs. Tokie vaikai yra apibūdinami, kaip hiperaktyvūs, nes sukuria įtampas ir sumaištis kupiną aplinką. Jie, taip pat kaip ir pasyvios grupės vaikai, už savo persekiotojus yra fiziškai silpnesni (Olweus, 1993, 2006). Dažniausiai jie yra nemėgstami kitų vaikų, o neretai ir suaugusiųjų (Heinrich, 2003).

M. G. R. Robichaud (2007) dar išskiria tokius vaikus, kurie nėra priskiriami jokiai aukų grupei, tai vaikai priklausantys kitokiai tautybei, religijai, rasei ar kultūrai arba išsiskiriantys iš kitų savo išvaizda: stori, maži ar rusvaplaukiai ir pan..

Nuo patyčių kenčiantys vaikai yra nepatiklūs ir sunkiai leidžiasi į draugiškus santykius su savo bendraamžiais, nes bijo rizikuoti iš jų išgirsti nemaloniais pastabas. Kartais jie įsidrąsinę prisijungia prie savo bendraamžių grupės, tačiau labai jautriai ir emociingai reaguoja į kiekvieną, net į patį mažiausią, jų atstūmimo ženklą. Draugų nesusiradęs ir dažnai vienas liekantis vaikas tampa labiau pažeidžiamu kitų patyčioms. O skriaudėjas būtent ir ieško vienišų, draugų neturinčių vaikų, kurių niekas negina ir kurie susidūrę su skriauda apie tai niekam nepraneš (Robichaud, 2007).

Tikrai nemaža patyčias patiriančių vaikų dalis nesulaukia jokios pagalbos būtent todėl, kad savo bėdas ir kančią išgyvena vieni, o tai savaime aišku trukdo pamatyti jų išgyvenamą nerimą ir kančią (Robichaud 2007). Labai dažnai patyčių aukos iš pedagogų susilaukia mažiau dėmesio, negu jų skriaudėjai (Boulton, Underwood, 1992. cit. pgl. Xin Ma, Stewin, Mah, 2001).

Auka labai dažnai yra priversta pati save apsaugoti. Blogiausia tai, kad vaikas yra įsitikinęs, jog su šia, jam skaudžia situacija, gali susitvarkyti pats. Tačiau, kai susidūrus su vis naujomis kitų patyčiomis, tai padaryti nepavyksta, jis nuleidžia rankas, panyra į gilią neviltį. Akivaizdu, kad

patyčias patiriantis vaikas neišsigelbės be suaugusiojo (mokytojų ar tėvų) pagalbos ir paramos, bei individualiai pritaikyto ir kruopščiai apgalvoto intervencijos plano (Robichaud, 2007).

Aukos dažniausiai yra iš tokių šeimų, kurios perdėtai rūpinasi savo vaikais, nuolat juos saugo. Tėvai suvokdami, kad jų vaikas turi problemų mokykloje, stengiasi jam padėti jų išvengti, nes yra įsitikinę, kad vaikas vienas su jomis nesusidoros (Smokowski, Kopasz, 2005). Tačiau kaip pastebi P. R. Smokowski ir K. H. Kopasz (2005), toks tėvų elgesys nesudaro vaikui galimybių įgyti tinkamų problemų sprendimo įgūdžių.

Skriaudėjai

Skriaudėjai labai dažnai yra charakterizuojami kaip impulsyvūs ir stipraus poveikio valdyti kitus asmenys. Jie nesijaudina dėl tų vaikų, iš kurių tyčiojasi (Olweus, 2006). Jie pasižymi antisocialiu elgesiu, kuris pasireiškia užgaulių žodžių, stumdymosi, smūgių, įkandimų, daiktų atiminėjimo bei laužymo, grasinimų, apkalbų ir kitokiu pavidalu (Robichaud, 2007). Atlikti tyrimai rodo, kad vaikai, kurie tyčiojasi iš kitų, dažniausiai yra iš tokių šeimų, kuriose yra taikomos fizinės bausmės, kur jie yra skatinami panaudoti jėga, kaip priemonę susidariusioms problemoms spręsti. Labai dažnai tokiems vaikams trūksta tėviškos šilumos (Banks, 1997; Piskin, 2002; Smokowski, Kopasz, 2005). Skriaudėjai siekdami savų išsikeltų tikslų, mėgdžioja agresyvų elgesį, kurį mato namie (Smokowski, Kopasz, 2005).

Patyčių iniciatoriai berniukai, už savo aukas yra fiziškai stipresni (Nansel, Overpeck, Pilla et al., 2001; Olweus, 2006; Robichaud, 2007), o jų kūno kalba paprastai būna agresijos kalba (Robichaud, 2007).

Tie, kurie tyčiojasi iš kitų turi stiprų valdžios ir viešpatavimo poreikį, jie labai mėgsta pavergti ir kontroliuoti kitus žmones (Olweus, 2006). Anot K. Rigby (1999), kai kuriais atvejais patyčių ciklas tęsiasi ištisus mėnesius ar metus ir atrodo, kad skriaudėjai gėrisi savo viešpatavimo padėtimi ir daugelyje mokyklų jais atvirai yra žavimasi, kad jie pasiekė tokį viešpatavimą.

Skriaudėjai jaučia didelį pasitenkinimą sužeisdami, žemindami, kankindami kitą, už save silpnesnį asmenį. Dažnai verčia savo aukas duoti jiems pinigų, cigarečių, alaus ar kitų vertingų daiktų (Olweus, 2006). Jie nesijaučia vienišais ir užmirštais, nes turi kur kas daugiau kontaktų su kitais vaikais, negu vaikai iš kurių yra tyčiojasi (Robichaud, 2007).

Vaikas žemintojas sunkiai prisipažįsta nusikaltęs, labai dažnai bet kokiam savo elgesiui randa pačių įvairiausių pasiteisinimų (Robichaud, 2007). Jam būdingas žemas empatijos lygis, yra menkai jautrus kitų jausmams bei išgyvenimams (Olweus, 1993; Robichaud, 2007). Jo elgesys yra sunkiai kontroliuojamas, jis elgiasi taip, kaip tik nori, kitus mėgsta ir vertina pagal tai, ką šie jam

gali naudingo duoti, o jei neduoda, kaltina, kad jie yra labai blogi ir grasina arba rezga įvairias prieš juos nukreiptas intrigas. Jis niekad nesnemėgsta pralaimėti, visada trokšta lyderiauti, būti tarp pirmaujančių, o kito klaidos, įvairūs nepasisekimai, silpnybės ar trūkumai jam tampa puikia proga pasireikšti, pasirodyti prieš kitus. Pastebėta, kad labai dažnai patyčių iniciatorius savo bendraamžių grupėje atlieka vadeivos vaidmenį, yra jos lyderis (Robichaud, 2007).

Stebėtojai

D. L. Hawkins, D. J. Pepler ir W. Craig (2001), stebėję 306 įvairias patyčių situacijas bei bendraamžių dalyvavimą jose nustatė, kad net 88 proc. stebėtų patyčių situacijų dalyvavo ir kiti bendraamžiai: 19 proc. moksleivių, kaip patyčių aukos gynėjai, 47 proc. kaip skriaudėjo pagalbininkai ir 57 proc. patyčių situaciją stebėjo ir į ją tiesiogiai nesikišo. Kito analogiško tyrimo metu buvo nustatyta, kad 21 proc. vaikų patyčių situacijos metu skriaudėjui padeda tyčiotis iš kitų vaikų, 25 proc. šioje situacijoje padeda aukai ir 54 proc. patyčių situaciją stebi ir į ją visai nesikiša (O'Connell, 1999, cit. pgl. Xin Ma, Stewin, Mah, 2001).

Įvairūs atlikti tyrimai rodo, kad mokiniai neigiamai žiūri į patyčias mokykloje ir nenorį į šį reiškinį įsitraukti. Įvairių autorių duomenimis, nuo 80 iki 90 proc. patyčias stebinčių vaikų prisipažįsta, kad patyčias stebėti yra labai nemalonu ir mano, kad patyčių aukoms reikėtų padėti, tačiau kaip pastebima, labai retai imamasi kažkokių realių veiksmų, kad bloga situacija, į kurią papuolė patyčių auka būtų pakeista geresne (Pepler, Craig, 2000; Hawkins, Pepler, Craig, 2001; Heinrich, 2003; Barkauskaitė, Žadeikaitė, 2006; Craig, Pepler, Blais, 2007).

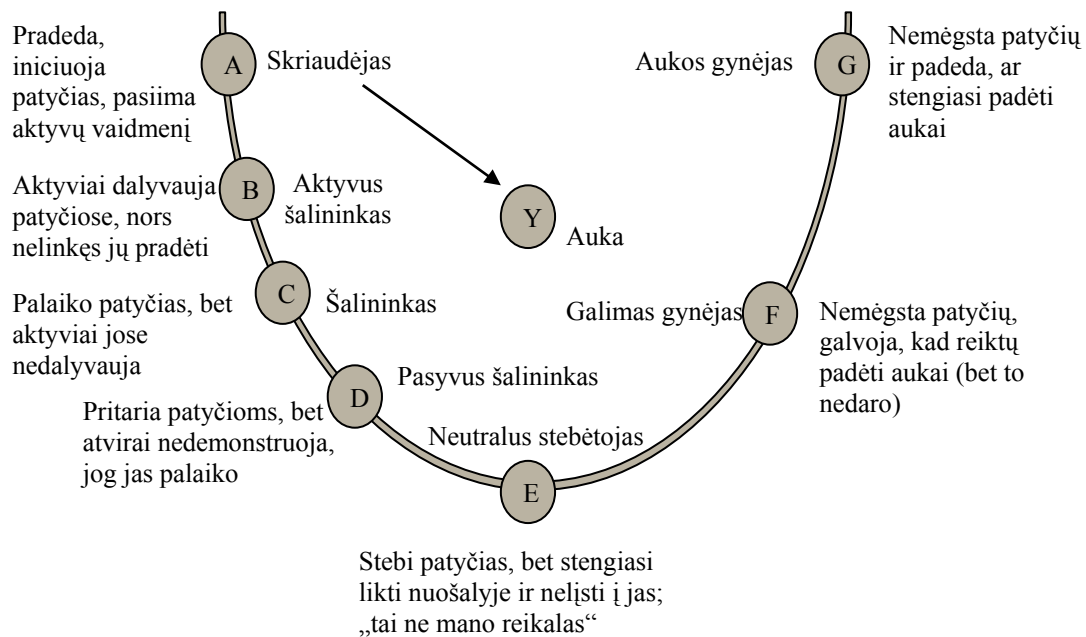
R. Heinrich (2003) bei M. G. R. Robichaud (2007) teigimu, nors vaikai, stebintys patyčių situaciją ir užjaučia auką, jie tyli, nesiima jokių priemonių, nes bijo, kad padėdami patyčias patiriančiam vaikui patys gali tapti patyčių aukomis. Štai F. About ir L. Miller (2007) atlikę patyčias stebinčių mokinių apklausą, nustatė, kad šiek tiek daugiau nei pusei (53 proc.) joje dalyvavusių baimė patiems tapti patyčių objektu buvo ta pagrindinė priežastis, dėl kurios jie negalėjo padėti patyčių aukai. Tarp kitų priežasčių taip pat yra įvardijamos ir tokios priežastys, kaip susilaukti grasinimų iš besityčiojančių mokinių (13 proc.) ir nežinojimas, kaip skriaudžiamam vaikui padėti (7 proc.).

R. Forero, L. McLellan, Chris Rissel bei A. Bauman (1999) pastebi, kad daug vaikų patyčių aukai nepadeda, nes mano, kad tai yra ne jų reikalas. Pasak M. G. R. Robichaud (2007), labai dažnai vaikus nesikišti į patyčias skatina ir jų tėvai, teigdami, kad tai ne jų problema ir pan. T. Feinberg (2003) teigimu, kai kurie vaikai apie vykstančias patyčias nepraneša kitiems, į jas nesikiša todėl, kad yra įsitikinę, jog jos nėra blogas ir skausmingas reiškinys.

Anot R. Heinrich (2003), vaikai dažnai jaučia kaltę dėl to, kad nieko nepadarė, kad padėtų patyčių aukai. Apie incidentą bijo pranešti kitiems, nes nenori ant savęs užsitraukti „plepio“ ar „skundiko“ etiketės. Autoriaus teigimu patyčių situacijas stebintys vaikai dažnai jaučiasi nesaugūs ir bejėgiai, kad imtųsi kažkokių veiksmų prieš patyčias. O kartais, bijodami tarp savo bendraamžių prarasti savo socialinį statusą, pasiduoda jų spaudimui ir patys įsitraukia į patyčias, pradeda kabinėtis, tyčiotis iš kitų vaikų.

Pasak R. Povilaičio, J. S. Jasiulionės, A. Kurienės ir kt. (2007), stebėtojai patyčių situaciją aukai padaro skaudesnę, nes jie mato jos pažeminimą. Pasak autorių, skriaudėjui šie stebėtojai yra be galo svarbūs, nes prieš juos demonstruodamas savo jėgą ir galybę jis geriau ir tvirčiau įtvirtina savo jėgos statusą tarp savo bendraamžių. Vadinti kitą „žąsinu“ ar „asilu“ esant tik skriaudėjui ir aukai nebūtų taip įdomu skriaudėjui ir ne taip skaudu aukai, palyginti su tokia pat situacija, vykstančia klasėje ar mokyklos kieme, kai vaikas savo bendraamžių akivaizdoje yra skriaudžiamas ir žeminamas.

D. Olweus (2003, 2008) teigia, kad vaikai esantys patyčių situacijoje gali prisiimti vieną iš daugelio vaidmenų (žr. 1 pav.).

1 pav. **Vaikų vaidmenys patyčių situacijos metu**

Šie išvardinti patyčių situacijoje esančių vaikų prisiimti vaidmenys nėra fiksuoti ir jie gan dažnai gali keistis. Pavyzdžiui vienoje situacijoje vaikas gali būti skriaudėju, o jau kitoje šalininku ar net auka. Auka taip pat gali tapti skriaudėju, stebėtoju ir pan. (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Nesvarbu koks yra vaiko vaidmuo patyčių situacijos

metu, jis jau yra patyčių dalyvis ir būtinai turi būti įtrauktas sprendžiant patyčių mokykloje problemą, organizuojant atitinkamą prevencinę veiklą (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005).

1.6. Patyčių priežastys ir vaikų agresyvumą lemiantys veiksniai

Tyrinėjant patyčių priežastis, labai svarbu jas analizuoti dviejuose skirtinguose lygmenyse: individualiame ir aplinkos. Kaip jau buvo minėta anksčiau, patyčios gali kilti dėl tam tikrų vaikų išskirtinių bruožų, pavyzdžiui, vaikas priklauso kitai etninei grupei, kultūrai, išpažįsta kitoki tikėjimą, turi kalbos ar judėjimo koordinacijos sutrikimų arba išskirtinę išvaizdą: storas, mažas, rusvaplaukis ir pan. Labai svarbu paminėti ir tai, kad patyčių aukomis labai dažnai tampa ir tie vaikai, kurie neturi jokių išskirtinių bruožų. Patyčioms atsirasti labai didelės įtakos turi ir įvairūs aplinkos faktoriai, ypač suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) požiūriai, nuostatos, elgesys, reagavimas į žeminantį elgesį (Olweus, 2003).

D. Pelegrini ir J. Long (2002) patyčių atsiradimą sieja su mokinių tarpusavio konkuravimo ir dominavimo teorija. Paauglystės pradžioje vyksta staigūs asmenybės, socialinio gyvenimo pokyčiai, kurie siejami su kūno didėjimu, lytiniu brendimu, susidomėjimu heteroseksualiais santykiais. Šiame amžiaus tarpsnyje labai svarbu tarp savo bendraamžių įgyti tam tikrą statusą ir siekiant šio tikslo yra naudojama agresija, pasireiškianti įvairiomis patyčių formomis. Stipresni ir didesni berniukai ima labiau dominuoti, negu jų mažesni ir silpnesni bendraamžiai. Berniukų dominavimas yra siejamas ir su jų patrauklumu mergaitėms.

Pasak V. Targamadzės ir D. Valeckienės (2007), patyčių atsiradimą galima paaiškinti ir kaip socialinių įgūdžių trūkumą, nes mokiniai siekdami į save atkreipti kitų dėmesį, atsiskleisti ar įsitvirtinti savo bendraamžių grupėje susiduria su gan dideliais sunkumais. Socialinių įgūdžių stoka, kaip ir agresyvaus elgesio formavimasis, dažniausiai aiškinamas vaikui artimiausios aplinkos įtaka.

Kai kurie autoriai patyčių priežastis yra linkę sieti su bendromis agresijos priežastimis (Targamadzė, Valeckienė, 2007). Vieni mano, kad agresijos atsiradimą sąlygoja konstituciniai, fiziologiniai arba genetiniai veiksniai. Kiti teigia, kad agresija yra išmoktas fenomenas, kuris tiesiogiai arba netiesiogiai yra pastiprinamas tėvų, brolių ar seserų, draugų, žiniasklaidos bei kitos, vaiką supančios aplinkos (Žukauskienė, 1997, 1999). Štai psichoanalitinės teorijos šalininko A. Adlerio teigimu agresija – tai reakcijos į nepatenkintus pirminius instinktus, pavyzdžiui maisto, šilumos ar reikšmingumo kitiems. (Rumpf, 2004). A. Maslow agresijos priežastis išvelgia tam tikruose nepritekliuose arba siekime patenkinti anksčiau nepakankamai patenkintus poreikius (Rumpf, 2004). Z. Froidas agresiją kildino iš destrukcijos (mirties) instinkto veiklos (Legkauskas, 2001; Žukauskienė, 2002; Rumpf, 2004; Nasvytienė, 2005; Braslauskienė, Jonutyte, 2005). Svarbus

išvestinis destrukcijos (mirties) instinkto darinys yra agresijos potraukis, kurio atsiradimas, Z. Freudo manymu, yra susijęs su savisauga. Siekdamas apsaugoti organizmą, gyvenimo instinktas pasipriešina destrukcijos (mirties) instinktui ir nukreipia jo energiją į išorę (Suslavičius, Valickas, 1999; Legkauskas, 2008). Į išorę nukreipta destrukcijos (mirties) instinkto energija pasireiškia kaip agresija prieš kitus žmones (Legkauskas, 2008).

J. Dollardas, L. Duobas, P. Milleris, O. Mowreris ir D. Seansas iškėlė hipotezę, kad agresija yra frustracijos pasekmė, ir kad frustracija visada skatina tam tikras agresijos formas (Žukauskienė, 2002; Suslavičius, Valickas, 2008). Frustracija yra suprantama, kaip trukdymai siekiant kokio nors užsibrėžto tikslo. Ji atsiranda tada, kai žmogus negali siekti trokštamo tikslo arba atlikti tam tikrų norimų veiksmų. Didėjanti frustracija, stiprina ir agresyvaus elgesio stimuliaciją (Suslavičius, Valickas, 2008).

J. Gilligan (2002) manymu, agresija kyla dėl didelio noro atsikratyti, išvengti nepakenčiamo, skaudaus gėdos bei pažeminimo jausmo ir pakeisti jį priešingu – išdidumo jausmu. Gėda apima jausmą, kad esi ignoruojamas, užgautas, negerbiamas, paniekintas, įžeistas, nuvertintas, išjuoktas, atstumtas, pralaimėjęs, sužlugdytas, sugėdintas, pažemintas ir pan. Pasak autoriaus, įtakojamas šių jausmų žmogus pasijaučia silpnu, nereikšmingu, menkaverčiu, stokojančiu savigarbos. Ir tai yra labai didelis motyvas agresyviai elgesiui atsirasti.

Informacijos apdorojimo teorijos šalininkai mano, kad agresija yra labai giliai įsišaknijęs asmenybei būdingas bruožas, kuris yra susijęs su genetiniais ir fiziologiniais veiksniais. Agresija pasireiškia jau pirmaisiais gyvenimo metais ir ją nuolat veikia ir keičia kasdieninė patirtis (Žukauskienė, 2002).

Socialinė išmokimo teorija teigia, kad agresija yra socialinio išmokimo pasekmė (Rumpf, 2004). Žmonės agresyviai elgtis išmoka *tiesiogiai įgytos patirties dėka*. Agresyvus elgesys labai dažnai naudojamas kaip priemonė, užtikrinanti kitų pritarimą, padedanti įgyti ar pakelti statusą bendraamžių grupėje. Agresyviai besielgiantis asmuo šį pritarimą gali gauti tiek asocialioje, tiek ir prosocialioje aplinkoje. Be to agresija gali būti įvairiai pastiprinama (pavyzdžiui pinigais, papildomu suaugusiųjų dėmesiu ir pan.) (Suslavičius, Valickas 1999; Braslauskienė, Jonutyte, 2005). *Modeliavimas* arba *mokymasis stebint* – tai kitas, labai svarbus agresijos mokymosi būdas (Suslavičius, Valickas 1999; Braslauskienė, Jonutyte, 2005). Labai didelės įtakos agresyvaus elgesio išmokimui, skatinimui turi kiti asmenys, realių arba nufilmuotų elgesio modelių stebėjimas, padidėjęs fiziologinis sužadėjimas, įvairūs aplinkos stresai (pavyzdžiui, didelis karštis, liūtis, spūstis autobuse ir pan.) (Suslavičius, Valickas 1999; Žukauskienė, 2002). Dažniausiai vaiko socialinio elgesio (taip pat ir agresyvaus elgesio) modeliai yra jam artimiausi žmonės – tėvai, broliai, seserys,

seneliai, draugai, mokytojai. Šie elgesio modeliai atsitiktinai vaikui gali parodyti, kada ir kaip reikia agresyviai elgtis, o kada save kontroliuoti (Žukauskienė, 2002).

Išskirtinis ir labai svarbus veiksnys, turintis įtakos agresyviai vaikų elgesiui formuotis, yra žiniasklaida, o ypač televizija. Tikrai labai retai kada galima pamatyti kokį vaidybinį filmą, kurio turinys nebūtų susijęs su nužudimu, nekalbant apie kitokį demonstruojamą smurtą (Kiškis, 2004). Daugelis mokslininkų vieningai sutaria, kad per televizija matomas smurtas yra vienas iš pagrindinių veiksnių, skatinančių agresiją realiame gyvenime (Myers, 2000; Kiškis, 2004).

Pasak L. Berkovič (2002), yra didelė tikimybė, kad televizijoje matoma prievarta ir net kalbos apie ją, pavyzdžiui per vakaro žinias, paskatins vaikus ir suaugusius elgtis taip pat agresyviai. V. Legkausko (2008) teigimu, televizijos pateikiami agresyvaus elgesio pavyzdžiai tampa modeliu, kurį žiūrovai neretai ima kartoti. Anot A. Bandūros, stebėdami per televiziją demonstruojamus elgesio modelius, žmonės išmoka, koks elgesys yra tinkamas, t. y. už kokį elgesį yra apdovanojama, o už kokį baudžiama ir smerkiama (Kiškis, 2004).

Televizija iš tiesų moko žiaurių veiksmų, ji gali paskatinti žiūrovą elgtis taip, kaip tas nė nebuvo ketinęs. Informuodama apie agresyvaus elgesio pasekmes, ji gali klaidinti žmones, leisdama jiems manyti, kad mėgdžiodami filmo ar reportažo veikėjo elgesį jie pasieks tokių pat rezultatų. Nenubaustas ar pateisintas žiaurus elgesys nesukelia jokios, net mažiausios baimės pasielgti žiauriai (Bandūra. cit. pgl. Žukauskienė, 2000). Pasak L. Berkovič (2002), žiūrovai daugiau ar mažiau save identifikuoja su smurto televizijoje subjektais. Todėl, pasak autoriaus, asmenys, stebintys smurtą, yra labiau pasiruošę naudoti smurtą ir tarpasmeniniuose santykiuose.

L. R. Hiusmano manymu, vaikai, kurie per televiziją dažnai mato prievartą, gali įsisąmoninti agresyvius scenarijus, įtikinančius juos, kad prievarta – tai paprasčiausias ir priimtinausias problemų sprendimo būdas. Vaikai šiuos scenarijus įsisąmonina ypatingai greitai, jei atkreipia dėmesį į matomą prievartą ir jeigu neatsiranda autoritetingas žmogus paaiškinantis, kad agresija sukelia daug skaudžių padarinių (Беркович, 2002).

Televizijos pateikiamas smurtas gali sumažinti žiūrovų jautrumą matomai agresijai, įpratinti juos prie smurto ir prievartos (Legkauskas, 2001; Kvieskienė, 2003; Suslavičius, Valickas, 2008; Žukauskienė, 2000). Sumažėjęs jautrumas agresijai pasireiškia fiziologinių rodiklių pokyčiais, nejausmingumu, indiferentišku požiūriu į smurto auką, menkesniu jai padarytos žalos vertinimu ir sumažėjusia tikimybe, kad žmogus imsis kokių nors priemonių smurto aukai apginti. (Kvieskienė, 2003; Suslavičius, Valickas, 2008).

1.7. Patyčių padariniai

Mokykloje, kurioje vyksta patyčios, pralaimi visi, su skaudžiomis patyčių pasekmėmis susiduria tiek tie vaikai, kurie tyčiojasi, tiek ir jų aukos (Robichaud, 2007). Tyrimais įrodyta, kad patyčios tiek aukoms, tiek ir patyčių iniciatoriams gali palikti daug įvairių trumpalaikių ir ilgalaikių neigiamų padarinių (Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006; Targamadzė, Valeckienė, 2007). Yra paplitusi klaidinga nuostata, kad patyčios padeda vaikui išmokti tinkamų socialinių įgūdžių, kad jos grūdina, moko pastovėti ir kovoti už save, „atsikirsti“, suteikia drąsos ir tvirtumo (2007; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Šis įsitikinimas turi labai gilią šaknis lietuvių visuomenėje. Sovietų armijoje patyčios buvo tapusios kasdieniniu reiškiniu, kasdieniniai kankinimai, įvairūs išbandymai, nuolatiniai vyresniųjų pažeminimai jaunesniesiems buvo tapę tradicija. Armijoje toks elgesys buvo toleruojamas ir laikomas gan normaliu reiškiniu, nes buvo manoma, kad tai užgrūdina jaunuolius tolimesniems gyvenimo sunkumams. Deja, tyrimai rodo, kad patyčių poveikis yra neigiamas, o padariniai visada traumuojantys (Macijauskaitė, 2004; Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006). Jeigu kuris žmogus ir nebuvo traumuotas, jei nesusidūrė su skaudžiomis patyčių pasekmėmis, tai ne dėl to, kad žeminimas jį užgrūdina, suteikė tvirtumo, o dėl to, kad jam kas nors (tėvai, mokytojai, draugai) padėjo atsilaikyti (Macijauskaitė, 2004). Kaip teigia R. Povilaitis, S. Jasiulionė, A. Kurienė ir kt. (2007), kiek ir kokių neigiamų pasekmių sukels patyčios, labai priklauso nuo suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) reakcijos, nuo jų suteikiamos pagalbos ir paramos. Patyčios įtakoja įvairių psichikos sveikatos ir elgesio problemų atsiradimą (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Ir tik veikiant apsauginiams veiksniams, galima tikėtis, kad patyčių pasekmės nebus tokios skaudžios. Prie šių apsauginių veiksnių būtų galima priskirti šeimos, mokytojų, draugų palaikymą ir paramą, socialinius įgūdžius (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007).

Padariniai aukai

Nuolatinis patyčių patyrimas patyčių aukai sukelia labai daug įvairių pasekmių. Tyrimais įrodyta, kad patyčias patiriantys vaikai yra nelaimingi, labai dažnai jaučia liūdesį, kalnę, vienišumą, nesaugumą, nerimą (Rigby, 1999; Heinrich, 2003; Macijauskaitė, 2004; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005). Pavyzdžiui, vaikas gali nerimauti, baimintis likdamas vienas kieme su kitais vaikais, ar kai reikia eiti į mokyklą ir pan. (Macijauskaitė, 2004; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005).

Patyčių aukos pasižymi pasitikėjimo ir savigarbos stoka (Robichaud, 2007). Stokodamos savigarbos aukos labai dažnai nenori pranešti kitiems apie patiriamas patyčias. Šis nenoras pranešti apie patiriamą skriaudą kaip tam tikras signalas veikia skriaudėjus, kurie savo auką skriaudžia pakartotinai (Smokowski, Kopasz, 2005). Jos dažnai jaučia bejėgiškumą bei galvoja, kad esamos situacijos jau niekaip nebegalima pakeisti geresne, kad patyčių nebeįmanoma sustabdyti (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006). Su kitų skriauda susiduriantys vaikai taip pat patiria įvairių kūno sužalojimų (sumušimai, įpjovimai, įbrėžimai ir pan.), suplėšomi jų drabužiai, sugadinamas turtas ir t. t. (Smokowski, Kopasz, 2005).

Patyčių reiškinį tyrinėjantys mokslininkai įrodė, kad patyčias patiriantys vaikai labiau rizikuoja patirti somatinių sutrikimų, negu vaikai, su kuriais bendraamžiai elgiasi gerai. (Robichaud, 2007). Dėl nuolatinės streso būsenos jie skundžiasi galvos, skrandžio skausmais, pykinimu, sutrikusiu virškinimu bei miegu ir pan., suserga įvairiomis infekcinėmis ligomis (Rigby, 1999; Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela et. al., 1999; Macijauskaitė, 2004; Smokowski, Kopasz, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Nuo bendraamžių užgauliojimų kenčiantys vaikai taip pat gali turėti ir bendravimo sunkumų: jiems sunkiau sekasi užmegzti ir palaikyti gerus santykius su savo bendraamžiais, prie jų prisitaikyti, bendraudami jie yra labai nedrąsūs, įsitempę ir drovūs (Macijauskaitė, 2004; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005). Patiriamos patyčios labai susijusios su depresija bei mintimis apie savižudybę (Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela et. al., 1999; Feinberg, 2003; Macijauskaitė, 2004; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionienė, Kurienė ir kt., 2007; Kauno jaunimo sveikatos centras, 2001). Pavyzdžiui 2003 metais Lietuvoje nusižudė 41 nepilnametis ir viena iš pagrindinių priežasčių – nuolatinės kitų patyčios. Be to, tyčiojimasis moko vaikus elgtis agresyviai. Neretai pasitaiko tokių situacijų, kai besityčiojantys nepilnamečiai anksčiau yra patys nukentėję nuo bendraamžių užgauliojimų (Macijauskaitė, 2004). Patyčių metu išmokta agresija pasireiškia tokiu elgesiu, kaip skriaudėjo užpuolimu, šaunamojo ginklo į mokyklą atsinešimu bei jo panaudojimu ir pan. (Piskin, 2002). Vaikystėje patirtos patyčios susijusios ir su vyresniems žmonėms kylančiomis bendravimo problemomis (Targamadžė, Valeckienė, 2007).

Kai kuriems nuo patyčių kenčiantiems vaikams, mokykla – tai nelaiminga ir neigiamų emocijų vieta (Rigby, 1999; Piskin, 2002). Tyčiojimasis gali būti viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurios vaikai gali vengti mokyklos, nelankyti pamokų. Pasak R. Civinsko, V. Levickaitės ir I. Tamutienės (2006), nuolatinės patiriamos patyčios lemia tai, kad vaikai siekdami nesusitikti su savo skriaudėjais ima vengti mokyklos. Pasak autorių, ta riba, kai vaikas nusprendžia nebeeiti į mokyklą pasiekama tada, kai jis mokykloje pradeda jaustis nesaugiai dėl nuolatinių kitų vaikų patyčių, kai

galiausiai pasijunta vienišas, t. y. izoliuotas, atmetas, pažemintas, arba patiria didelę riziką, kad jo saugumui (o gal net gyvybei) gresia pavojus. Štai JAV atlikus tyrimą, buvo nustatyta, kad 7 proc. patyčias patyrusių vaikų dėl patiriamos baimės susitikti su savo skriaudėjais mažiausiai vieną dieną per mėnesį pasilieka namie ir neina į mokyklą (Foltz, 1996. cit. pgl. Smokowski, Kopasz, 2005). Svarbu paminėti ir tai, kad nuo patyčių kenčiantiems vaikams mokykloje yra labai sunku susikoncentruoti bei įsisavinti pamokų metu perteikiamas žinias, o tai savaime aišku turi neigiamos įtakos mokymosi rezultatams (Rigby, 1999).

Pasak R. Povilaičio, J. S. Jasiulionienės, A. Kurienės ir kt. (2007), nuolatines patyčias patiriantis vaikas įgyja bejėgiškumo ir nevilties jausmą. Dažnai kęsdamas kitų patyčias ir niekaip negalėdamas nuo jų apsiginti, jis įsisąmonina, save įtikina, kad yra bejėgis ir per menkas, kad šią situaciją pakeistu geresne. Dėl šios priežasties jis nuleidžia rankas, nebesiima jokių savignos veiksmų bei nebeieško kitų pagalbos ir paramos. Autorių manymu, šis bejėgiškumo jausmas gali trukdyti padėti vaikui labiau pasitikėti savimi, savo jėgomis bei įtikinti jį, kad šią, jam itin skausmingą situaciją galima pakeisti kur kas geresne.

Patyčias patiriančio vaiko tėvai taip pat išgyvena didelį skausmą. Matydami kenčiantį ir sugniuždytą savo vaiką jie nežino ko griebtis. Jie gan dažnai susiduria su šios problemos banalizavimu ir mokyklos atsisakymu imtis kažkokių priemonių. Dažna mokykla šios problemos net nepripažįsta, nes dėl to gali nukentėti jos geras vardas. Tada tėvai bejėgiškai stebi savo vaiko patiriamus pažeminimus bei nuolatinį jo skausmą. Kaip jau buvo minėta anksčiau, patyčias patiriantis vaikas savo bėdas bando išspręsti vienas pats. Savo tėvams apie mokykloje patiriamas patyčias išsipasakoja tik tada, kai jos jau yra nebeapakeliamos, kai jų jau nebegali nusišlepti (Robichaud, 2007)

Padariniai skriaudėjams

Tyčiojimasis paveikia ne tik tų, kurie kenčia nuo patyčių, bet ir tų kurie tyčiojasi iš kitų elgesį. M. G. R. Robichaud (2007) manymu, yra labai didelė tikimybė, kad iš kitų nuolat besityčiojantys vaikai susidurs su bendraamžių atstūmimu, turės didelių mokymosi sunkumų, taps socialinių bei teisinių institucijų globotiniais. Besityčiojantys iš kitų vaikai, kaip ir patyčių aukos yra labai dideliame depresijos ir savižudybės pavojuje (Rantanen, Kaltiala-Heino, Rimpela et. al., 1999).

Įvairių tyrimų metu buvo nustatytas patyčių ryšys su tabako ir alkoholio vartojimu bei didesniu polinkiu į kriminalinį elgesį. Labai dažnai skriaudėjai dalyvauja įvairioje nusikalstamoje veikloje, įsitraukia į antisocialia veikla užsiimančių bendraamžių grupes (Targamadžė, Valeckienė, 2007). Štai Norvegijoje atliktų tyrimų metu buvo išsiaiškinta, kad 60 proc. berniukų, kurie buvo

charakterizuoti kaip skriaudėjai, iki 24 metų padarė mažiausiai vieną oficialiai įregistruotą nusikaltimą, o 35-40 proc. mažiausiai tris ir daugiau nusikaltimų (Olweus, 1993. cit. pgl. Piskin, 2002; Povilaitis, Valiukevičiūtė 2006; Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006; Olweus, 1997. cit. pgl. Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007).

Pasak R. Heinrich (2003), nuolatinis tyčiojimas iš kitų labai dažnai tęsiasi visą gyvenimą. Pasak autorės, akivaizdu, kad tyčiojimas iš kitų bėgant metams progresuoja į kitus agresyvaus elgesio tipus. Tyrimai rodo, kad nemaža dalis suaugusių, kurie mokykloje tyčiodavosi iš kitų labai dažnai rodo agresiją prieš savo sutuoktines, bei žymiai dažniau už tuos, kurie mokykloje iš kitų nesityčiodavo, savo vaikams taiko sunkias fizinės bausmes (Roberts, 2000. cit. pgl. Smokowski, Kopasz, 2005). Be to, yra tikimybė, kad ir jų vaikai taip pat mokykloje tyčiosis iš savo bendraamžių (Carney & Merrell. cit. pgl. Smokowski, Kopasz, 2005).

Padariniai mokyklos psichologiniam klimatui

Patyčios mokykloje turi neigiamos įtakos ir mokinių bei mokytojų saugumo jausmui. Mokykloje, kur dažnai tyčiojama, mokiniai jaučiasi nesaugūs, yra mažiau patenkinti mokyklos gyvenimu, joje vyraujančia atmosfera. Moksleiviai, matydami, kad į kitam asmeniui daromą skriaudą nereaguojama, arba jai net pritariama, formuojasi nuostata, kad toks elgesys nėra netinkamas. O tai savaime aišku sukelia patyčių mokykloje padidėjimo grėsmę, bei didesnę nesaugumo jausmą joje (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007).

2. PATYČIŲ REIŠKINIO PREVENCIJA

2.1. Smurto ir patyčių politika bei jos įgyvendinimas Lietuvoje

Įvairiose šalyse atlikti kriminologiniai, socialiniai, psichologiniai ir kt. tyrimai rodo, kad smurtas ir patyčios - multidisciplininė problema, kurios atsiradimą lemia visas kompleksas įvairaus lygmens (individo ir aplinkos) ir pobūdžio (socialinio, psichologinio, biologinio ir kt.) veiksnių bei priežasčių, tam tikra jų sistema. Pažymima, jog šis reiškinys yra bendro visuomenėje vyraujančio smurto dalis (Šalaševičiūtė, 2008). Neveiksminga pagalba smurto ir patyčių aukoms ir smurtautojams ar jos nebuvimas kelia pavojų mažamečių vaikų, mokinių, mokytojų saugumui, sunkina mokyklų ir kitų su vaikais dirbančių institucijų ir įstaigų darbą. Reikia kompleksinių, koordinuotų įvairių tarnybų, nevyriausybinių organizacijų pastangų siekiant išvengti smurto ir patyčių mokymo įstaigose ir jų prieigose. Būtina vykdyti smurto bei patyčių prevenciją ir teikti pagalbą nukentėjusiems vaikams (Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa, 2008).

Lietuvoje jau imtasi griežtos smurto ir patyčių prevencijos įgyvendinimo politikos. Švietimo įstatyme bei kituose teisės aktuose yra įtvirtintos socialinės pedagoginės ir kitos pagalbos teikimas vaikams mokykloje, tėvų konsultavimas smurto ir patyčių klausimais, įtvirtinta mokyklos vadovų atsakomybė už saugios aplinkos mokykloje užtikrinimą (Žakaitienė, 2008).

Šalies savivaldybėse veikia pedagoginės psichologinės tarnybos, kurios nuo 2005 metų finansuojamos mokinio krepšelio lėšomis. Siekiant, kad į šias tarnybas ateitų dirbti tinkami specialistai, 2006 metais finansavimas šioms tarnyboms padidintas dvigubai, 2007 metais – dar 20 proc. (Žakaitienė, 2008). Dar 2003 metais Lietuvos Respublikos Seimas priėmė *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją*. Šioje koncepcijoje ypatingai akcentuojama vaiko apsauga nuo patiriamos fizinės žalos, išnaudojimo, fizinio ir emocinio smurto. Be to, užtikrinamas visavertės pagalbos (socialinės, medicininės, reabilitacijos ir juridinės) suteikimas, bei apsaugos plano sudarymas smurtą ir patyčias patyrusiems vaikams (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2003).

2005 metais buvo patvirtintas *Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 m. planas*. Jame pateikiamos įvairios priemonės, kuriomis siekiama užtikrinti sąlygas visų šalies vaikų gerovei: gyventi visavertį gyvenimą šeimoje, aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, apsaugoti nuo visų formų smurto, patyčių, išnaudojimo, gauti savalaikę ir tinkamą sveikatos priežiūrą, užtikrinti mokymosi galimybes (Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005-2012 m. planas, 2005).

2005 metais gegužės 4 dieną LR Vyriausybė priėmė *Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programą*. Pagal šią programą 2007 metais buvo parengta per 900 mokytojų, galinčių organizuoti patyčių ir smurto prevencijos darbą mokyklose. Mokytojai buvo išmokyti formuoti tinkamą mokyklos saugumo politiką, aiškiai apibrėžti tinkamo elgesio taisykles mokykloje, įtraukti tėvus ir vaikus į sprendimų priėmimą, stiprinant vaikų tapatumo su mokykla jausmą, įgyvendinti socialinių įgūdžių ugdymo programas, informuoti mokinius, kur kreiptis pagalbos, vykdyti socialinius projektus, mokyti vaikus konstruktyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo (Žakaitienė, 2008).

Per 2006–2007 metus mokyklose įsteigta papildomi 261 mokytojo padėjėjo, 116 specialiojo pedagogo ir 28 psichologo etatai. Kadangi mokyklose labai stinga psichologų, siekiant padidinti tokios pagalbos prieinamumą, mokyklose leista steigti psichologo asistento etatą (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija: 2007 metų ataskaita, 2008).

Stiprinant pagalbą elgesio problemų turintiems vaikams 2007 metais birželio 27 dieną seimas priėmė *Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą*. Vienas iš svarbiausių šiame įstatyme įvardijamų tikslų – priemonių sistemos padėsiančios spręsti vaikų elgesio problemas mokykloje sukūrimas (Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007). Tais pačiais metais Švietimo ir mokslo ministerija parengė šio įstatymo įgyvendinimo priemonių planą (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija: 2007 metų ataskaita, 2008).

2007 metais liepos 12 dieną Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtintas *Krizių valdymo mokykloje tvarkos aprašas*, kuris reglamentuoja krizių valdymą mokykloje krizių valdymo mokyklose komandų sudarymą, jų funkcijas, darbo organizavimą (Krizių valdymo mokykloje tvarkos aprašas, 2007). Remiantis šiuo dokumentu, tais pačiais metais šalies savivaldybių ir mokyklų vadovams buvo organizuojami mokymai (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2008).

Siekiant kurti saugią mokymosi mokykloje aplinką įgyvendinama 2008 metais balandžio 24 dieną Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtina *Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa*. Šioje programoje numatytais kompleksinėmis priemonėmis siekiama apsaugoti vaikus nuo smurto ir patyčių (Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa, 2008). Be įvairių mokymų smurto ir patyčių prevencijos klausimais įvairių sričių specialistams ir pagalbos patyčių aukoms teikimo išplėtojimo, taip pat numatytos ir smurto bei patyčių prevencijos programų šalies mokyklose taikymas (Šalaševičiūtės, 2008; Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa, 2008): ikimokyklinio ugdymo įstaigose - „Zipo draugai“, pradinėse

mokyklose – „Second Step“. (Šalaševičiūtės, 2008; Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa, 2008; Matačiūnienė, 2008). Šiai programai įgyvendinti skirta 6 milijonai litų (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2008).

Nuo 2008 metų Vilniaus (10 mokyklų), Kauno (5 mokyklose) ir Klaipėdos (15 mokyklų) regionuose atrinktose mokyklose diegiama „Olweus“ patyčių ir kitokio asocialaus elgesio prevencijos programa, kurios finansavimui Švietimo ir mokslo ministerija skyrė 2,5 mln. litų (Matačiūnienė, 2008; Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2008)

Šalyje pastebima ir nevyriausybių organizacijų rodoma iniciatyva, sprendžiant smurto ir patyčių problemą. Štai jaunimo psichologinės pagalbos centras „Vaikų linija“ nuo 2004 metų vasario mėnesio vykdo patyčių prevencinę kampaniją „Nustok tyčiotis“. Šia kampanija siekiama skatinti draugiškus vaikų, suaugusiųjų tarpusavio santykius ir kurti saugią mokyklą, kurioje būtų mažiau smurto ir patyčių. Nuo šios kampanijos pradžios įvairiose šalies mokyklose jau surengta daugiau nei 60 seminarų, kuriuose dalyvavo apie 1500 specialistų. Šiais mokymo seminarais siekiama aktualizuoti patyčių problemą, keisti klaidingas visuomenės nuostatas apie patyčių reikšmę ir poveikį vaikams, aptariant pagrindinius patyčių prevencijos mokyklose principus (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). 2006 metais „Vaikų linija“ išleido pirmąją Lietuvoje patyčių prevencijai skirtą knygą „Patyčių prevencija mokykloje“, 2007 metais pasirodė antrasis leidinys - „Kuriame mokyklą be patyčių“. Šios knygos – tai kampanijos „Nustok tyčiotis“ dalis (Jasiulionė, 2008).

„Paramos vaikams centras“ nuo 1995 metų įvairiose šalies mokyklose vykdo patyčių programą „Big Brothers Big Sisters“. Ši programa yra skirta 7-17 metų vaikui, kuriam trūksta palaikymo ir kuriam reikia teigiamo suaugusio žmogaus pavyzdžio. Šios programos pagrindinis tikslas - suaugusio pagalbos vaikui idėjos skleidimas (Čižauskaitė, 2008). Nuo 2004 metų vykdoma socialinius – emocinius įgūdžius ugdanti „Second Step“ programa. Ši organizacija yra ir įvairių projektų bei socialinių kampanijų iniciatorė:

- Mokykla be prievartos (2001-2006).
- Ištiesk ranką (2001-2002).
- My Way“ (2008).
- Prievartos prieš vaikus prevencija (2001-2002).
- Vaikystė be smurto – mokausi gyventi iš tavęs (2006).
- Kuriant mokyklą be patyčių Lietuvoje ir Latvijoje (2008) (Kurienė, 2008).

Prie smurto ir patyčių prevencijos taip pat prisideda „Vaiko namo“, „Vaiko labui“, „Gelbėkit vaikus“ bei kitos Lietuvoje veikiančios nevyriausybines organizacijos.

Taigi galima matyti, kad Lietuvoje atkreiptas dėmesys į smurto ir patyčių problemą. Leidžiami smurto ir patyčių prevenciją reglamentuojantys teisės aktai, numatomos įvairios priemonės padedančios kovoti su šiuo gan skaudžiu reiškiniu. Prie patyčių prevencinių priemonių įgyvendinimo aktyviai prisideda ir įvairios nevyriausybinės organizacijos. Šios organizacijos šalies mokyklose vykdo įvairias patyčių ir smurto prevencines programas, tėvams, vaikams, mokytojams bei kitiems specialistams veda prieš patyčias ir smurtą nukreiptus seminarus, vykdo įvairias prevencines kampanijas, akcijas, inicijuoja smurto ir patyčių prevencijai skirtos metodinės medžiagos leidimą ir t.t.

2.2. Pagrindiniai patyčių prevencijos organizavimo principai

Pasak R. Banks (1997), labai dažnai tėvai ir mokytojai net nežino apie mokykloje egzistuojančią patyčių problemą, apie jos paplitimo mastą. Mokiniai stebėdami kaip yra tyčiojami iš kitų vaikų, bijodami patys tapti patyčių objektais, arba paprasčiausiai nežinodami, kaip aukai padėti, nesiima jokių priemonių, galinčių sustabdyti patyčias. Pasak autoriaus, atsižvelgiant į šią situaciją būtina mokyklose diegti efektyvias patyčių mažinimo programas, įgyvendinti griežtą patyčių netoleravimo politiką.

Pirmasis sėkmingas intervencinis patyčių mažinimo projektas įvyko 1983 - 1985 metais Bergene (Norvegija). Šio nacionalinio projekto rezultatai parodė, kad patyčių sumažėjo 50 procentų, taip pat buvo pastebėtas ir tokio asocialaus elgesio, kaip pvz., vandalizmo, konfliktų su policija, vagysčių, girtavimo ir neatėjimo į pamokas, žymus sumažėjimas bei įvairių klasės „socialinio klimato“ aspektų pagerėjimas: pagerėjusi tvarka ir disciplina, pozityvesni socialiniai santykiai ir pan. Taip pat padidėjo moksleivių pasitenkinimas mokyklos gyvenimu (Olweus, 2003, 2005, 2008). Vykdamas šią prevencinę programą buvo nustatyta, kad atliekant patyčių prevenciją aktyviai turi dalyvauti visa mokyklos bendruomenė, o pačią programą reikia vykdyti trimis lygmenimis: mokyklos, klasės ir individualiu (Valeckienė, 2007). Dauguma kitose pasaulio šalyse vykdytos panašaus pobūdžio prevencinės programos buvo modeliuojamos pagal Bergene vykdytą projektą. Šių programų pagrindiniai komponentai buvo apibrėžti panašiuose trijuose sisteminiuose lygmenyse. (Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005; Smith, Cousins, Stewart, 2005).

Mokyklose vykdamas patyčių prevenciją bei kuriant prevencines programas būtina atkreipti dėmesį į keletą labai svarbių aspektų. Kaip rodo įvairiose šalyse atliktų patyčių prevencinių tyrimų analizė, dauguma sėkmingai vykdytų patyčių prevencinių programų, apimančių visą mokyklos bendruomenę, yra veiksmingesnės, negu dirbant individualiai (Atlas, Pepler, cit. pgl. Valeckienė, 2007). Daugelis specialistų pastebi, kad prevencinės strategijos, mažinančios patyčias mokyklose,

efektyvios yra tada, kai jos apima mokyklos lygmens intervencines strategijas, nukreiptas į visos mokyklos kultūros ir atmosferos keitimą; klasės lygmens strategijas, kuriose aktyviai dalyvauja mokytojai ir kiti mokykloje dirbantys suaugę asmenys; individualų lygmenį, nukreiptą į skriaudėją ir patyčių auką (Heinrich, 2003; Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005; Whitted, Dupper, 2005; Atlas, Pepler, 1998. cit. pgl. Valeckienė, 2007; Rigby, Smith, Pepler, 2004). Be to, akcentuojamas griežtas prevencinių programų įgyvendinimo taisyklių laikymasis (Whitted, Dupper, 2005). Pasak K. S. Whitted ir D. R. Dupper (2005), viena iš pagrindinių mokyklų daromų klaidų dalinis programų įgyvendinimas dėl laiko stokos. Autoriai taip pat pabrėžia, kad prevencinių programų modifikacija paprastai silpnina intervencijos veiksmingumą arba ji visiškai nepakeičia esamos situacijos kur kas geresne.

Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas prevencinės programos tikslų formulavimui. Pasak E. Karmazos, N. Grigaitytės bei E. Karmazės (2007), prevencinės programos tikslai gali būti ilgalaikiai ir trumpalaikiai. Trumpalaikiai tikslai padeda greičiau pajusti pirmuosius vykdomos prevencijos rezultatus. Svarbu, kad prevencinės programos turėtų aiškias ir konkrečias priemones bei pageidaujamus rezultatus. Taip pat būtinas prevencinių programų su visais jose esančiais patyčių mažinimo elementais atidus ir rūpestingas koordinavimas (Rigby, Smith, Pepler, 2004). Kasset turi būti atlikta išsami analizė, diegiamos prevencinės programos efektyvumui įvertinti (Whitted, Dupper, 2005).

Kaip rodo atlikti tyrimai patyčios tarp pradinių klasių mokinių gali peraugti į agresyvų elgesį vyresnėse klasėse, todėl patyčių prevenciją būtina vykdyti jau pradinėje mokykloje. Patyčių prevencija turi tęstis keletą metų, ji turi būti nuosekli, labai gerai ir kruopščiai apgalvota, pasitelkiant gerai išbandytas, standartizuotas intervencijas su išsamiais pamokų planais (Whitted, Dupper, 2005). Būtina paminėti ir tai, kad prevencijos metu būtina skirti didelį dėmesį socialinių įgūdžių ugdymui, nelaukiant kol pasireikš nepageidaujamas elgesys (Abromaitienė, 2006). Vienas iš pagrindinių veiksnių lemiančių prevencijos sėkmę – prevencijos formų įvairovė, o ne vien tik paskaitos ar seminarai (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

Daugelio mokyklų siekimas sumažinti patyčių mastą ne visada yra sėkmingas dėl to, kad į šį procesą neįsitraukia visa mokyklos bendruomenė, o intervencijos programų iniciatoriai yra pavieniai asmenys, į kuriuos dedama pernelyg daug vilčių (Acker, 2001. cit. pgl. Abromaitienė, 2006). Prevencinės programos sėkmingai įgyvendinamos bus tik tada, kai jos apims visą mokyklos bendruomenę, kai ji jaus atsakingumą ir pareigingumą už patyčių mokykloje sumažinimą, už mokyklos kultūros ir geros atmosferos kūrimą (Feinberg, 2003; Whitted, Dupper, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005; Abromaitienė, 2006; Ross, 2006; Povilaitis, Jasulionė, Kurienė ir kt., 2007;

Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Rigby, Smith, Pepler, 2004). Tikėtis gerų prevencijos rezultatų galima tik dirbant komandoje ir vadovaujantis bendradarbiavimo principais. Šią komandą turėtų sudaryti patys vaikai, jų tėvai, pedagogai, mokyklų psichologai, socialiniai pedagogai ir kiti specialistai (Feinberg, 2003; Šalaševičiūtė, 2008). Mokyklos administracija savo ruožtu taip pat turi išreikšti savo palaikymą patyčių prevencinei programai, ji turi skirti finansinių išteklių jos įgyvendinimui, sujungti šią programą su ugdymo planais (Whitted, Dupper, 2005; Mihalic, Fagan, Argamaso, 2008). Patyčių prevencijoje labai svarbus ir mokyklos bendruomenės aktyvus bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, pavyzdžiui, policija, pedagoginė psichologinė tarnyba, psichikos sveikatos centru, vaikų teisių apsaugos tarnyba, bažnyčia, nevyriausybinėmis organizacijomis ir kt. (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007; Šalaševičiūtė, 2008).

R. Povilaičio, J. S. Jasiulionės, A. Kurienės ir kt. (2007) teigimu efektyviai patyčių prevencijai yra reikalingos aiškios ir konkrečios vertybės. Tikrai vadovaujantis nuostata, kad yra nepriimtinas, netoleruotinas bet koks agresyvus elgesys, galima sukurti pakankamą pagrindą efektyviai patyčių prevencijai. Autoriai taip pat pabrėžia, kad yra svarbu teisingai suprasti šio reiškinio esmę. Tik atsiradus aiškiam supratimui, jog patyčios nėra normalus reiškinys, kad galima sumažinti šios problemos mastą, galima pradėti įgyvendinti tam tikras priemones, galinčias padėti mažinti patyčių dažnumą mokyklose.

Kaip teigia M. G. R. Robichaud (2007) suaugusiųjų susitaikymas su tuo, kad patyčios egzistuoja mokykloje, yra pirmas žingsnis kovojant su šiuo reiškiniu. K. Rigby teigimu vykdoma patyčių prevencija neduos teigiamų rezultatų tol, kol suaugusieji nepripažins, kad patyčios mokykloje yra labai didelė problema (Rigby, 1995. cit. pgl. Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005). Būtina suvokti, kad nėra ne vienos apsaugotos mokyklos ir kad kiekvienoje aplinkoje šių reiškinių mastą reikia patikrinti ir įvertinti. Visi be išimties suaugę yra atsakingi už tai, kad „džiunglių“ įstatymai neviešpatautų vaikų grupėse (Robichaud, 2007). Pasak R. Civinsko, V. Levickaitės ir I. Tamutienės (2006) suaugusiųjų reakcija į patyčias mokiniams yra ženklas, kad jos šioje mokykloje, bendruomenėje netoleruojamos.

Anot D. Olweus (2008) suaugusiųjų (tėvų, mokytojų bei kito mokyklos personalo) įsitraukimas į patyčių prevenciją, tai vienas iš pagrindinių veiksnių lemiančių jos sėkmę. Pasak autoriaus suaugusieji turi būti aktyviai įsitraukę į patyčių prevenciją, bei žinoti apie patyčių iniciatoriaus/aukos problemos pobūdį bei lygį konkrečioje mokykloje. Jie taip pat privalo turėti pakankamai žinių apie įvairias intervencines priemones bei praktinių jų taikymo įgūdžių. Ir norint visa tai pasiekti, mokykloje turi vykti sistemingas mokyklos personalo kompetencijų tobulinimas.

Be to, absoliučiai būtinas geras įdiegimo modelis. Net ir gera mokyklos sukurta programa gali nepavykti, jei įdiegimo modelis neprilygsta pačios programos kokybei.

Taigi efektyvi patyčių prevencija galima tik tuo atveju, kai prevencija vykdoma mokyklos, klasės ir individualiu lygmeniu. Sprendžiant patyčių mokykloje problemą labai svarbus visos mokyklos bendruomenės (tėvų, mokytojų, administracijos ir mokinių) aktyvus bendradarbiavimas. Mažinant patyčias mokykloje būtinas mokyklos bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, pvz., policija, pedagoginė psichologinė tarnyba, psichikos sveikatos centru, bažnyčia, vaikų teisių apsaugos tarnyba, įvairiomis nevyriausybinėmis organizacijomis ir kt..

2.3. Patyčių prevencijos vykdymas skirtinguose lygiuose

Kaip jau buvo minėta ankščiau efektyvi patyčių prevencija turi apimti mokyklos, klasės ir individualų lygmenį (Heinrich, 2003; Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Olweus, 2003, 2005, 2008; Rigby, Smith, Pepler, 2004).

Mokyklos lygmuo

Vykdam patyčių prevenciją, labai svarbu atskleisti pačios problemos paplitimo mastą. Todėl daugelis mokslininkų pabrėžia, kad labai svarbu mokykloje atlikti patyčių raiškos tyrimus (Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Olweus, 2003, 2005, 2008; Rigby, Smith, Pepler, 2004). Šių tyrimų metu būtina išsiaiškinti, kaip dažnai vaikai mokykloje patiria kitų vaikų patyčias, kokiais būdais vaikai tyčiojasi iš kitų, kuriose mokyklos vietose dažniausiai susiduriama su kitų mokinių patyčiomis, kokios pagalbos vaikai sulaukia iš suaugusiųjų ir pan. (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Taip pat, ar visi bendruomenės nariai turi galimybę išsakyti savo nuomonę, ar operatyviai pranešama apie agresyvumo pasireiškimo atvejus ugdymo institucijos bendruomenei, ypač tėvams ir kt. (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Siekiant gauti patikimus duomenis dažniausiai yra atliekama anoniminė mokinių (o kartais ir tėvų, mokytojų, socialinių pedagogų bei psichologų) apklausa (Heinrich, 2003; Rigby, Smith, Pepler, 2004). Pagrindinis apklausos instrumentas – anketa. Gautų duomenų išanalizavimas ir aptarimas yra tarsi parengiamasis žingsnis link griežtos antipatyčių politikos mokykloje išvystymo (Rigby, Smith, Pepler, 2004). Geriau suvokdami problemos pobūdį, turint išsamią informaciją atsiranda didesnė galimybė taikyti įvairias korekcines ar prevencines priemones, būdus, padedančius užtikrinti patyčių prevenciją ugdymo institucijoje (Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Karmaza,

Grigaitytė, Karmazė, 2007). Patyčių raiškos tyrimus naudingą atlikti ne tik prieš pradant vykdyti patyčių prevenciją, bet ir siekiant pakartotinai įvertinti situaciją praėjus tam tikram (1-2 metams) prevencijos vykdymo laikotarpiui (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008).

Patyčių raiškos tyrimai – tai esminė patyčių prevencijos mokykloje prielaida, skatinanti personalo sąmoningumą, atskleidžianti patyčių prigimtį, paplitimą ir padarinius (Rigby, 1995 cit. pgl. Valeckienė, 2007). Be to, šie tyrimai padeda mokiniams suvokti, kad suaugusieji nėra abejingi mokinių tarpusavio santykiams mokykloje ir yra informuoti apie patyčių problemos aktualumą (Olweus, 1991; Smith, 1991; Zigler, Pepler, 1993. cit. pgl. Valeckienė, 2007).

Pasak P. K. Smith, vienas iš pagrindinių antipatyčių projekto įgyvendinimo tikslų – visos mokyklos bendruomenės nuostatų prieš patyčias formavimas. Siekiant šio tikslo būtinas konkretus ir aiškus patyčių prevencijos strateginis planas. Šio strateginio plano sudarymas, tai kitas labai svarbus žingsnis mažinant patyčių pasireiškimą mokyklos lygmeniu (Valeckienė, 2007). Plane turi būti aiškiai įvardinama, kaip mokykla vertina tyčiojimąsi ir ko mokykla siekia (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006). Jis turėtų apimti patyčių mokykloje priežasčių aiškinimąsi, mokyklos bendruomenės narių patyčių klausimais švietimu, tikslų nuorodų kaip reaguoti į patyčias ir kokius konkrečius veiksmus vykdyti, siekiant užkirsti kelią patyčioms, nurodymu bei pasiektų rezultatų analizę. Strategijoje taip pat turi būti pabrėžta ir nuosekli nuolatinė patyčių reiškinių mokykloje stebėseną (Smith, 1991. cit. pgl. Valeckienė, 2007). Bet to, ši strategija turi būti pristatyta visai mokyklos bendruomenei ir labai svarbu, kad kiekvienas mokyklos bendruomenės narys žinotų, kur gali rasti ir paskaityti mokyklos strategiją, mažinant patyčias (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007).

Vykdam patyčių prevenciją mokyklos lygiu rekomenduojama suformuoti patyčių prevencijos koordinavimo komandą (Feinberg, 2003; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Olweus, 2003, 2005, 2008). Šią komandą turėtų sudaryti atstovai iš skirtingų mokyklos bendruomenės grupių: administracijos, mokytojų, mokinių, tėvų, taip pat dalyvautų psichologas, socialinis pedagogas. Šios komandos pagrindinė funkcija – koordinuoti veiksmų planą ir vertinti vykdomos prevencijos rezultatus (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Olweus, 2003, 2005, 2008). Šios komandos organizavimas ir koordinavimas įeina į socialinio pedagogo pareigas. Už komandos darbą mokykloje atsako ir administracija (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

Mokykla turi surengti konferenciją patyčių problemai aptarti. Konferencijos dalyviai - visa mokyklos bendruomenė. Šioje konferencijoje būtų galima pristatyti patyčių problemą, tarptautinių ir

mokykloje atliktų tyrimų duomenis, mokyklos patyčių prevencijos strategiją (Institute on Family and Neighborhood Life, 2002; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Be to, labai svarbu organizuoti įvairius mokymus suaugusiems (tėvams, mokytojams ir kitam mokyklos personalui). Šių mokymų metu suaugusiems turi būti suteikiamos žinios apie tai, kaip identifikuoti patyčių auką, kaip tinkamai reaguoti ir atsakyti į patyčias, taip pat kaip modeliuoti ir sustiprinti teigiamą problemos išsprendimą. Suaugusieji turi būti supažindinami su pagrindiniais pagalbos suteikimo patyčių aukai bei jo skriaudėjui būdais ir t.t. (Feinberg, 2003).

Kaip jau buvo minėta anksčiau, vaikai vieni iš kitų tyčiojasi tokiose vietose, kur suaugusiųjų priežiūra yra minimali (Smokowski, Kopasz, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Robichaud, 2007). Vietų, kuriose vaikai dažniausiai patiria kitų patyčias stebėjimas – sekantis žingsnis vykdant patyčių prevenciją mokyklos lygiu (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Olweus, 2003, 2005, 2008). Mokyklos personalas siekdamas kurti saugesnę mokyklos aplinką turi pasirūpinti vietų („karštųjų taškų), kuriuose dažniausiai vyksta tyčiojimas priežiūra (Heinrich, 2003; Ross, 2006). Suaugusiųjų, kurie stebi vaikų bendravimą ir gali sureaguoti į patyčių situaciją, buvimas, mažina šio elgesio tikimybę tarp vaikų (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Pasak R. Povilaičio ir S. J. Jasiulionienės (2008) mokytojai turi būti itin jautrūs ir pastabūs tarp vaikų vykstančioms patyčioms – tada jų buvimas pertraukų metu drausmins vaikus. Autorių teigimu mokytojo, kuris nemato patyčių, kaip problemiško elgesio, buvimas gali neturėti jokio drausminančio poveikio vaikams. Pavyzdžiui, jei mokytojas nelaiko prasivardžiavimo netinkamu elgesiu ir galvoja, kad tai yra gan normalus dalykas, jis nestabdys tarp vaikų vykstančio prasivardžiavimo.

Mokykla sprendama patyčių problemą turėtų įvardinti suaugusius asmenis, į kuriuos vaikai, tėvai, mokytojai tiesiogiai, telefonu ar elektroniniu paštu galėtų saugiai kreiptis, norėdami papasakoti apie jų patirtas ar stebėtas patyčias. Tai padėtų mokykloje kurti atvirumo ir pasitikėjimo atmosferą, kurioje visi mokyklos bendruomenės nariai gali kreiptis pagalbos ir papasakoti apie patyčias (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Vienas iš efektyviausių būdų suaugusius informuoti apie vykstančias patyčias – anoniminio telefono ar pašto dėžutės pranešimams apie patyčių atvejus įrengimas (Krumm, 1994).

Be to, labai svarbu, kad visai mokyklos bendruomenei būtų aišku, kaip reaguoti į vykstančias patyčias. Jeigu tinkamo ir greito reagavimo į patyčias nėra, gali susidaryti įspūdis, kad toks elgesys mokykloje yra priimtinas. Vaikai, patiriantys patyčias, matydami, kad toks elgesys yra nestabdomas,

gali imti jaustis bejėgiai. Skriaudėjai gali pradėti vertinti patyčias kaip priimtina saviraiškos būdą ar tinkamą problemų sprendimo būdą. O stebėtojai gali ir toliau vengti padėti aukai. Taigi nereaguojant į patyčias būtų stiprinama patyčių kultūra ir „tylėjimo“ atmosfera mokykloje. Kiekvienas suaugęs ir mokiniai, pastebėję patyčias, galėtų jas sustabdyti, įvardindami kad toks elgesys mokykloje yra nepriimtinas. Efektyvus reagavimas į vykstančias patyčias turėtų apimti: reagavimą į „čia ir dabar“ vykstančias patyčias; užsitęsusių patyčių atvejų sprendimą; pagalbą skriaudžiamiesiems vaikams ir skriaudėjams; patyčių atvejų aptarimą su visais situacijos dalyviais (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008).

Vykdamas patyčių prevenciją svarbu sukurti vieningo elgesio kontrolės sistemą, kuri pasireikštų paprastų taisyklių forma (Institute on Family and Neighborhood Life, 2002; Heinrich, 2003; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005; Abromaitienė, 2006). Šios taisyklės turi būti aiškios ir konkrečios. Jose turi būti apibrėžtos konkrečiai visos įmanomos smurto formos, pranešimo apie smurtą taisyklės, bausmės, paskatinimai (tiems, kurie padėjo spręsti iškilusias problemas), pagalbos šaltiniai, teisiniai išaiškinimai ir pan. Taisyklės neturi būti vien surašyti veiksmai, už ką ir kaip baudžiama, bet turi būti pateikti ir pageidaujamo elgesio modeliai. Taip pat turi būti aprašyta, kas yra saugi mokykla (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004).

Pasak D. Olweus visai mokyklos bendruomenei reikia duoti aiškiai suprasti, kad mokykla siekdama sumažinti patyčias mokykloje ne tik skatina vaikus nesityčioti iš kitų, bet taip pat ir nebūti pasyviais patyčių stebėtojais. Paprastų ir aiškių taisyklių sukūrimas gali paskatinti vaikus nesityčioti iš kitų, bei padėti tiems iš kurių yra tyčiojamasi. Autorius rekomenduoja mokykloje nustatyti štai tokias taisykles:

- Mes neskriausime kitų mokinių.
- Mes stengsimės padėti kiekvienam skriaudžiamam vaikui.
- Mes neatstumsime nė vieno klasės (mokyklos) nario.
- Jei mes žinosime, kad iš kažko yra tyčiojamasi, apie tai būtina pranešime suaugusiems namie ir suaugusiems mokykloje (Heinrich, 2003; Reed, 2003).

Šios išvardintos taisyklės gali būti prijungtos prie bendrų mokyklos pageidaujamo elgesio taisyklių.

Labai svarbu, kad patys mokytojai laikytųsi nustatytų elgesio taisyklių. Mokytojai yra tartum elgesio modelis moksleiviams. Todėl norint sukurti saugią mokyklos aplinką, kurioje nebūtų tyčiojimosi, labai svarbu, kad mokytojai ir kiti mokyklos darbuotojai rodytų tinkamą pavyzdį vaikams. Kitaip moksleiviams gali susidaryti įspūdis, kad taisyklės yra netikros, „popierinės“ (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005).

Klasės lygmuo

Klasės lygmenyje patyčių prevencija turi būti integruojama į mokymo programą (Olweus, 1999. cit. pgl. Valeckienė, 2007). Organizuojant patyčių prevenciją labai svarbu klasėje skirti laiko, kurio metu mokiniai diskutuotų apie mokinių tarpusavio santykius (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Klasės valandėlių metu būtina skatinti mokinius papasakoti apie problemines situacijas, kurias išgyvena mokytojams nematant, nagrinėti problemą grupėje. Tai gali padėti vaikams pasijusti atsakingais už savo sprendimus (Robichaud, 2007). Klasės valandėles galima skirti ir patyčių reiškinių aptarimui: kas yra patyčios, kodėl jos vyksta, kaip jaučiasi vaikai, iš kurių yra tyčiojami, šio reiškinių prevencijos būdai ir pan., (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Hazler, 1994. cit. pgl. Xin Ma, Stewin, Mah, 2001; Heinrich, 2003; Reed, 2003). Pasak L. Crothers ir J. B. Kolbert (2008) įvairūs pokalbiai ir diskusijos patyčių tema gali paskatinti vaikus pasidalinti ir savo asmenine su patyčiomis susijusia patirtimi.

Rekomenduojama, kad kiekviena klasė apsibrėžtų savo grupės taisykles (Heinrich, 2003; Reed, 2003; Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Ross, 2006; Milsom, Gallo, 2006; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Šiose taisyklėse turi būti aiškiai įvardinta koks elgesys klasėje yra pageidaujamas, o koks netoleruojamas (Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Šios taisyklės neturi būti primestos suaugusiųjų, jų kūrimo ir koregavimo privalo dalyvauti visi, ir mokytojai ir patys vaikai (Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Jos turi būti aiškios ir visiems suprantamos (Heinrich, 2003). Taip pat visa klasė turi numatyti, kokių bus imamasi priemonių, jei šios klasės taisyklės bus pažeistos (Braslauskienė, Jonutyte, 2005).

Pasak R. Braslauskienė ir I Jonutytes (2005) klasės auklėtojas turi numatyti savo grupėje skatinimo sistemą. Taip pat svarbu, siekiant palaikyti tvarką grupėje, numatyti pozityvias drausminimo priemones, bausmes keisti natūralių ir loginių pasekmių metodu.

Vykdam patyčių prevenciją klasės lygiu būtina akcentuoti, kad mokiniai būdami patyčių stebėtojais, gali arba paremti arba nudrąsinti patyčių iniciatorių. Klasės lygmenyje būtina išmokyti stebėtojus, kaip atpažinti patyčias, kaip įsikišti ir šią situaciją nutraukti. Stebėtojai, pavyzdžiui, gali būti mokomi užstoti patyčių aukas, įtraukti jas į bendrą veiklą ar apie patyčių atvejus informuoti suaugusius. Toks darbas mažinant patyčias klasės lygmenyje bus veiksmingiausias (Rigby, 1995. cit. pgl. Valeckienė, 2007).

Vienas iš efektyvių būdų padedančių mažinti patyčias mokykloje – bendradarbiavimo tarp mokinių skatinimas (Hazler, 1994. cit. pgl. Xin Ma, Stewin, Mah, 2001; Ross, 2006; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Crothers, Kolbert, 2008). Tam pasitarnauti gali klasės auklėtojo organizuojama įvairi veikla, kurios metu vaikai atlikinėja įvairias užduotis ne po vieną, bet poromis arba nedidelėse grupelėse. Atlikinėdami užduotis vaikai yra priversti bendradarbiauti, o tai savaime aišku skatina jų tarpusavio draugystę, moko priimti kitus tokius, kokie jie yra, į veiklą įtraukti mažiau populiarius, mažiau pastebimus vaikus, mažinama socialinė jų izoliacija (Ross, 2006; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Crothers, Kolbert, 2008).

Efektyviausia pagalba agresyviai besielgiantiems vaikams ir jų aukoms, kaip rodo pasaulinė praktika, yra socialinių gebėjimų ugdymas (Braslauskienė, Jonutyte, 2005). Jei vaikas stokoja socialinių įgūdžių, yra didelė tikimybė, kad savo vidinę įtampą, pyktį ir diskomfortą išreikš elgdamasis netinkamai, pavyzdžiui tyčiodamasis iš kitų. Arba atvirkščiai – jam gali būti būdingas pasyvus, vengiantis elgesys: toks vaikas gali būti apatiškas, baugštus, gali jaustis izoliuotas, jam būdingas nepasitikėjimas savimi, žemas savęs vertinimas. Visa tai stabdo asmenybės vystimąsi. Socialinių įgūdžių ugdymas ypač reikalingas rizikos grupių vaikams (Grigutyte, Karmaza, Kemerienė, 2004; Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007). Mokyklose turi būti parengta socialinių įgūdžių programa. Lietuvoje jau bandoma įgyvendinti socialinių gebėjimų ugdymo programa „*Zipio draugai*“ (Braslauskienė, Jonutyte, 2005), taip pat adaptuojama Lietuvos Respublikos Švietimo ir Mokslo ministerijos parengta „*Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa*“ (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006). Socialinių gebėjimų valandėlės, kurių metu būtų mokoma atpažinti ir įvardyti kylančius jausmus, pozityviai spręsti konfliktines situacijas, kasdieniniame gyvenime kylančias problemas, ugdomas gebėjimas pasakyti „ne“, apsaugoti ekstremaliais atvejais labai padėtų vaikų socializacijai. Norint išvengti agresijos pasireiškimo mokykloje, reikia sudaryti mokinių mokymo sistemą, kaip apsaugoti ekstremaliais atvejais, kur kreiptis, kaip pranešti, pastebėjus neigiamus reiškinius, ir kt.. Patys moksleiviai galėtų būti į šį mokymą įtraukti įvairiomis formomis (pvz., mokydami jaunesnius už save, organizuodami kuo įvairesnę veiklą šiuo klausimu ir kt.) (Braslauskienė, Jonutyte, 2005).

Ugdant vaiko socialinius gebėjimus, svarbu atkreipti dėmesį į gebėjimo valdyti pyktį ugdymą. Dėl negebėjimo kontroliuoti pykčio daug mokinių tampa įžūlūs ir pradeda naudoti agresiją prieš kitus mokinius. Todėl labai svarbu mokyti mokinius išpasakoti savo jausmus, net tokius nemalonus kaip pyktis (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

Individualus lygmuo

Patyčių prevencija, individualiame lygmenyje apima pagalbą patyčių aukai bei jo skriaudėjui (Whitted, Dupper, 2005; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008; Olweus, 2003, 2005, 2008). Pasak K. S. Whitted ir D. R. Dupper (2005) patyčių prevencija individualiame lygmenyje turi būti nukreipta į mokinių socialinių kompetencijų tobulinimą, keičiant jų žinias, įgūdžius, požiūrius ar elgesį taikant interaktyvius mokymo metodus.

Nuo bendraamžių patyčių kenčiantiems vaikams galima padėti įvardijant jiems pagrindines priežastis, dėl kurių jie tampa patyčių objektais. Taip pat numatyti jų elgesio keitimosi tendencijas, siekiant apsaugoti juos nuo patyčių patyrimo. Labai svarbu, kad vaikai suprastų, jog patyčių situacijoje likdami ramūs jie gali sumažinti tyčiojimąsi, tuo tarpu agresyvus atsakas į patyčias ar bejėgiškumo demonstravimas gali tik dar labiau pabloginti esamą situaciją. Bet to, svarbu, kad patyčių aukos žinotų, kad incidentų aptarimas su suaugusiais jiems gali būti labai naudingas, turėti didelės įtakos tolimesniame jų gyvenime (Whitted, Dupper, 2005). Siekiant padėti patyčių aukai būtina su ja apie tai kalbėtis. Pasak R. Povilaičio, S. J. Jasiulionės, A. Kurienės ir kt. (2007) kalbant su patyčias patiriančiu vaiku yra svarbu:

- Aptarti įvykusį tyčiojimosi atvejį.
- Leisti vaikui išsakyti, kas jam nutiko, kaip jis jaučiasi.
- Išreikšti supratimą ir palaikymą.
- Surinkti informaciją apie tai, kas įvyko.
- Drauge su juo sudaryti jo saugumo planą.

Rekomenduojama nuo patyčių nukentėjusį vaiką įtraukti į įvairias veiklas, užsiėmimus, kur jis turėtų progą daugiau bendrauti su kitais bendraamžiais. Viso to tikslas – padėti tyčiojimąsi patiriančiam vaikui gauti bendraamžių paramą ir palaikymą. Į pagalbos teikimą svarbu įtraukti ir vaikui svarbius asmenis: bendraamžius, su kuriais jis draugauja, mokytojus, kuriais jis labiausiai pasitiki ir pan. (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Mokykloje dirbantys socialiniai darbuotojai turi dėti dideles pastangas skatinant visą mokyklos bendruomenę padėti patyčių aukoms. Svarbu, kad visa mokyklos bendruomenė patyčių iniciatoriams aiškiai parodytų, kad patyčios mokykloje netoleruotinas elgesys, su kuriuo rimtai ir atkakliai kovojama (Whitted, Dupper, 2005).

Pagalbos skriaudėjui pagrindinis tikslas – padėti suprasti savo agresyvaus elgesio priežastis, pasekmes kitiems ir koreguoti savo elgesį, mokant jį kitokių, neagresyvių bendravimo būdų (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė,

2008). Pagalbos (kuri dažniausiai pasireiškia konsultacijų formą) metu siekiama, kad patyčių iniciatorius pripažintų egzistuojančią problemą ir ieškotų pagalbos sau būdų (Braslauskienė, Jonutyte, 2005). Tikrai būtų naudinga, jei šis vaikas galėtų dalyvauti bendravimo įgūdžių, pykčio valdymo programoje (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). R. Braslauskienės ir I. Jonutytes (2005) teigimu, siekiant užmegzti kontaktą su agresyviai besielgiančiu vaiku, svarbu atskirti asmenį nuo jo elgesio. Pasak autorių pedagogai tik tada užmegs ryšį su vaiku, jei vertins jį kaip asmenį, išvelgs pozityvias vaiko charakterio ypatybes, tačiau netoleruos jo agresyvaus elgesio.

Svarbu su patyčių iniciatoriumi aptarti patyčių situaciją. Siekiant šio tikslo svarbu:

- Išsiaiškinti, kas nutiko (kaip būtent šis vaikas supranta, kas atsitiko).
- Ramiai įvardinti, atspindėti vaiko elgesį aiškiais, jam suprantamais žodžiais, įvardijant, kaip vaikas tyčiojosi iš kito.
- Ramiai paaiškinti, kad toks elgesys yra tikrai nepriimtinas ir priminti, kokio elgesio iš jo tikimasi.
- Jei patyčios kartojasi, svarbu vaikui įvardinti tokio jo elgesio pasekmes (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008).

Be galo svarbu, kad teikiant pagalbą patyčių aukai ir jo skriaudėjui dalyvautų ir jų tėvai (Institute on Family and Neighborhood Life, 2002; Heinrich, 2003; Whitted, Dupper, 2005; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Jiems reikalingos individualios specialistų (pvz., psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos, būtinas socialinio pedagogo bei psichologo palaikymas. Svarbu sudaryti sąlygas abiejų grupių tėvams (tiek turintiems agresyviai besielgiančių vaikų, tiek vaikų, kurie yra patyčių aukos) susitikti ir ieškoti bendrų sprendimų (Braslauskienė, Jonutyte, 2005). Abiejų grupių tėvų savijauta panaši: patyčių iniciatorių tėvai išgyveną kaltę, kad nesugeba sudrausminti vaiko dėl netinkamo elgesio (Braslauskienė, Jonutyte, 2005), jiems labai sunku susitaikyti su tuo, kad jų vaikai tyčiojasi iš kitų vaikų (Robichaud, 2007), tėvai, iš kurių vaikų yra tyčiojami, išgyveną kaltę, kad nesugeba išmokyti vaiko apsiginti (Braslauskienė, Jonutyte, 2005), jiems be galo skaudu sutikti žinią, kad jis yra patyčių auka (Robichaud, 2007). Taigi abiejų tėvų grupių susitikimas, jei tinkamai jiems vadovaujama, turėtų būti tikrai naudingas. Tai padėtų geriau vieniems kitus suprasti. Ir užuot kaltinus bei liejus pyktį, būtų kur kas efektyviau ieškoti metodų, kaip padėti vaikams ir pačiai ugdymo institucijai (Braslauskienė, Jonutyte, 2005).

2.4. Bendruomenės narių funkcijos ir atsakomybės, vykdant patyčių prevenciją mokykloje

Visų mokyklos bendruomenės grupių nariai turi pasiskirstyti tam tikromis funkcijomis ir atsakomybę, sprendžiant patyčių mokykloje problemą. Optimalus patyčių prevencijos modelis turėtų apimti ugdymo institucijos bendruomenės narių veiklą: ugdymo institucijos administracijos, pedagogų, ugdytinių ir jų tėvų, bendruomenės socialinių partnerių (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Ugdymo institucijų administracijos veikla

Mokyklos vadovas nustato kokios taisyklės vyrauja mokykloje. Administracija – tai organizacijos galva. Jeigu administracija nepaskatins mokyklos bendruomenės imtis atsakingų veiksmų spręsti smurto ir patyčių mokykloje problemos, pavienės darbuotojų ar kviestų organizacijų iniciatyvos nebus rezultatyvios (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 61 str. 3 punktą nurodo, kad mokyklos vadovas atsako už sveikos, saugios, užkertančios kelią bet kokioms smurto, prievartos apraiškoms bei žalingiems įpročiams aplinkos kūrimą (Lietuvos Respublikos Švietimo Įstatymas, 2006). Direktorius yra tiesiogiai atsakingas, kad mokykloje būtų sukurtos saugios sąlygos tiek vaikams, tiek pedagogams (Karmaza, Grigaitytė, Karmazės, 2007). G. R. Mayer, W. J. Ybarra, H. Fogliatti (2001) mokyklos administracijai, vykdant patyčių prevenciją mokykloje siūlo keletą veiklos sričių:

- Saugios, laisvos nuo baimės ir patyčių mokymosi aplinkos kūrimas.
- Patyčių prevencinės komandos suformavimas ir jos koordinavimas.
- Patyčių paplitimo masto įvertinimo organizavimas.
- Pasekmių dėl sulaužytų mokyklos taisyklių mokiniams priminimas.
- Patyčių vietų priežiūros organizavimas ir koordinavimas.
- Moksleivių skatinimas nebijoti pranešti apie patyčių atvejus mokykloje.
- Konfidencialios pranešimų apie vykstančias patyčias sistemos nustatymas.
- Klasės auklėtojų skatinimas daugiau dėmesio skirti patyčių problemai nagrinėti klasės susirinkimų metu.
- Tėvų skatinimas su savo vaikais aptarti patyčių reiškinių bei patyčių pasekmes.
- Mokyklos saugumo taisyklių kūrimo iniciavimas.

Be jau minėtų funkcijų mokyklos administracija galėtų atlikti dar ir šias funkcijas:

- Bendros saugios aplinkos sampratos visuose bendruomenės lygmenyse siekimas.

- Projektų, skirtų agresyviai elgesiui mažinti, iniciavimas ir įgyvendinimas.
- Tvarkos ugdymo institucijoje užtikrinimas.
- Lėšų paieška (Vasiliauskienė, 2004. cit. pgl. Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Klasės auklėtojų veikla

Klasės auklėtojas – mokytojas, kuriam pavesta ugdyti klasės bendruomenę, susidedančią iš mokinių, jų tėvų ir mokytojų, dirbančių su klase. Klasės auklėtojas ne tik vadovauja klasės bendruomenei, bet ir atstovauja jos interesams, ieško galimybių tenkinti jos poreikius (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

Klasių vadovai dažniausiai bendrauja su ugdytiniais neformalioje aplinkoje, jie turi visas galimybes pastebėti vaiką kitoje ne mokykloje aplinkoje. Todėl klasės auklėtojai pirmiausiai pastebi klasės lygmeniu vykstančius reiškinius. Dažnai klasės auklėtojams tenka reguliuoti vaikų tarpusavio santykius, jis tarpininkauja ir susiklosčius komplikuotiems santykiams su suaugusiais. Taigi jis yra artimiausias mokiniams asmuo, turintis puikias galimybes padėti spręsti mokiniams jų asmenines problemas (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Tai patvirtina ir įvairūs atlikti tyrimai, kuriuose nustatyta, kad mokiniai yra linkę kreiptis pagalbos pirmiausia į klasės auklėtoją, kad būtent iš klasės vadovo sulaukiama didžiausios pagalbos (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007; Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Klasės auklėtojo atsakomybė ir funkcijos sprendžiant smurto (patyčių) atvejus yra itin svarbios:

- Užtikrina ugdomų mokinių saugumą;
- Ugdo tvirtas mokinių dorovės, pilietines, tautines bei patriotines nuostatas, laiduoja jų asmenybės galių plėtotę;
- Rūpinasi pagalbos teikimo mokiniams, turintiems ugdimosi, mokymosi sunkumų ir specialiųjų ugdimosi poreikių;
- Nuolat informuoja tėvus (globėjus, rūpintojus) apie jų vaikų ugdimosi poreikius ir pasiekimus (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

Klasės vadovas kartu su socialiniu pedagogu ir kitais specialistais turėtų sukurti sistemingą neigiamų reiškinių mokykloje tyrimo mechanizmą, kuris padėtų bendruomenei greitai gauti informaciją apie agresyviai besielgiančius mokinius. Taip pat klasės auklėtojas turėtų įsitraukti į patyčių prevencijos koordinavimo komandą (Feinberg, 2003; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2005, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Olweus, 2003, 2005, 2008).

Klasė auklėtojas turi bendradarbiauti su socialiniu pedagogu, dalytis informacija apie mokykloje esamus neigiamus reiškinius. Be to, auklėtojas turėtų perduoti visą informaciją agresyviai, iš kitų besityčiojančio moksleivio bei patyčių aukos tėvams. Taigi klasės vadovas turėtų įtraukti tėvus į aktyvią patyčių prevenciją ugdymo institucijoje (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

Socialinio pedagogo veikla, vykdant patyčių prevenciją ugdymo institucijoje

Socialinis pedagogas – tai asmuo, kuris yra socialinių problemų ugdymo institucijoje diagnozuotojas ir šių problemų sprendimo koordinatorius (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Socialinis pedagogas yra turbūt vienintelis mokyklos specialistas, kuris individualiais veiksmais gali pasiekti neblogų rezultatų smurto (patyčių) prevencijos ir pagalbos teikimo sferose (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

2001 metais gruodžio 14 dieną LR švietimo ir mokslo ministro patvirtintuose *socialinio pedagogo pareiginėje instrukcijoje* teigiama, kad socialinis pedagogas sprenddamas vaikų socialines – pedagogines problemas, ieškodamas efektyviausių pagalbos būdų bendradarbiauja su klasių auklėtojais, kitais pedagogais, specialistais, ugdymo įstaigos administracija. Padeda jiems geriau suprasti, kaip vaikų socialinės problemos veikia jų elgesį, pažangumą, lankomumą. Teikia siūlymų, kaip būtų galima gerinti socialinį – pedagoginį klimata, sukurti jaukią, saugią darbo aplinką. Socialinis pedagogas padeda tėvams ar teisėtiems vaiko atstovams ugdyti savo vaiką; suprasti jo socialinius ir psichologinius poreikius, jų tenkinimo svarbą, geriau suprasti vaiko, turinčio vystimosi sunkumų, poreikius, tėvų teises ir pareigas. Nuolat palaiko ryšius su įvairiomis valstybinėmis įstaigomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, teikiančiomis socialinę, psichologinę, teisinę pagalbą. Dirba su asmeniu (individualus darbas) – vaikų tėvais ar teisėtais vaiko atstovais, pedagogais ir kitais švietimo įstaigoje dirbančiais specialistais. Kartu su klasės auklėtojais, kitais ugdytojais rūpinasi vaikų socialinių įgūdžių ugdymu. Vertina ir padeda spręsti problemas, susijusias su įvairiais vaikams kylančiais sunkumais (pagrindinių vaiko reikmių tenkinimo, saugumo užtikrinimo), dirba su vaikais, priklausomais nuo alkoholio, narkotinių medžiagų, patiriančiais seksualinį ir fizinį išnaudojimą, vykdo saviraiškos ir saviaktualizacijos, mokymosi motyvacijos, lankomumo, užimtumo, emocinių ir elgesio bei kitų problemų sprendimo prevencines programas. Tiria socialinės pedagoginės pagalbos poreikį. Organizuoja ir koordinuoja socialinės – pedagoginės pagalbos teikimą ir vertina jos kokybę.

Bendruosiuose socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatose (2004) socialiniam pedagogui (ir mokytojams bei klasės auklėtojams) nustatyti štai tokie pagalbos teikimo uždaviniai:

- Šalinti priežastis, dėl kurių mokiniai negali lankyti mokyklos ar vengia tai daryti.

- Sugražinti į mokyklą jos nelankančius mokinius.
- Kartu su tėvais (globėjais, rūpintojais) padėti vaikams ir jaunimui pasirinkti mokyklą pagal jų protines ir fizines galias.
- Padėti mokiniui adaptuotis mokykloje.
- Teikti mokiniui reikalingas socialines pedagogines paslaugas.

Šiuose nuostatuose taip pat nustatytos ir pagalbos teikimo rūšys:

- Konsultavimas - (mokinio, mokinių grupės, mokytojų, tėvų (globėjų, rūpintojų) siekiant padėti išsiaiškinti ir suprasti tai, kas vyksta jų gyvenimo ir mokymosi erdvėje, padedant mokytis ir naujai elgtis.
- Tyrimų organizavimas - aplinkos poveikio mokinio ar mokinių ugdymosi sunkumams analizė.
- Socialinių ir gyvenimo įgūdžių formavimas - gebėjimas priimti sprendimus ir spręsti problemas, mokymas kūrybiškai ir kritiškai mąstyti, bendrauti, pažinti save, elgtis visuomenėje priimtinais būdais, valdyti emocijas, sveikos gyvensenos įgūdžių ugdymas bei kt..
- Elgesio korekcija, socialiai priimtino elgesio modeliavimas.
- Nusikalstamumo, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, savižudybių ir kitų neigiamų socialinių reiškinių prevencija.
- Išteklių telkimas socialinių partnerių bendruomenėje paieškai; Pagalbos tinklo vaikui ir jo šeimai kūrimas; projektų inicijavimas, kūrimas bei įgyvendinimas; Mokyklos savivaldos aktyvinimas; tėvų (globėjų, rūpintojų) švietimas ir kt..
- Pagalbos komandos telkimas Mokykloje, siekiant veiksmingai spręsti problemas vaiko labui.

Tėvų vaidmuo patyčių prevencijoje

Tėvai – ugdymo institucijos bendruomenės nariai, turintys didžiausią įtaką vaiko ugdymui. Siekiant patyčių prevencijos, būtina įtraukti tėvus sprendžiant šią problemą (Braslauskienė, Janutytė, 2005) ir tai yra vienas iš pagrindinių šios problemos prevenciją vykdančios mokyklos uždavinių (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Tėvų įsitraukimas į prevenciją apima: jų švietimą patyčių klausimais, aktyvų dalyvavimą prevencijos komitetų veikloje. Mokyklų socialiniai pedagogai turi padrąsinti tėvus, kad šie nebijotų suteikti informacijos mokyklai, jeigu turi tam tikrų įtarimų, kad jų vaikai mokykloje kenčia nuo bendraamžių patyčių ar patys yra jų iniciatoriai (Whitted, Dupper, 2005).

Mokyklos ir tėvų bendradarbiavimas sprendžiant šią problemą yra būtinas. Viena ši bendradarbiavimą skatinančių formų – informacijos tėvams apie vykstančias patyčias teikimas. Tokiu atveju, kai tėvai turi reikiama informaciją, jie patys dažnai imasi iniciatyvos padėti ugdymo institucijai, nepajėgiančiai vienai išspręsti įvairių susidariusių problemų. Labai svarbu, kad tėvų rodoma iniciatyva būtų priimta ir tinkamai koordinuojama (Braslauskienė, Janutytė, 2005).

Tėvų įsitraukimas į patyčių prevenciją gali nulemti jos sėkmę. Efektyviai patyčių prevencijai tėvų įsitraukimas yra labai svarbus dėl to, kad patiems vaikams yra labai sunku ar net neįmanoma sumažinti patyčias. Tėvai iš tiesų gali atlikti gan svarbų vaidmenį, informuodami mokyklą apie vykstančias patyčias. Tačiau svarbu to nedaryti skubotai, neapgalvotai ar nepasitarus su pačiu vaiku – antraip tėvų įsikišimas gali tik pabloginti situaciją (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008).

Kaip rodo daugelyje šalių atlikti tyrimai, vaikai labai dažnai vengia pasakoti apie patiriamas patyčias ir todėl, kad labai bijo būti pavadinti skundikais ar plepiais (Heinrich, 2003). Šią nuostatą būtina keisti. Labai svarbu vaikams parodyti, kad kreipimasis pagalbos yra teigiamas dalykas, kad pasakodami apie patyčias jie didins ir savo, ir kitų mokinių saugumą. Šioje vietoje tėvų vaidmuo, skatinant vaikus pasakoti apie patyčias, yra labai reikšmingas (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008).

Moksleivių iniciatyva

Labai svarbu, kad kovojant su patyčiomis mokykloje būtų įtraukti ir patys moksleiviai (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004). Moksleivių iniciatyva, mažinant smurto ir patyčių pasireiškimą mokykloje, yra vienas iš svarbiausių kriterijų, užtikrinančių efektyvų šių problemų sprendimą (Braslauskienė, Janutytė, 2005). Vieni mokyklos darbuotojai ir tėvai smurto ir patyčių paplitimą gali įtakoti tik iš dalies. Geresnių rezultatų galima pasiekti, kai moksleiviai ir jų tėvai bei pedagogai aktyviai įsijungia į problemos sprendimą (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004).

Vykdam patyčių prevenciją be galo svarbi moksleivių pagalba patyčių aukoms. Moksleivių pagalba bendraamžiams gali padėti jiems pasijusti saugiai (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Vaikams yra lengviau papasakoti apie mokykloje kylančius sunkumus bendraamžiams, nei kreiptis į mokytojus ir kitus suaugusiuosius (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Abromaitienė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Moksleivių įtraukimas teikiant pagalbą kitiems vaikams ne tik padeda jiems gerinti bendravimo

įgūdžius, išmokti palaikymo būdų, bet ir gerina visos mokyklos klimata (Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Be to, bendraamžių pagalba nuo kitų mokinių užgauliojimų kenčiantiems vaikams gali būti pirmoji pagalbos grandis, suteikiant pirmąją pagalbą ir nukreipianti pas specialistus (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004).

Svarbu paminėti tai, kad mokyklose būtina organizuoti konfliktų sprendimo apmokymus, kurių metu moksleiviai galėtų įgyti konfliktų valdymo ir sprendimo kompetencijos. Tinkamai pasirengę moksleiviai taikydami bendrą smurto ar konfliktų sprendimo modelį galėtų būti tarpininkais sprendžiant įvairius konfliktus, kilusius tarp bendraamžių (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004; Braslauskienė, Janutytė, 2005). Be to, moksleiviai tarpininkai taip pat galėtų pasikviesti izoliuotus moksleivius, susidraugauti su jais ir padėti jiems integruotis į grupę (Robichaud, 2007). Mokinių tarpininkavimas sprendžiant iškilusius konfliktus leistu smarkiai sumažinti agresyvaus elgesio atvejų mokykloje skaičių. (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005).

Mokinio tarpininko vaidmuo – tarpininkauti tam tikru metu ir tose vietose, kur jis paskirtas, pavyzdžiui, pertraukų ar pietų metu ir imasi veikti tik tada, jei konfliktuojantys vaikai priima jo tarpininkavimą. Vaikai gali paprašyti vaiko tarpininko paslaugų raštu, prašydami susitikti (Robichaud, 2007).

Mokykloje mokiniams taip pat galėtų būti organizuojami aktyvaus klausymo kursai – seminarai, kurių metu mokiniai būtų mokomi, kaip savo gebėjimą išklaudyti taikyti bendraamžių ginčams spręsti, agresijos aukoms ir socialiai atskirtiesiems padėti, sutramdyti agresyviai besielgiančius bendraamžius (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005).

Pasak A. Magomedovo, E. Kasperavičiūtės ir E. Karmazos, (2004) patiems moksleiviams labai aktualu mokytis saugioje mokykloje, tad mokyklos personalas turi įtraukti ir padėti moksleiviams patiems gerinti savo aplinką. Galiausiai patys moksleiviai geriausiai gali pasakyti, kokioje mokykloje jie norėtų mokytis ir kada jie jausis saugūs. Tik turint pačių vaikų supratimą, kokios jie nori mokyklos, yra žymiai paprasčiau ir mokyklos personalui organizuoti konkrečias priemones, kurios didintų saugumą mokykloje ir mažintu smurto paplitimą.

Mokykloje pačių moksleivių iniciatyva gali būti suburta moksleivių grupelė, kuri domėsis saugios mokyklos politikos įgyvendinimu. Šią grupelę turėtų paremti ir dirbantys mokyklos personalo atstovai. Šiai grupei jie neturėtų vadovauti. Moksleivių grupelė galėtų atlikti štai tokias funkcijas:

- Stendo, kuriame pateikti smurto mažinimo mokykloje būdai, elgesio mokykloje taisyklės, pagalbos šaltiniai sukūrimas.
- Apklausos apie smurto situaciją mokykloje organizavimas ir atlikimas.
- Įvairių formų konkursų nukreiptų prieš smurtą organizavimas.
- Susitikimų su įvairiais žmonėmis, kurie gali būti potencialūs pagalbinkai sprendžiant smurto mokykloje problemą organizavimas.
- Smurto atvejų išaiškinimas ir sprendimas.
- Pagalba suaugusiems kuriant mokyklos saugumo taisykles.
- Savaitraščio ar mėnraščio, nušviečiančio smurto atvejus mokykloje, informuojančio apie įvairius pagalbos šaltinius bei teikiančio patarimus, kaip elgtis tam tikrose situacijose.
- Prevencinių renginių (spektaklių, seminarų, konferencijų, filmų peržiūrų, pamokų ciklų ir pan.) organizavimas.
- Atmintinių informuojančių apie pagalbos šaltinius vaikams ruošimas.
- Internetinės svetainės sukūrimas.
- Mokyklos žemėlapis, kuriame sužymėtos saugiausios ir nesaugiausios mokyklos vietos sudarymas.
- Prevencinių projektų rengimas ir įgyvendinimas (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004; Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

3. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

3.1. Tyrimo eiga

Tyrimas vyko keturiais etapais:

Pirmajame etape (2007 m. rugsėjo - 2008 m. spalio mėn.) atlikta psichologinės, pedagoginės literatūros analizė. Literatūros studijavimas leido tiksliau suformuluoti tyrimo temą, išskirti problemą, apibrėžti objektą. Taip pat suformuluoti hipotezę, tyrimo tikslą bei uždavinius.

Antrajame etape (2008 m. lapkričio mėn.) buvo kuriama konstruojamojo tyrimo metodika. Taip pat atlikta Šiaulių mieste veikiančių bendrojo lavinimo mokyklų, kuriose planuojamą vykdyti tyrimą, atranka.

Trečiajame etape (2008 m. gruodžio – 2009 m. sausio mėn.) atrinktose Šiaulių miesto mokyklose buvo atliktas empirinis tyrimas susidedantis iš dviejų dalių.

Pirmoje tyrimo dalyje atsižvelgiant į tai, kad šiai dienai išsamių duomenų apie patyčių paplitimą Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokinių tarpe nėra buvo atlikta 5-9 klasių mokinių apklausa. Apklausos tikslas – atskleisti patyčių reiškinių paplitimą Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių tarpe.

Antroje tyrimo dalyje atlikta 10-12 klasių mokinių, socialinių pedagogų, klasių vadovų, įvairius dalykus dėstančių mokytojų bei tėvų apklausa. Šios apklausos tikslas – išryškinti pagrindinius organizuojamos prevencijos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose bruožus.

Ketvirtajame etape (2008 m. sausio – gegužės mėn.) atlikta gautų duomenų kiekybinė bei kokybinė analizė. Remiantis gautais rezultatais buvo tikrinama hipotezė. Remiantis tyrimo rezultatais suformuluotos darbo išvados, parengtas patyčių prevencijos mokykloje modelis.

3.2. Tyrimo organizavimas

Tyrimas buvo atliekamas 2008 m. gruodžio – 2009 m. sausio mėnesiais 9-iose Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose. Mokyklos tyrimui buvo atrinktos taikant *sisteminį* grupių parinkimo būdą. Iš 26 Šiaulių miesto savivaldybės sąrašė buvusių bendrojo lavinimo mokyklų tyrimui buvo pasirinkta kas trečia mokykla. Į vykdomą atranką buvo įtrauktos pagrindinės, vidurinės mokyklos bei gimnazijos. *Pirmoje tyrimo dalyje*, siekiant nustatyti patyčių reiškinių paplitimą moksleivių tarpe buvo apklausiami 5-9 klasių mokiniai. Šios klasės buvo pasirinktos dėl to, kad būtent šiame amžiaus tarpsnyje patyčių problema yra ypač aktuali (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005; Pelegrini, Long, 2002). Moksleivių klasės apklausai buvo parinktos taikant *paprastą atsitiktinį* grupių parinkimo būdą.

Antroje tyrimo dalyje buvo apklausiami 10-12 klasių mokiniai, socialiniai pedagogai, klasių vadovai, įvairius dalykus dėstantys mokytojai bei mokinių tėvai. Šios mokyklos bendruomenės grupės buvo pasirinktos todėl, kad būtent mokiniai, tėvai ir pedagogai (socialiniai pedagogai, klasių vadovai, dalykų mokytojai) – pagrindinės organizuojamos patyčių (smurto) prevencijos tikslinės grupės (Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007; Braslauskienė, Jonutytė, 2008).

10-12 klasių mokiniai, klasių auklėtojai, dalykų mokytojai bei tėvai. apklausai buvo atrinkti taikant *paprastą atsitiktinį* grupių parinkimo būdą. Atrankoje dalyvavo tik tie tėvai, kurių vaikai tyrimo metu buvo apklausiami. Buvo apklausti visi tirtų mokyklų socialiniai pedagogai.

3.3. Tyrimo metodai

Apibūdinant tyrimo metodą, galima teigti, jog tai – tam tikrų praktinių arba pažintinių rezultatų gavimo būdas, taikant įvairias priemones. Metodo reikšmė didžiulė. Gerai parengtas ar pritaikytas metodas žymiai palengvina tyrimą. Teigiama, kad nuo metodo priklauso viso tyrimo sėkmė, o remiantis tinkamai parengtais tyrimo metodais net ir nelabai gabus žmogus gali daug ką padaryti (Kardelis, 2002).

Tyrimui atlikti buvo naudojamas *anketinis metodas*. Šis metodas buvo pasirinktas todėl, kad tai plačiai paplitęs tyrimo metodas leidžiantis greitai gauti didelį kiekį informacijos (Tidikis, 2003). Tyrime buvo naudojamos dviejų, *atviro* ir *uždaro* tipo anketos. Iš viso tiriamiesiems buvo pateiktos: 1 uždaro ir 3 atviro tipo anketos.

Anketa patyčių masto įvertinimui mokykloje (žr. 1 priedą). Tai uždaro tipo anketa skirta 5- 9 klasių mokiniams. Ši anketa parengta remiantis *patyčių masto įvertinimo mokykloje anketa*, kurią sudarė R. Povilaitis ir J. Valiukevičiūtė (2006). Anketa sudaro 16 klausimų. Klausimynas parengtas naudojantis dviejų tipų skale: *nominaline* ir *rangine*. Pirmieji keturi anketos klausimai yra skirti demografinių duomenų surinkimui (vaiko lytis, amžius, klasė), likusieji klausimai skirti informacijai apie patyčių patyrimą ir dalyvavimą jose gauti (pvz., patyčių patyrimo dažnumas, formos, vietos, kuriose dažniausiai tyčiojama, atliekamas vaidmuo patyčių situacijoje ir pan.).

Trys anketos - *mokyklos personalo (socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų)*, (žr. 2 priedą) *tėvų* (žr. 3 priedą) *bei mokinių* (žr. 4 priedą) *požiūriui į mokyklose vykdomą patyčių prevenciją atskleisti*. Tai atviro tipo anketos, kurios parengtos remiantis Lietuvos ir užsienio šalių patyčių reiškinių tyrinėjančių mokslininkų (Banks, 1997; Olweus, 2003, 2005, 2008; Salmivalli, Kaukiainen, Voeten, 2005; Smith, Cousins, Stewart, 2005; Heinrich, 2003; Whidet, Dupper, 2005; Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė, 2007 ir kt.) rekomendacijomis,

kaip organizuoti patyčių prevenciją mokyklose (žr. 2 skyriuje). Klausimyno demografiniam blokui parengti naudotasi dviejų tipų skalėmis: *nominaline* ir *rangine*. Atviri klausimai formuluojami remiantis penkiais pagrindiniais klausimų blokais, kurie pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė

Anketų skirtų mokyklos personalui, tėvams bei mokytojams klausimų blokai

Klausimų blokai	Anketa mokyklos personalui	Anketa tėvams	Anketa mokiniams
Įžanga	Tyrimo tikslo pristatymas, tyrimo anonimiškumo pabrėžimas.	Tyrimo tikslo pristatymas, tyrimo anonimiškumo pabrėžimas.	Tyrimo tikslo pristatymas, tyrimo anonimiškumo pabrėžimas.
1 klausimų blokas	Demografiniai duomenys (lytis, amžius, pareigos mokykloje ir kt.) (1-5 kl.)	Demografiniai duomenys (lytis, amžius, turimų vaikų skaičius ir kt.) (1-6 kl.)	Demografiniai duomenys (lytis, amžius, klasė ir kt.) (1-4 kl.)
2 klausimų blokas	Patyčių tarp mokinių problemos aktualumo atskleidimas (6 kl.)	Patyčių tarp mokinių problemos aktualumo (7 kl.) bei tėvų informavimo apie mokykloje vykstančias patyčias metodų / būdų (8 kl.) atskleidimas.	Patyčių tarp mokinių problemos aktualumo atskleidimas (5-11 kl.)
3 klausimų blokas	Pagrindinių patyčių prevencijos bruožų atskleidimas (patyčių identifikavimo metodai / būdai, patyčių prevencinių priemonių taikymas, jų efektyvumas, mokinių socialinių įgūdžių ugdymas ir kt.) (8-23 kl.)	Pagrindinių patyčių prevencijos bruožų atskleidimas (patyčių identifikavimo metodai / būdai, patyčių prevencinių priemonių taikymas, jų efektyvumas, mokinių socialinių įgūdžių ugdymas ir kt.) (9-24 kl.)	Pagrindinių patyčių prevencijos bruožų atskleidimas (patyčių identifikavimo metodai / būdai, patyčių prevencinių priemonių taikymas, jų efektyvumas, mokinių socialinių įgūdžių ugdymas ir kt.) (12-27 kl.)
4 klausimų blokas	Problemų kylančių prevencijos metu atskleidimas (24 kl.)	Problemų kylančių prevencijos metu atskleidimas (25 kl.)	Problemų kylančių prevencijos metu atskleidimas (28 kl.)
5 klausimų blokas	Patyčių mažinimo galimybių, patyčių problemos sprendimo kelių išryškinimas. Patyčių prevencijos modelio pateikimas (25-28 kl.)	Patyčių mažinimo galimybių, patyčių problemos sprendimo kelių išryškinimas. Patyčių prevencijos modelio pateikimas (26-29 kl.)	Patyčių mažinimo galimybių, patyčių problemos sprendimo kelių išryškinimas. Patyčių prevencijos modelio pateikimas (29-32 kl.)

3.4. Tyrimo etika

Prieš atliekant tyrimą iš atrinktų Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų direktorių buvo gautas žodinis oficialus leidimas mokyklose atlikti mokinių, socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų apklausą. Tyrimo metu apklausiami buvo tik tam žodinių sutikimą davę asmenys. Kiekvienas tyrimo dalyvis žodžiu buvo išsamiai supažindintas su atliekamo tyrimo tema, tikslais bei uždaviniais. Be to, buvo užtikrintas kiekvieno tyrime dalyvaujančio asmens bei pačios ugdymo įstaigos, kurioje vyko tyrimas anonimiškumas.

Kiekvienos anketos pradžioje buvo trumpai pristatytas tyrimo tikslas bei užtikrintas anketa pildančio asmens anonimiškumas. Anketoje taip pat buvo pateiktas pavyzdys, kaip teisingai reikia užpildyti kiekvieną pateiktą klausimą. Anketos pabaigoje tyrime dalyvavusiam asmeniui buvo

padėkotą. Anketos skirtos mokiniams buvo pildomos klasių valandėlių bei pamokų metu. Kiekvienam tyrime dalyvavusiam asmeniui prieš pildant anketą buvo pravesta trunpa anketos pildymo instrukcija.

3.5. Tyrimo imties charakteristika

Tyrimo metu buvo apklausti 256 respondentai, iš jų 219 moksleivių, 10 socialinių pedagogų, 9 klasių vadovai, 9 įvairius dalykus dėstantys mokytojai bei 9 moksleivių tėvai (2 lentelė).

2 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas (N=256)

Tiriamieji	Tiriamųjų skaičius	Procentai (%)
Moksleiviai	219	85,6
Socialiniai pedagogai	10	3,9
Klasių vadovai	9	3,5
Įvairius dalykus dėstantys mokytojai	9	3,5
Moksleivių tėvai	9	3,5
Iš viso (N):	256	100

Tyrimas atliktas 9-iose Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose, tarp kurių 2 gimnazijos, 3 vidurinės bei 4 pagrindinės mokyklos.

Pirmoje tyrimo dalyje buvo apklausti 206 moksleiviai, iš jų 105 (51 proc.) mergaitės ir 101 (49 proc.) berniukas. Apklausoje dalyvavo 40 (19,4 proc.) 5 klasių, 45 (21,8 proc.) 6 klasių, 39 (18,9 proc.) 7 klasių, 42 (20,4 proc.) 8 klasių bei 40 (19,4 proc.) 9 klasių moksleiviai. Beveik visi (90,3 proc.) šioje tyrimo dalyje dalyvavę vaikai gyvena mieste ir tik 9,7 proc. – kaime. Tiriamųjų amžius svyruoja nuo 10 iki 16 metų. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių pavaizduotas 3 lentelėje.

3 lentelė

Moksleivių pasiskirstymas pagal amžių (N=206)

Tiriamųjų amžius	Mokinių skaičius	Procentai (%)	Berniukai		Mergaitės	
			Mokinių skaičius	Procentai (%)	Mokinių skaičius	Procentai (%)
10	1	0,5	-	0	1	0,5
11	33	16,0	15	7,3	18	8,7
12	41	19,9	22	10,7	19	9,2
13	41	19,9	20	9,7	21	10,2
14	48	23,3	26	12,6	22	10,7
15	34	16,5	14	6,8	20	9,7
16	8	3,9	4	1,9	4	1,9
Iš viso (N):	206	100	101	49,0	105	51,0

Daugiausia tyrimę dalyvavo (3 lentelė) 14 metų vaikų (23,3 proc.), penktadalį respondentų sudarė 12 ir 13 metų vaikai (atitinkamai po 19,9 proc.). Mažiausią respondentų dalį sudarė dešimtmečiai (0,5 proc.). Tiriamųjų amžiaus vidurkis - 13,54 m.

Antroje tyrimo dalyje buvo apklausta 50 respondentų, tarp kurių 13 10-12 klasių moksleivių, 10 socialinių pedagogų, 9 klasių vadovai, 9 įvairius dalykus dėstantys mokytojai bei 9 mokinių tėvai (4 lentelė).

4 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas (N=50)

Tiriamieji	Tiriamųjų skaičius	Procentai (%)
Moksleiviai	13	26,0
Socialiniai pedagogai	10	20,0
Klasių vadovai	9	18,0
Įvairius dalykus dėstantys mokytojai	9	18,0
Tėvai	9	18,0
Iš viso (N):	50	100

Tarp apklausoje dalyvavusių moksleivių 9 (69,2 proc.) mergaitės ir 4 (30,8 proc.) berniukai. 3 (23, 2 proc.) tyrime dalyvavę moksleiviai mokosi 10 klasėje, 5 (38,4) 11 klasėje ir tiek pat mokinių (38,4 proc.) mokosi 12 klasėje. Tirtų moksleivių amžius svyruoja nuo 16 iki 19 metų. Apklausoje dalyvavusių moksleivių pasiskirstymas pagal amžių pavaizduotas 5 lentelėje.

5 lentelė

Moksleivių pasiskirstymas pagal amžių (N=13)

Tiriamųjų amžius	Mokinių skaičius	Procentai (%)	Berniukai		Mergaitės	
			Mokinių skaičius	Procentai (%)	Mokinių skaičius	Procentai (%)
16	2	15,4	1	7,7	1	7,7
17	5	38,5	1	7,7	4	30,8
18	5	38,5	2	15,4	3	23,0
19	1	7,7	-	0	1	7,7
Iš viso (N):	13	100	4	30,8	9	69,2

Daugiausia tyrime dalyvavo (5 lentelė) 17 ir 18 metų moksleiviai (atitinkamai po 38,5 proc.). Mažiausią dalį tiriamųjų sudarė devyniolikmečiai (7,7 proc.). Moksleivių amžiaus vidurkis – 17,38 m.

Šiame tyrime dalyvavusių socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų bei mokinių tėvų amžius siekia nuo 22 iki 62 metų. Amžiaus vidurkis – 39,91 m. Pedagogų (socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų) darbo stažo vidurkis – 15,96 m. Visi tyrime dalyvavę pedagogai - moteris. Vienas vyriškis pasitaikė tik tarp tyrime dalyvavusių tėvų. Šeši apklausti tėvai nurodė, kad šeimoje augina 2 vaikus, dviejų tirtų tėvų šeimoje auga 3 vaikai ir tik vienas tiriamasis nurodė, kad turi vieną vaiką. Auginamų vaikų amžiaus vidurkis – 17,5 m.

3.6. Gautų duomenų apdorojimas

Pirmosios tyrimo dalies metu gautų duomenų apdorojimui buvo naudojamas programinis statistinių duomenų apdorojimo paketas SPSS 12.0 for Windows. Lentelės ir paveikslai sudaryti naudojant Microsoft Word bei Microsoft Exel programas. Statistiniam ryšiui tarp požymių įvertinti buvo naudota koreliacinė analizė. Ryšio stiprumui tarp kelių požymių įvertinti buvo taikomas Pearson'o koreliacijos koeficientas. Naudotos tokios koreliacijos reikšmės:

- $p < 0 - p < 0,2$ – labai silpna
- $p < 0,2 - p < 0,5$ – silpna
- $p < 0,5 - p < 0,7$ – vidutinė
- $p < 0,7 - p < 0,9$ – stipri
- $p < 0,9 - p < 1$ – labai stipri (Leonavičienė, 2007).

Antrosios tyrimo dalies metu gauti socialinių pedagogų, klasių vadovų, įvairius dalykus dėstančių mokytojų, moksleivių bei tėvų atsakymai į atviros tipo anketos klausimus nagrinėti kokybinės content analizės metodu. Ši analizė apima keturis etapus:

Pirmas etapas – gautų atsakymų (teksto) skaitymas.

Antrasis etapas – kategorijų išskirimas.

Trečiasis etapas – kategorijų skaidymas į subkategorijas.

Ketvirtasis etapas – kategorijų ir subkategorijų pagrindinams iš teksto parinktais teiginiais.

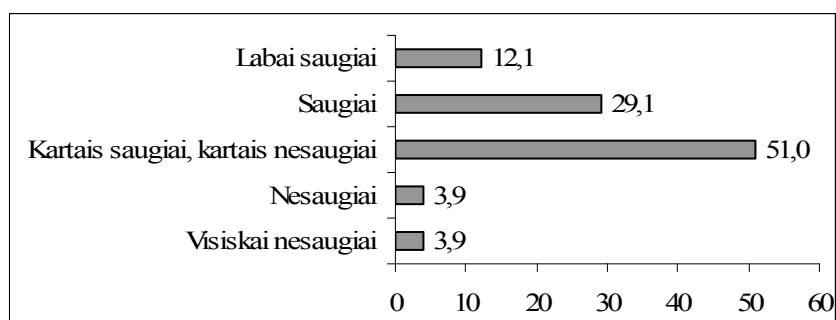
4. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

4.1. Patyčių tarp mokinių paplitimas Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose

Siekiant atskleisti patyčių reiškinių paplitimą Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių tarpe buvo atlikta 5–9 klasių moksleivių apklausa. Apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti kiek dažnai vaikai patiria bendraamžių tyčiojimąsi, kiek dažnai patys tyčiojasi iš kitų, kokios patyčių formos dažniausiai paplitusios moksleivių tarpe ir t.t.

Patyčių patyrimo dažnis

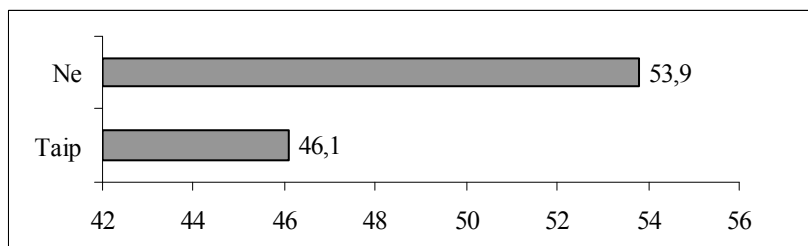
Tyrimo metu pirmiausiai buvo siekiama nustatyti, ar mokiniai saugiai jaučiasi savo mokykloje. Gauti rezultatai pateikti 2 pav.

2 pav. **Mokinių saugumas mokykloje (% , N=206)**

Vertinant moksleivių atsakymus į klausimą apie jų saugumą mokykloje (1 pav.) paaiškėjo, kad joje kartais saugiai, kartais nesaugiai jaučiasi šiek tiek daugiau nei pusė (51,0 proc.) apklaustųjų. Daugiau nei trečdalis (41,2 proc.) respondentų pažymėjo, kad mokykloje jaučiasi saugiai (29,1 proc.) ir labai saugiai (12,1 proc.). Ir tik labai maža dalis apklausoje dalyvavusių vaikų nurodė, kad jiems šioje ugdymo įstaigoje nesaugu (3,9 proc.) arba visiškai nesaugu (3,9 proc.).

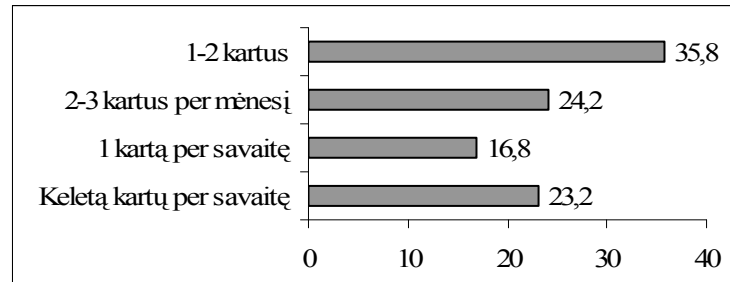
Duomenys apie moksleivių patyčių patyrimą pateikti 3 pav.

3 pav. **Moksleivių pasiskirstymas pagal patyčių patyrimą (% , N=206)**

Šio tyrimo metu nustatyta (3 pav.), kad mažiau nei du ketvirtadaliai (46 proc.) 5-9 klasių moksleivių patiria kitų vaikų tyčiojimąsi. Tuo tarpu, daugiau nei pusė respondentų (53,9 proc.) su šia problema nesusiduria.

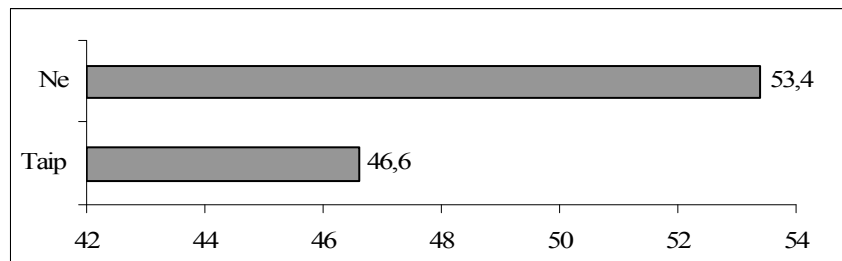
Tiriant patyčių patyrimo dažnumą per paskutinius 2 mėnesius gauti tokie rezultatai (4 pav.):

4 pav. **Patyčių patyrimo dažnumas per paskutinius 2 mėnesius (% , N=95)**

Kaip matyti iš 4 pav., šiek tik daugiau nei trečdalis (35,8 proc.) tiriamųjų kitų moksleivių patyčias patyrė retai – 1-2 kartus per du mėnesius. Mažiau nei pusę apklaustųjų (40 proc.) patyrė dažnas patyčias – vieną kartą (16,8 proc.) arba keletą kartų per savaitę (23,2 proc.). Tuo tarpu beveik vienas ketvirtadalis (24,2 proc.) respondentų nurodė, kad nuo kitų vaikų tyčiojimosi kenčia mažiausiai 2-3 kartus per mėnesį.

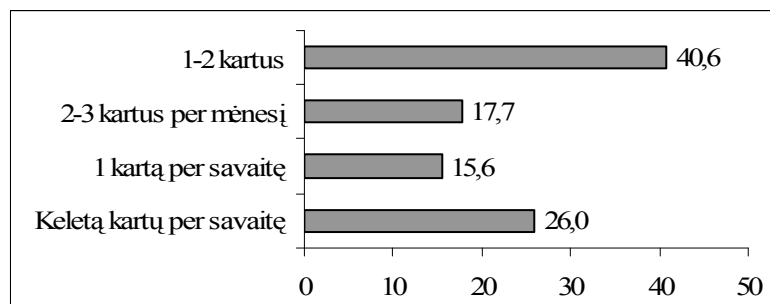
Tiriamųjų pasiskirstymas pagal tyčiojamąsį iš kitų moksleivių pavaizduotas 5 pav.

5 pav. **Moksleivių pasiskirstymas pagal tyčiojamąsį iš kitų vaikų (% , N=206)**

Atlikus duomenų analizę paaiškėjo (5 pav.), kad daugiau nei pusė (53,4 proc.) tirtų moksleivių nevengia pasityčioti iš kitų vaikų, kad iš bendraamžių nesityčioja teigė likusioji apklausoje dalyvavusių respondentų dalis (46,6 proc.).

Analizuojant moksleivių atsakymus nustatytas silpnas ryšys tarp tyčiojimosi ir saugumo jausmo mokykloje ($r = -0,263$, $p < 0,001$) (žr. 6 priedą).

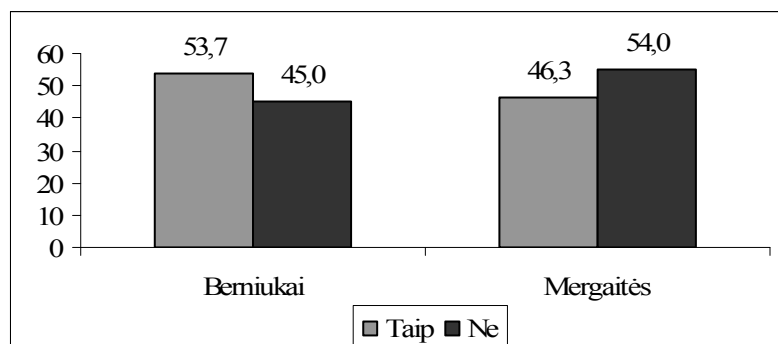

6 pav. **Tyčiojimosi iš kitų mokinių dažnumas per paskutinius 2 mėnesius (% , N=96)**

Analizuojant tiriamųjų atsakymų pasiskirstymą pagal jų tyčiojimosi iš kitų dažnumą pastebėta (6 pav.), kad didesnis skaičius moksleivių per paskutinius 2 mėnesius iš kitų vaikų

tyčiojosi 1-2 kartus – taip teigė 40,6 proc. apklaustųjų. Tuo tarpu panašus skaičius tyrimo dalyvių (41,6 proc.) nurodė, kad per tą patį laikotarpį iš kitų tyčiojosi dažnai – 1 kartą (15,6 proc.) arba keletą kartų per savaitę (26,0 proc.). Likusioji apklausoje dalyvavusių 5-9 klasių mokinių dalis tyčiojosi ne rečiau kaip 2-3 kartus per mėnesį (17,7 proc.).

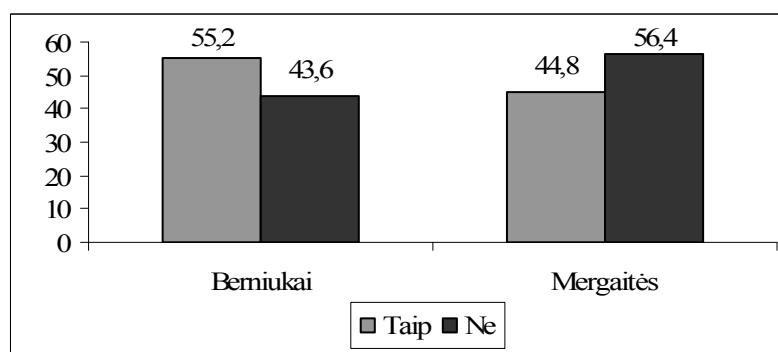
Tyrimo metu buvo siekiama nustatyti patyčių problemos patyrimą lyties aspektu t.y. kiek berniukų ir kiek mergaičių mokykloje kenčia nuo bendraamžių patyčių. Gauti rezultatai pavaizduoti 7 pav.

7 pav. **Berniukų (N=101) ir mergaičių (N=105) paskirstymas pagal patyčių patyrimą (%)**

Iš 7 pav. pateiktų duomenų matyti, kad šiek tiek daugiau berniukų (53,7 proc.) nei mergaičių (45,5 proc.) teigė, kad patiria patyčias, ir šiek tiek mažiau berniukų (45,0 proc.) nei mergaičių (54,0 proc.) su šia problema nesusiduria. Iš viso bendraamžių patyčias patiria 53,7 proc. berniukų ir 45,3 proc. mergaičių.

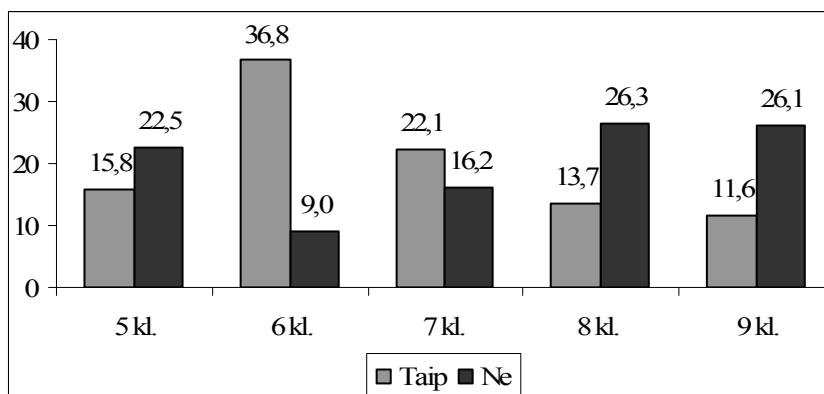
Berniukų ir mergaičių pasiskirstymas pagal tyčiojimąsi iš kitų moksleivių pateiktas 8 pav.

8 pav. **Berniukų (N=101) ir mergaičių (N=105) paskirstymas pagal tyčiojimąsi iš kitų (%)**

8 pav. pateikti rezultatai rodo, kad daugiau berniukų (56,2 proc.) nei mergaičių (44,9 proc.) tyčiojasi iš kitų moksleivių, tuo tarpu daugiau mergaičių (56,4 proc.) nei berniukų (43,6 proc.) nurodė, kad iš kitų vaikų nesityčioja.

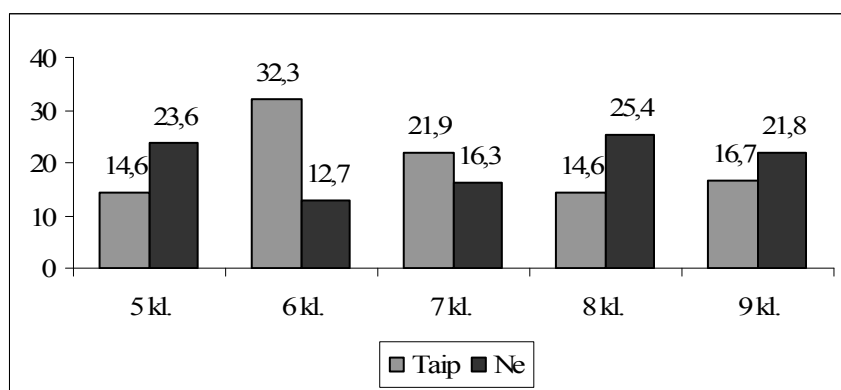
Tyrimo metu buvo svarbu išsiaiškinti patyčių patyrimą tarp įvairių klasių moksleivių. Atliktos apklausos rezultatai pateikti 9 pav.

9 pav. Patyčias patiriančių moksleivių pasiskirstymas pagal klases (% , N=206)

Duomenų analizė rodo (9 pav.), kad mokykloje su kitų moksleivių patyčiomis daugiausia susiduria 6 ir 7 klasių moksleiviai, kad iš jų mokykloje tyčiojosi teigė šiek tiek daugiau nei trečdalis (36,8 proc.) šeštokų ir šiek tiek mažiau nei vienas ketvirtadalis (22,1 proc.) septintokų. Mažiausiai patyčių patiria devintų (11,6 proc.) ir aštuntų (13,7 proc.) klasių moksleiviai.

Rezultatai apie įvairių klasių moksleivių tyčiojimąsi iš kitų vaikų pateikti 10 pav.

10 pav. Iš kitų vaikų besityčiojančių moksleivių pasiskirstymas pagal klases (% , N=206)

Apklausoje nustatyta (10 pav.), kad mokykloje iš kitų vaikų daugiausia tyčiojasi 6 ir 7 klasių moksleiviai – taip teigė beveik trečdalis (32,3 proc.) šeštokų ir šiek tiek mažiau nei vienas ketvirtadalis (21,9 proc.) septintokų. Mažiausiai tyčiojasi penktoje (14,6 proc.) bei aštuntoje (14,6 proc.) klasėje besimokantys vaikai.

Remiantis gautais rezultatais (9 ir 10 pav.) galima matyti, kad patyčių problema aktualiausia tarp 6-7 klasių moksleivių, nes būtent šiose klasėse besimokantys vaikai daugiausia tampa patyčių aukomis bei daugiausia patys tyčiojasi iš kitų.

Patyčių tarp mokinių formos

Tyrimo metu buvo siekiama nustatyti kokias patyčių formas moksleiviai dažniausiai patiria bei kokiomis patyčių formomis patys tyčiodavosi iš kitų. Apklausos rezultatai pavaizduoti 6 lentelėje.

6 lentelė

Patiriamų patyčių formų dažnis per paskutinius 2 mėnesius (% , N=95)

Patyčių formos	Niekada	1-2 kartus	2-3 kartus per mėnesį	1 kartą per savaitę	Keletą kartų per savaitę
Mušimas	73,7	13,7	5,3	3,2	4,2
Stumdymas	51,6	21,1	12,6	7,4	7,4
Spardimas	67,4	13,7	6,3	5,3	7,4
Daiktų gadinimas	68,4	17,9	5,3	4,2	4,2
Pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas	85,3	6,3	3,2	3,2	2,1
Ignoravimas ar nebendravimas	31,6	36,8	13,7	8,4	9,5
Apkalbinėjimas	9,5	32,6	21,1	12,6	24,2
Prasivardžiavimas, erzinimas	15,8	30,5	16,8	11,6	25,3
Grasinimas	61,1	21,1	4,2	7,4	6,3
Apspjaudimas	89,5	5,3	1,1	1,1	3,2
Ižeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas	69,5	17,9	5,3	4,2	3,2

Analizuojant duomenis nustatyta (6 lentelė), kad vaikai dažniausiai patiria žodines patyčias. Daugiau nei trečdalis (36,9 proc.) apklausoje dalyvavusių moksleivių nurodė, kad per pastaruosius du mėnesius patyrė dažną kitų prasivardžiavimą, erzinimą – 1 kartą (11,6 proc.) arba keletą kartų per savaitę (25,3 proc.). Šiek tiek mažiau nei pusė apklaustųjų (47,3 proc.) su šia patyčių forma susidūrė rečiau – 1-2 kartus (30,5 proc.) bei 2-3 kartus per mėnesį (16,8 proc.). Likusioji respondentų dalis (15,8 proc.) kitų prasivardžiavimo, erzinimo nepatyrė visai. Kita dažnai pasitaikanti patyčių forma – apkalbinėjimas. Daugiau nei trečdalis (36,8 proc.) moksleivių teigė, kad per paskutinius du mėnesius juos kartą (12,6 proc.) arba keletą kartų per savaitę (24,2 proc.) apkalbinėjo. Šiek tiek daugiau nei pusė (53,7 proc.) apklaustųjų su šia patyčių forma susidūrė rečiau – 1-2 kartus (32,6 proc.), 2-3 kartus per mėnesį (21,1 proc.). Ir tik labai maža dalis (9,5 proc.) tirtų moksleivių apkalbinėjimų nepatyrė. Rečiausiai pasitaikančios patyčių formos - apspjaudimas, pinigų ar daiktų atiminėjimas, mušimas bei ižeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas.

Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis nustatytas ryšys tarp šių požymių: „mušimas“ ir „stumdymas“ ($r = 0,447$, $p < 0,001$), „mušimas“ ir „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“ ($r = 0,404$, $p < 0,001$), „mušimas“ ir „apspjaudimas“, „stumdymas“ ir „daiktų gadinimas“ ($r = 0,460$, $p < 0,001$), „stumdymas“ ir „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“, „stumdymas“ ir „prasivardžiavimas, erzinimas“ ($r = 0,284$, $p < 0,005$), „stumdymas“ ir „ižeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“, „

spardimas“ ir „daiktų gadinimas“ ($r = 0,434$, $p < 0,001$), „spardimas“ ir „ignoravimas ar nebendravimas“ ($r = 0,309$, $p < 0,005$), „spardimas“ ir „įžeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,364$, $p < 0,001$), „daiktų gadinimas“ ir „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“ ($r = 0,451$, $p < 0,001$), „daiktų gadinimas“ ir „ignoravimas ar nebendravimas“ ($r = 0,335$, $p < 0,001$), „daiktų gadinimas“ ir „apkalbinėjimas“ ($r = 0,305$, $p < 0,005$), „daiktų gadinimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,329$, $p < 0,001$), „daiktų gadinimas“ ir „įžeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,378$, $p < 0,001$), „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“ ir „ignoravimas ar nebendravimas“ ($r = 0,358$, $p < 0,001$), „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,357$, $p < 0,001$), „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“ ir apspjaudimas“ ($r = 0,408$, $p < 0,001$), „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“ ir „įžeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,358$, $p < 0,001$), „ignoravimas ar nebendravimas“ ir „apkalbinėjimas“ ($r = 0,399$, $p < 0,001$), „ignoravimas ar nebendravimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,348$, $p < 0,001$), „apkalbinėjimas“ ir prasivardžiavimas, erzinimas“ ($r = 0,476$, $p < 0,001$), „apkalbinėjimas“ ir grasinimas“ ($r = 0,313$, $p < 0,005$), „apkalbinėjimas“ ir „įžeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,350$, $p < 0,001$), „prasivardžiavimas, erzinimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,370$, $p < 0,001$), „prasivardžiavimas, erzinimas“ ir įžeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,317$, $p < 0,005$), „grasinimas“ ir „apspjaudimas“ ($r = 0,425$, $p < 0,001$), „grasinimas“ ir „įžeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,481$, $p < 0,001$), „apspjaudimas“ ir „įžeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,440$, $p < 0,001$) (žr. 5 priedą).

Stipriausi ryšiai, nagrinėjant patiriamų patyčių formų koreliacijas rasti tarp šių patyčių formų: „mušimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,587$, $p < 0,001$), „stumdymas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,589$, $p < 0,001$), „spardimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,596$, $p < 0,001$), „mušimas“ ir spardimas“ ($r = 0,695$, $p < 0,001$). „stumdymas“ ir „spardimas“ ($r = 0,723$, $p < 0,001$) (žr. 5 priedą).

Panašų patyčių formų paplitimą rodo ir apklausoje dalyvavusių moksleivių atsakymai apie pačių naudojamų patyčių formas. 7 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad moksleiviai ne tik dažniausiai patiria žodines patyčias, bet ir patys dažniausiai naudoja žodines patyčių formas. Beveik trečdalis (32,3 proc.) tiriamųjų per paskutinius du mėnesius dažnai kitus apkalbinėdavo – vieną kartą (10,4 proc.) arba keletą kartų per savaitę (21,9 proc.). Šiek tiek daugiau nei pusė tiriamųjų (51,0 proc.) per tą patį dviejų mėnesių laikotarpį kitus moksleivius apkalbinėdavo ne taip dažnai – 1-2 kartus (38,5 proc.) bei 2-3 kartus per mėnesį (12,5). Likusioji apklaustųjų dalis (16,7 proc.) kitų vaikų niekada neapkalbinėdavo. Mažiau nei trečdalis (27,1 proc.) moksleivių prisipažino, kad per paskutinius du mėnesius dažnai prasivardžiuodavo ir erzindavo – vieną kartą (7,3 proc.), keletą kartų per savaitę (19,8 proc.). Mažiau nei pusė (45,8 proc.) respondentų mokykloje

prasivardžiuodavo bei erzindavo atitinkamai 1-2 kartus (30,2 proc.) bei 2-3 kartus per mėnesį (15,6 proc.). Šiek tiek daugiau nei vienas ketvirtadalis (27,1 proc.) tiriamųjų šios patyčių formos niekada nenaudodavo. Rečiau 5-9 klasių moksleiviai mušdavo, gadindavo daiktus, atiminėdavo pinigus ar daiktus, apspjaudydavo, grasindavo bei rašydavo ižeidinėjančius ir nemalonus užrašus.

7 lentelė

Tyčiojimosi iš kitų vaikų formų dažnis per paskutinius 2 mėnesius (% , N=96)

Patyčių formos	Niekada	1-2 kartus	2-3 kartus per mėnesį	1 kartą per savaitę	Keletą kartų per savaitę
Mušimas	85,4	8,3	4,2	-	2,1
Stumdymas	45,8	33,3	8,3	8,3	4,2
Spardimas	59,4	21,9	6,3	7,3	5,2
Daiktų gadinimas	84,4	10,4	2,1	1,0	2,1
Pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas	91,7	6,3	1,0	-	1,0
Ignoravimas ar nebendravimas	32,3	37,5	13,5	5,2	11,5
Apkalbinėjimas	16,7	38,5	12,5	10,4	21,9
Prasivardžiavimas, erzinimas	27,1	30,2	15,6	7,3	19,8
Grasinimas	77,1	14,6	2,1	2,1	4,2
Apspjaudimas	94,8	1,0	1,0	1,0	2,1
Ižeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas	84,4	5,2	3,1	3,1	4,2

Analizuojant apklausos rezultatus (7 lentelė) pastebėti ryšiai tarp šių tyčiojimosi formų: „stumdyimas“ ir „daiktų gadinimas“ ($r = 0,456, p < 0,001$), „stumdyimas“ ir „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“ ($r = 0,333, p < 0,001$), „stumdyimas“ ir „ignoravimas ar nebendravimas“ ($r = 0,381, p < 0,001$), „stumdyimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,346, p < 0,001$), „spardimas“ ir „daiktų gadinimas“ ($r = 0,431, p < 0,001$), „spardimas“ ir „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“ ($r = 0,349, p < 0,001$), „spardimas“ ir „ignoravimas ar nebendravimas“ ($r = 0,417, p < 0,001$), „spardimas“ ir „prasivardžiavimas, erzinimas“ ($r = 0,293, p < 0,005$), „spardimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,366, p < 0,001$), „spardimas“ ir „ižeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,353, p < 0,001$), „daiktų gadinimas“ ir „apkalbinėjimas“ ($r = 0,283, p < 0,005$), „daiktų gadinimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,422, p < 0,001$), „daiktų gadinimas“ ir „apspjaudimas“ ($r = 0,320, p < 0,005$), „ignoravimas ar nebendravimas“ ir „apkalbinėjimas“ ($r = 0,337, p < 0,001$), „ignoravimas ar nebendravimas“ ir „prasivardžiavimas, erzinimas“ ($r = 0,401, p < 0,001$), „apkalbinėjimas“ ir „grasinimas“ ($r = 0,325, p < 0,001$), „apkalbinėjimas“ ir „ižeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,344, p < 0,001$), „prasivardžiavimas, erzinimas“ ir „ižeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ (žr. 6 priedą).

Ryškesni koreliaciniai ryšiai rasti tarp tokių tyčiojimosi formų, kaip: „apkalbinėjimas“ ir „prasivardžiavimas, erzinimas“ ($r = 0,526, p < 0,001$), „daiktų gadinimas“ ir „pinigų ar kitų daiktų atiminėjimas“ ($r = 0,610, p < 0,001$), „apspjaudimas“ ir „ižeidinėjančių ir nemalonių užrašų rašymas“ ($r = 0,661, p < 0,001$), „stumdyimas“ ir „spardimas“ ($r = 0,665, p < 0,001$) (žr. 6 priedą).

Patyčių vietos mokyklose

Apklauskos metu siekta nustatyti kuriose mokyklos vietose moksleiviai dažniausiai susiduria su kitų patyčiomis. Gauti rezultatai pateikti 8 lentelėje.

8 lentelė

Vietos mokyklose, kuriose patiriamos kitų vaikų patyčios (% N=95)

Patyčių vietos	Niekada	Kartais	Dažnai
Koridoriuose	7,4	51,6	41,1
Kabinetuose	29,5	47,4	23,2
Valgykloje	58,9	36,8	5,3
Tualete	86,3	7,4	6,3
Mokyklos kieme ar teritorijoje	18,9	56,8	24,2

Apklauskos duomenys parodė (8 lentelė), kad dažniausiai kitų tyčiojimąsi moksleiviai patiria mokyklos koridoriuose. Kad dažnai su kitų patyčiomis susiduria koridoriuose teigė daugiau nei trečdalis (41,1 proc.) respondentų, kad kartais - šiek tiek daugiau nei pusė apklaustųjų (51,6 proc.). Ir tik labai maža dalis moksleivių (7,4 proc.) nurodė, kad koridoriuose su kitų vaikų patyčiomis nesusiduria. Beveik vienas ketvirtadalis (24,2 proc.) tirtų moksleivių dažnai patyčias patiria mokyklos kieme ar teritorijoje, kartais patyčias šioje mokyklos vietoje patiria daugiau nei pusė apklaustųjų (56,6 proc.). Mažiau nei vienas ketvirtadalis (23,2 proc.) moksleivių dažniausiai patyčias patiria kabinetuose, šiek tiek mažiau nei pusė apklaustųjų (47,4 proc.) toje pačioje vietoje su kitų vaikų patyčiomis susiduria tik kartais. Rečiausiai patyčios patiriamos mokyklos tualete – taip teigė didžioji dalis apklausoje dalyvavusių moksleivių (86,3 proc.).

Mokinių reakcija ir elgesys patyčių situacijos metu

Organizuojamos apklauskos metu buvo svarbu išsiaiškinti, kokia yra moksleivių reakcija į juos nukreiptas patyčias. Tyrimo duomenys rodo (9 lentelė), kad šiek tiek daugiau nei pusė tirtų moksleivių (52,6 proc.) susidūrę su patyčiomis dažnai nesiima jokių konkrečių veiksmų ir iš jų besityčiojantiems bendraamžiams stengiasi parodyti, kad tai jų visai neįaudina, kartais taip elgiasi beveik trečdalis respondentų (32,6 proc.). Panašus skaičius apklaustųjų (29,2 proc.) dažnai iš jų besityčiojantiems atsako tuo pačiu, beveik pusė tirtų moksleivių (51,0 proc.) taip elgiasi tik kartais. Mažiau nei vienas ketvirtadalis apklausoje dalyvavusių vaikų (20,0 proc.) apie vykstančias patyčias dažnai papasakoja savo draugams, kartais taip pasielgia daugiau nei trečdalis (37,9 proc.) moksleivių. Šiek tiek mažiau nei trečdalis (29,5 proc.) tiriamųjų tik kartais apie vykstančias patyčias papasakoja savo tėvams, beveik du trečdaliai savo tėvų apie tai niekada neinformuoja (66,3 proc.). Nustatyta, kad dauguma (96,8 proc.) respondentų apie patiriamas patyčias nepraneša savo klasės

auklėtojams (68,4 proc.) arba praneša tik kartais (28,4 proc.). Pastebėta, kad didžioji respondentų dalis apie patiriamą skriaudą niekada nepasakoja socialiniai pedagogai (88,4 proc.) bei mokytojams (73,7 proc.).

9 lentelė

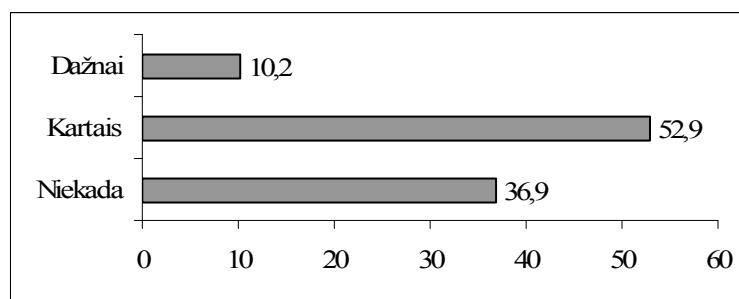
Patyčias patiriančių mokinių reakcija į patyčias (% N=95)

Mokinių reakcijos	Niekada	Kartais	Dažnai
Atsakau skriaudėjams tuo pačių	19,8	51,0	29,2
Papasakoju tėvams	66,3	29,5	4,2
Papasakoju mokytojams	73,7	23,2	3,2
Papasakoju savo klasės auklėtojai	68,4	28,4	3,2
Papasakoju socialiniai pedagogai	88,4	9,5	2,1
Papasakoju draugams	42,1	37,9	20,0
Papasakoju broliui (-ams), sesei (-ėms)	70,5	14,7	14,7
Nesiimu jokių veiksmų	43,2	42,1	14,7
Stengiuosi parodyti, kad manęs tai nejaudina	14,7	32,6	52,6

Stipriausias ryšys, nagrinėjant moksleivių reakcijos į patyčias koreliacijas rastas tarp papasakojimo mokytojams ir papasakojimo savo klasės auklėtojai ($r = 0,724$, $p < 0,000$) (žr. 7 priedą). Silpni ryšiai nustatyti tarp papasakojimo tėvams ir papasakojimo mokytojams ($r = 0,300$, $p < 0,001$), papasakojimo mokytojams ir papasakojimo socialiniai pedagogai ($r = 0,312$, $p < 0,005$) bei tarp papasakojimo tėvams ir papasakojimo savo klasės auklėtojai ($r = 0,432$, $p < 0,001$) (žr. 7 priedą).

Mokytojų įsitraukimas į patyčių reiškinį

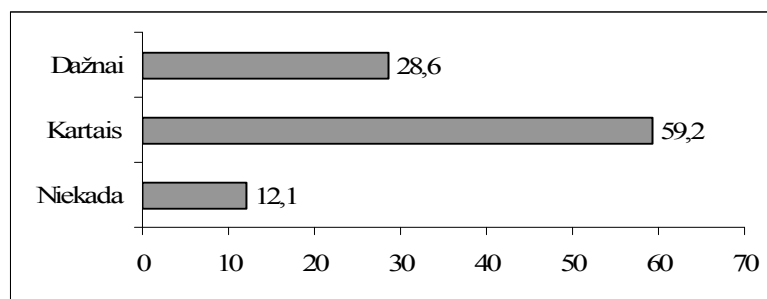
Tyrimo metu buvo siekiama nustatyti, ar mokytojai tyčiojasi iš moksleivių. Gauti rezultatai pateikti 11 pav.

11 pav. **Mokytojų tyčiojimasi iš mokinių dažnumas (% N=206)**

Vertinant tiriamųjų atsakymus į klausimą apie mokytojų tyčiojimasi iš moksleivių (11 pav.) paaiškėjo, kad mokytojai kartais tyčiojasi iš moksleivių – taip teigė šiek tiek daugiau nei pusė apklaustųjų (52,9 proc.). Kad mokytojai niekada nesityčioja nurodė daugiau nei trečdalis (36,9 proc.) respondentų. Likusioji apklausoje dalyvavusi moksleivių dalis (10,2 proc.) pripažino dažną mokytojų tyčiojimasi iš vaikų.

Taip pat siekta išsiaiškinti, ar mokytojai matydami, kad yra tyčiojimąsi iš vaikų sustabdo patyčias. Respondentų atsakymų pasiskirstymas šiuo klausimu pateiktas 12 pav.

12 pav. Mokytojų įsikišimas į patyčių tarp mokinių situaciją (%; N=206)

Kaip matyti iš 12 pav. pateiktų duomenų, didesnioji respondentų dalis (59,2 proc.) teigė, kad mokytojai matydami, kad yra tyčiojama iš mokinių kartais patyčias stabdo. Pasak mažiau nei trečdaliao (28,6 proc.) tiriamųjų, mokytojai dažnai stabdo tarp moksleivių vykstančias patyčias. Mažiausias apklaustųjų skaičius (12,1 proc.) teigė, kad patyčių mokytojai niekada nestabdo.

4.2. Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų požiūris į Šiaulių miesto ugdymo įstaigose vykdomą patyčių tarp mokinių prevenciją

4.2.1. Patyčių tarp mokinių problemos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose aktualumas

Tyrimo metu, visų pirma, buvo siekiama atskleisti tiriamųjų požiūrį į patyčių tarp mokinių problemą Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose. Apklaustųjų požiūrį į šį reiškinį apibūdina kategorija „Patyčių tarp mokinių problemos aktualumas“ (10 lentelė).

10 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų požiūris į patyčių tarp mokinių problemą Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose (N=50)

Patyčių tarp mokinių problemos aktualumas	Tiriamieji (N=50)				
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Problema pripažįstama	4	7	8	5	7
Problema rimta ir aktuali	4	-	-	5	3
Tai kasdienis (įprastas) reiškinys	2	-	-	2	-
Problema nėra aktuali	2	2	1	1	-

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 1-5 lentelėse)

Analizuojant socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, moksleivių bei tėvų požiūrį į patyčių tarp mokinių problemą pastebėta (10 lentelė), kad visos penkios tiriamųjų grupės

pripažįsta, kad patyčių tarp mokinių problema Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose tikrai egzistuoja. Apklausoje dalyvavę moksleiviai taip pat pabrėžia, kad patyčios tarp mokinių – rimta ir aktuali problema („Žinoma. Nesutinku su duomenimis, jog tik 70 proc. vaikų yra patyrę patyčias 100 proc. visi Lietuvos vaikai yra patyrę jas. Tik galbūt tik 30 proc. užsislaptinę apsimeta, jog nieko nevyksta, arba nenutuokia apie tai“). Tokio pat požiūrio laikosi ir tėvai („Žinoma, kad susiduriama. Turbūt kiekvienoje mokykloje ši problema labai aktuali“) bei socialiniai pedagogai („Taip, mokykloje susiduriama su šiuo reiškiniu, kuris yra tapęs rimta problema“). Tuo tarpu dalykų mokytojai bei klasių vadovai patyčių rimtumo ir aktualumo neakcentuoja. Patyčias, kaip kasdieninį (įprastą) reiškinį įvardijo tik socialiniai pedagogai ir moksleiviai. Tuo tarpu klasių vadovų, dalykų mokytojų bei tėvų požiūris, į patyčias, kaip į kasdieninį (įprastą) reiškinį neišriškėja. Analizuojant tiriamųjų požiūrį į patyčių problemos aktualumą taip pat buvo pastebėti atvejai, kai buvo teigiama, kad patyčių tarp mokinių problema nėra aktuali.

Išanalizavus tiriamųjų išreikštą požiūrį į patyčias, galima teigti, kad šio reiškinio egzistavimą pripažįsta visi mokyklos bendruomenės nariai. Tai leidžia daryti prielaidą, kad patyčios tarp moksleivių Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose – aktuali problema.

4.2.2. Patyčių tarp mokinių problemos identifikavimas

Apklaustos metu buvo siekiama nustatyti kokiais metodais ir būdais tirtose Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose identifikuojama patyčių tarp moksleivių problema. Apklaustųjų nurodyti patyčių identifikavimo metodai / būdai apibūdinami kategorija „Patyčių identifikavimo metodai / būdai“ (11 lentelė).

11 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų nurodomi patyčių identifikavimo metodai / būdai (N=50)

Patyčių identifikavimo metodai / būdai		Tiriamieji (N=50)				
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Apklaustos	Mokinių apklaustos	6	8	3	4	-
	Mokinių / mokinių elgesio stebėjimas	4	2	2	-	-
Informacijos teikimas	Informuoja mokiniai	2	1	1	1	2
	Informuoja patyčias patyrę mokiniai	3	3	-	4	1
	Informuoja tėvai	5	1	1	1	-
	Informuoja klasių auklėtojai	3	-	-	-	-
	Informuoja mokytojai	3	1	-	1	-

11 lentelės tęsinys 74 psl.

Patyčių identifikavimo metodai / būdai		Tiriamieji (N=50)				
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Pokalbiai	Pokalbiai su mokiniais	5	4	6	1	1
	Pokalbiai su tėvais	3	2	2	1	-
	Pokalbiai su klasių auklėtojais	2	-	-	1	-
	Pokalbiai su mokytojais	1	1	1	-	-
Pastebėjimas	Pastebi klasės auklėtojas	-	3	-	1	1
	Pastebi mokytojai	1	1	-	-	1
	Pastebi socialinė pedagogė	-	-	-	-	1
Klasės valandėlės		-	-	2	-	-
Pamokos		-	-	1	-	-
Budėjimai mokykloje / mokyklos teritorijoje		-	-	2	-	-
Nežinoma kokiais metodais / būdais identifikuojamos patyčios		-	-	-	3	-

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 13–17 lentelėse)

Pasak socialinių pedagogų, dalykų mokytojų, klasių vadovų bei moksleivių, siekiant nustatyti, ar mokykloje susiduriama su patyčių problema atliekama moksleivių apklausa (11 lentelė). Pažymėtina, kad tiriamieji nepateikia jokios informacijos, apie atliekamas kitų mokyklos bendruomenės narių (tėvų, klasių vadovų, socialinių pedagogų, psichologų bei administracijos) apklausas. Tad galima daryti prielaidą, kad siekiant gauti patikimus duomenis apie patyčių mokykloje paplitimą, tiriama tik tam tikra, tiesiogiai su šiuo reiškiniu susijusi mokyklos bendruomenės grupė – moksleiviai.

Analizuojant respondentų nurodytus patyčių identifikavimo metodus ir būdus, pastebėta, kad visos penkios tiriamųjų grupės pažymi, jog informacijos apie mokykloje egzistuojančią patyčių problemą taip pat įgyjama pokalbių su moksleiviais bei tėvais metu. Įdomu yra tai, kad apklaustieji ne itin akcentuoja pokalbių su kita gan svarbia mokyklos bendruomenės dalimi - klasių vadovais bei mokytojais. Pastarasis faktas yra šiek tiek netikėtas, nes būtent mokytojai ir klasių vadovai yra artimiausi asmenys mokiniams, galintys suteikti įvairios informacijos apie jų tarpusavio santykius.

Apklausoje dalyvavę socialiniai pedagogai, klasių vadovai bei dalykų mokytojai nurodo, kad patyčios identifikuojamos mokinių / mokinių elgesio stebėjimo metu. Tuo tarpu moksleiviai bei tėvai šio metodo / būdo neišryškina. Respondentų teigimu apie mokykloje vykstančias patyčias informuoja tėvai ir mokytojai. Taip pat, patys moksleiviai bei jų, nuo kitų tyčiojimosi nukentėję bendraamžiai. Įdomu yra tai, kad tik socialiniai pedagogai nurodo, kad apie patyčias mokykloje sužinoma iš klasių auklėtojų. Tuo tarpu patys klasių auklėtojai šio fakto nepatvirtina.

Analizuojant tiriamųjų atsakymus pastebėti pavieniai socialinių pedagogų, klasių vadovų bei tėvų teiginiai pažimintys, kad mokykloje vykstančias patyčias pastebi mokytojai bei socialiniai pedagogai. Tik klasių vadovai, moksleiviai bei tėvai nurodo, kad mokykloje vykstančias patyčias pastebi klasės auklėtojas.

Tyrimo metu vieninteliai dalykų mokytojai pabrėžė, kad patyčios tarp moksleivių identifikuojamos klasės valandėlių, pamokų bei budėjimų mokykloje / mokyklos teritorijoje metu. Tuo tarpu iš visų apklausoje dalyvavusiųjų, tik moksleiviai prisipažino, kad jie nežino kaip ir kokiais būdais mokykloje yra identifikuojama patyčių tarp moksleivių problema.

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais galima manyti, kad Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose nėra sukurtas sistemingas patyčių reiškinio mokykloje tyrimo mechanizmas. Apsiribojama tik moksleivių apklausomis, bei epizodiškais pokalbiais su mokyklos bendruomenės nariais.

4.2.3. Patyčių raišką mažinančių prevencinių priemonių taikymas

Tiriamieji patyčių raišką mažinančias prevencines priemones, taikomas Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose, apibūdina kategorijomis „Prevencinių renginių organizavimas“, „Mokinių elgesio kontrolė“, „Prevencinių projektų rengimas ir vykdymas“, „Prevencinių programų įgyvendinimas“, „Pagalbos mokiniui teikimas“, „Sąlygų informuoti suaugusius apie mokykloje vykstančias patyčias sudarymas“, „Organizuojamos popamokinės veiklos formos“, „Darbas su mokiniais“, „Darbas su tėvais“, „Informacinių / metodinių leidinių leidyba ir platinimas“ (12 lentelė).

12 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų nurodomos mokyklose taikomos patyčių prevencinės priemonės (N=50)

Patyčių prevencinės priemonės	Tiriamieji (N=50N)					
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)	
Prevencinių renginių organizavimas						
Informaciniai / pramoginiai renginiai	Akcijos	5	3	3	5	1
	Parodos	1	1	1	1	1
	Stovyklos	2	-	-	-	-
	Ekskursijos	1	-	-	-	-
	Minėjimai	1	-	-	1	-
	Dienos	-	2	1	-	-
Savaitės	-	1	3	1	-	

12 lentelės tęsinys 76 psl.

Patyčių prevencinės priemonės		Tiriamieji (N=50)				
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Prevenicinių renginių organizavimas						
Publicistiniai renginiai	Prevenicinių filmų aptarimas / analizavimas	6	3	3	1	-
	Disputai	-	1	-	-	-
	Konferencijos	3	-	2	-	-
	Debatai	-	1	-	-	-
	Diskusijos	4	5	-	1	-
	Pokalbiai	4	1	6	2	-
Neįvardinti prevenciniai renginiai		3	-	2	2	-
Mokinių elgesio kontrolė						
Baumės	Šalinimas iš mokyklos	-	-	-	-	1
	Įspėjimai	1	-	-	-	-
	Pasiaiškirimai	1	2	1	-	-
	Moralizavimas / pamokslavimas	-	-	-	1	-
	Tėvų kvietimas pokalbiui	1	-	1	-	-
	Tėvų informavimas apie jų vaikų nedrausmingą elgesį	-	1	-	-	-
Nedrausmingo elgesio svarstymas posėdžių metu		1	1	-	-	-
Galimų pasekmių nusizengus mokyklos vidaus elgesio taisyklėms įvardijimas		-	-	-	1	-
Budėjimas mokykloje / mokyklos teritorijoje		2	2	2	-	-
Reikalavimų aprangai nustatymas		1	-	-	-	-
Klasės vidaus elgesio taisyklių kūrimas		-	2	-	-	-
Drausmės / elgesio sąsiuvinų vedimas		-	1	-	-	-
Teigiamo elgesio pastiprinimas	Padėkos ir paskatinimai	1	-	-	-	-
	Sutartys tarp mokytojo ir mokinio	-	2	-	-	-
Patyčių prevencijos integravimas į mokymo / ugdymo programas						
Patyčių temų integravimas į mokomuosius dalykus		4	6	5	3	-
Patyčių temų integravimas į klases valandėles		5	11	7	3	-
Prevenicinių projektų rengimas ir vykdymas						
Socialinių įgūdžių ugdymo projektai		2	-	-	-	-
Patyčių prevencinis projektas / kampanija „Nustok tyčiotis“		2	-	1	-	-
Projektai prevencijai finansuoti		1	-	-	-	-
Visų mokyklos bendruomenės narių bendradarbiavimą stiprinantys projektai		1	-	-	-	-
Mokyklos nelankančių vaikų sugražinimo į mokyklas programos (projektai)		1	-	-	-	-
Projektai sukuriantys sąlygas – mažinančias mokinių „iškritimą“ iš bendrojo švietimo sistemos Šiaulių miesto mokyklose		-	2	-	-	-

Patyčių prevencinės priemonės	Tiriamieji (N=50)					
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)	
Preveninių projektų rengimas ir vykdymas						
Neįvardinti prevenciniai projektai	4	3	2	-	1	
Preveninių programų įgyvendinimas						
Pykčio, įtampos bei įniršio valdymo prevencinė „Neagresijos programa“	-	1	-	-	-	
Smurto prevencinė programa „Antrasis žingsnis“	1	-	-	-	-	
Neįvardintos prevencinės programos	3	2	-	1	-	
Pagalbos mokiniui teikimas						
Pagalbos patyčių aukai / patyčių iniciatoriui teikimas	Pagalbos patyčių iniciatoriui teikimas	4	2	3	2	-
	Pagalbos patyčių aukai teikimas	4	3	2	2	-
Skatinimas kreiptis pagalbos	1	-	-	-	-	
Specializuotų kabinėtų patyčių aukoms įrengimas	-	-	-	1	-	
Pagalbos vaikui klubų veikla	1	1	1	2	-	
Galimybių vaikui išsipasakoti sudarymas	-	-	-	3	-	
Suaugusiųjų asmenų, galinčių suteikti pagalbą įvardinimas	1	-	1	-	-	
Pagalba sprendžiant mokinių tarpusavio ginčus / konfliktus	1	-	-	-	-	
Rizikos grupei priskiriamų mokinių įtraukimas į popamokinę veiklą	1	-	-	-	-	
Pagalbos tėvams teikimas						
Pagalbos patyčių iniciatoriaus tėvams teikimas	-	-	-	2	-	
Pagalbos patyčių aukos tėvams teikimas	-	-	-	2	-	
Sąlygų informuoti suaugusius apie mokykloje vykstančias patyčias sudarymas						
Anoniminės pašto dėžutės pranešimams apie mokykloje vykstančius neigiamus reiškinius įrengimas	-	-	1	-	-	
Organizuojamos popamokinės veiklos formos						
Rizikos grupei priskiriamų mokinių įtraukimas į prevencinę projektinę veiklą	1	-	-	-	-	
Būreliai	1	2	-	-	1	
Klubai	1	-	-	-	-	
Projektinė veikla	-	1	-	-	-	
Darbas su mokiniais						
Individualus darbas su mokiniais	4	2	1	-	-	
Informacinių / metodinių leidinių leidyba ir platinimas						
Laikraščiai	1	-	1	-	-	
Lankstinukai	3	2	3	3	-	
Skrajutės	1	-	-	-	-	
Prevencinė metodinė literatūra mokytojams	-	-	1	-	-	
Neįvardinti informaciniai / metodiniai leidiniai	1	-	-	-	-	
Nežinoma, kokios prevencinės priemonės taikomos	-	-	-	-	2	
Prevencinės priemonės netaikomos	-	-	-	-	2	

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 18-22 lentelėse)

Kaip ir buvo galima tikėtis, daugiausiai patyčių prevencinių priemonių nurodė socialiniai pedagogai (12 lentelė). Šį faktą būtų galima paaiškinti tuo, kad patyčių prevencija ugdymo institucijoje yra viena iš pagrindinių socialinių pedagogų veiklos krypčių. Šiek tiek mažiau informacijos apie šio reiškinio prevenciją suteikė klasių vadovai ir dalykų mokytojai. Galima manyti, kad šios tiriamųjų grupės nėra pagrindiniai patyčių prevencijos ugdymo institucijoje organizatoriai, o daugiau atlieka socialinio pedagogo „pagalbininkų“ vaidmenį. Taip pat galima daryti prielaidą, kad klasių vadovų bei dalykų mokytojų funkcijos antipatyčinėje veikloje yra kur kas siauresnės nei socialinių pedagogų. Patyčių temų integravimas į dėstomų dalykų bei vedamų klasių valandėlių turinį – viena iš galimų mokytojų ir klasių auklėtojų atliekamų funkcijų, sprendžiant patyčių atvejus mokykloje.

Moksleiviai, palyginus su prieš tai minėtomis tiriamųjų grupėmis, apie ugdymo institucijose (mokyklose) vykdomą prevencinę veiklą suteikė mažiau duomenų. Tai šiek tiek stebina, nes būtent moksleiviai yra pagrindiniai patyčių prevencijos „objektai“, turintys žinoti, kas yra daroma siekiant pagerinti jų tarpusavio santykius. Galima manyti, kad moksleiviai yra nepakankamai informuoti apie mokykloje vykdomą patyčių prevenciją. Iš kitos pusės, tai leidžia daryti prielaidą, kad vaikai rodo per mažai iniciatyvos, mažinant patyčių pasireiškimą šioje ugdymo institucijoje. Maža to, atsakomybę už patyčių atvejų sprendimą prisiima vien pedagogai, o tuo tarpu moksleiviai į patyčių problemos sprendimą nėra įtraukiami (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007)..

Pastebėta, kad apklausoje dalyvavę tėvai nurodė tik keletą priemonių, kuriomis mokyklose siekiama sumažinti patyčių tarp moksleivių reiškimąsi. Galima daryti prielaidą, kad tėvai apie mokyklose vykdomą patyčių prevencinę veiklą neturi jokios informacijos. Ši informacijos stygių būtų galima paaiškinti tuo, kad tėvai neaktyviai dalyvauja patyčių prevencinėje veikloje. Kita prielaida – pati ugdymo institucija neįtraukia tėvų į aktyvią antipatyčinę veiklą. Taigi šiuo atveju iškyla mokyklos kaip ugdymo institucijos ir tėvų partnerystės problema.

Nors tiriamųjų pateiktų priemonių spektras gan platus, tačiau galima pastebėti, kad apklausoje dalyvavusios tiriamųjų grupės akcentuoja skirtingas, su patyčių prevencija susijusias veiklas. Taip pat aptikta pavienių teiginių pažyminčių vienokių ar kitokių priemonių taikymą. Toks skirtingas prevencinių priemonių akcentavimas leidžia daryti prielaidą, kad mokyklose nėra susitelkta ties konkrečiomis veiklomis, o pati prevencija vykdoma nesistemiškai.

Kategorija „**Prevencinių renginių organizavimas**“ rodo, kad tiriamieji ypatingai akcentuoja akcijų, prevencinių filmų aptarimų / analizės, pokalbių organizavimą. Galima manyti, kad tai yra dažniausiai ugdymo įstaigose vykstantys renginiai. Ne taip dažnai minimos parodos, savaitės, minėjimai, konferencijos bei diskusijos. Duomenų analizės metu pastebėta pavienių

teiginių pažyminių stovyklų, ekskursijų, dienų, minėjimų bei debatų organizavimą. Galima daryti prielaidą, kad šie išvardyti renginiai vykdant patyčių prevencinę veiklą organizuojami epizodiškai.

Kategorijos „**Mokinių elgesio kontrolė**“ turinys rodo, kad apklaustieji dažniausiai pabrėžia budėjimus mokykloje / mokyklos teritorijoje. Duomenų analizės metu pastebėti pavieniai teiginiai pažymintys bausminių priemonių taikymą - išpėjimai, pasiaiškinimai, šalinimas iš mokyklos, moralizavimas / pamokslavimas, tėvų kvietimas pokalbiui bei tėvų informavimas apie jų vaikų nedrausmingą elgesį. Tai leidžia daryti prielaidą, kad ši reakcijos į moksleivių nusižengimus forma nėra itin paplitusi Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose. Iš kitos pusės galima manyti, kad mokyklos vengia taikyti bausmes bijodamos būti nubaustos pačios. Pastebėta, kad apklausoje dalyvavę socialiniai pedagogai, klasių vadovai, dalykų mokytojai, moksleiviai bei tėvai nepateikia jokių duomenų apie bausmės alternatyvos – natūralių, loginių pasekmių metodo taikymą (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Taip pat svarbu pažymėti, kad tiriamieji nepabrėžia vietų, kuriose patyčios vyksta dažniausiai, stebėjimo. Susidaro įspūdis, kad ugdymo įstaigose į patyčių atvejus nereaguojama. Maža to, sudaromos gan palankios sąlygos netinkamai elgtis - tyčiotis.

Neakcentuojamos ir tokios poveikio priemonės kaip nedrausmingo elgesio svarstymas posėdžių metu, reikalavimų aprangai nustatymas, drausmės / elgesio sąsiuvinio vedimas. Pastebėta, kad ne itin išryškinamas ir klasės vidaus elgesio taisyklių kūrimas, galimų pasekmių nusižengus mokyklos vidaus elgesio taisyklėms, įvardijimas bei teigiamo elgesio pastiprinimas. Be to, nepateikta jokių duomenų apie mokyklos bendruomenės narių supažindinimą su mokyklos vidaus taisyklėmis, kuriose būtų pateikti pageidaujamo, tinkamo elgesio modeliai. Šis faktas yra netikėtas, nes šios pedagoginio poveikio priemonės yra vienos iš pagrindinių moksleivių elgesio kontrolės sistemos dalių (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004). Tai leidžia daryti prielaidą, kad tirtose ugdymo įstaigose moksleivių elgesio kontrolė vyksta nesistemiškai. Skiriama per mažai dėmesio šiai veiklos sričiai.

Kategorijos „**Patyčių integravimas į mokymo / ugdymo programas**“ turinys rodo, kad tiriamieji ypatingai pabrėžia patyčių temų integravimą į dėstomų dalykų bei organizuojamų klasių valandėlių turinį. Tai leidžia daryti prielaidą, kad įgyvendinant prevencinius tikslus skiriama pakankamai laiko moksleivių diskusijoms apie įvairias kylančias problemas bei pačiam patyčių reiškinių aptarimui, prevencinių priemonių paieškai. Kita vertus galima ir kita prielaida, kad šiai veiklos sričiai skiriamas ypatingai didelis dėmesys.

Kategorijos „**Prevencinių projektų rengimas ir vykdymas**“ turinys atskleidžia, jog tiriamieji pateikia labai mažai pavienių teiginių, pažyminių įvairių prevencinių projektų rengimą ir vykdymą. Ir visgi, tarp dažniausiai minimų būtų galima priskirti socialinių įgūdžių ugdymo

projektus bei projektus sukuriančius sąlygas – mažinančias mokinių „iškritimą“ iš bendrojo švietimo sistemos Šiaulių miesto mokyklose. Pažymėtina, kad apklaustieji neakcentuoja patyčių prevencinio projekto / kampanijos „Nustok tyčiotis“. Tai tikrai stebina, nes šios kampanijos vienas iš pagrindinių tikslų – siekti įtraukti šalies ugdymo įstaigas į smurto / patyčių prevencijos programų diegimo ir kūrimo darbą (Jasiulionė, 2008). Šios kampanijos neakcentavimas leidžia daryti prielaidą, kad tirtos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklos nėra itin aktyvios ieškant patyčių problemos sprendimo kelių / būdų. Iš kitos pusės, tai leidžia manyti, kad ugdymo įstaigose ši problema nėra įvardijama kaip viena iš svarbiausių.

Analizuojant tiriamųjų atsakymus pastebėta, kad apklaustieji nepažymi projektų prevencijai finansuoti. Galima manyti, kad ugdymo įstaigos vykdydamos prevencines veiklas daugiausia remiasi vidiniais (t.y. savais) finansiniais išteklių Neakcentuojamas ir visų mokyklos bendruomenės narių bendradarbiavimą stiprinančių projektų rengimas ir vykdymas. Galima daryti prielaidą, kad mažinant patyčių reiškimąsi mokykloje, neskiriamas ypatingai didelis dėmesys ryšium tarp atskirų mokyklos bendruomenės grupių (pvz., mokytojų ir moksleivių) stiprinti. Savaime aišku, tai gali turėti neigiamos įtakos siekiant įtraukti visą mokyklos bendruomenę į patyčių mastą mažinančias veiklas. Negana to, pati projektinė veikla nėra itin išvystyta.

Siekiant išvengti problemiško elgesio, jį sumažinti ar keisti, spręsti vaikų emocinius sunkumus pasitelkiamos išsamios įvairiapusės mokomosios programos mokytojams, tėvams ir vaikams (Povilaitis, Jasiulionė, Kūrienė ir kt., 2007). Kategorija „**Prevencinių programų įgyvendinimas**“ rodo, kad tiriamieji nesuteikė jokios išsamios informacijos apie suaugusiems (tėvams ir mokytojams) skirtų programų įgyvendinimą ugdymo institucijose. Kita vertus, ne itin išryškinamos ir moksleiviams skirtos programos. Duomenų analizės metu pastebėti pavieniai teiginiai pažymintys tokių programų, kaip „Antrasis žingsnis“ (*Second Step*) bei „Neagresijos programa“ įgyvendinimą. Šis faktas gana netikėtas, nes būtent šios programos yra skirtos agresyvumo apraiškoms mokykloje mažinti. Be to, nepaminėtos savanoriškumo principu grindžiamos bendraamžių palaikymo programos, kurių metu moksleiviai teikia įvairią pagalbą savo bendraamžiams, tarpininkauja sprendžiant įvairias konfliktines situacijas. Šios programos yra gan svarbi patyčių prevencijos veiklos dalis (Povilaitis, Jasiulionė, Kūrienė ir kt., 2007). Tai leidžia daryti prielaidą, kad Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose prevencinių programų skirtų mokiniams įgyvendinimui nėra skiriama pakankamai dėmesio. Maža to, galima manyti, kad šių programų neįgyvendinimas tik sumenkina galimybę pasiekti teigiamų rezultatų patyčių prevencinėje veikloje.

Kategorijos „**Pagalbos mokiniui teikimas**“ turinys rodo, kad tiriamieji ypatingai akcentuoja pagalbos patyčių aukai ir iniciatoriui teikimą. Tuo tarpu specializuotų kabinetų patyčių aukoms įsteigimą, pagalbos vaikui klubų veiklą, galimybių vaikui išsipasakoti sudarymą, pagalba sprendžiant moksleivių tarpusavio ginčus, rizikos grupei priskiriamų mokinių įtraukimas į popamokinę veiklą pabrėžia tik pavieniai tiriamųjų teiginiai. Galima manyti, kad šios prevencinės priemonės taikomos tik kai kuriose tirtose Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose. Tyrimo metu pastebėta, kad ne itin pabrėžiamos ir tokios prevencinės priemonės, kaip galimybių vaikui išsipasakoti sudarymas, suaugusiųjų asmenų, galinčių suteikti pagalbą įvardinimas bei skatinimas kreiptis pagalbos. Šis faktas yra šiek tiek netikėtas, nes būtent šios priemonės turėtų būti vienos iš esminių patyčių prevencijos sistemos dalių (Smith, 1991. cit. pgl. Valeckienė, 2007; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Analizuojant tyrimo duomenis susidaro išpūdis, kad didžiausias dėmesys skiriamas patyčių aukos ir iniciatoriaus problemai nagrinėti, užmištant kitas gana svarbias prioritetines sritis.

Kategorija „**Pagalbos tėvams teikimas**“ rodo, kad apklaustieji neakcentuoja pagalbos teikimo patyčių aukos ir iniciatoriaus tėvams. Analizuojant tyrimo duomenis susidaro išpūdis, kad teikiant pagalbą nuo patyčių nukentėjusiems ir kitus skriaudžiamiems vaikams, jų tėvai į šį procesą nėra įtraukiami. Be to, galima manyti, kad ugdymo įstaigose nesuteikiama socialinė, psichologinė bei edukacinė pagalba tėvams, kurių vaikai tyčiojasi iš kitų arba tampa patyčių aukomis. Kita vertus galima daryti prielaidą, kad patys tėvai rodo per mažai iniciatyvos ieškant efektyvios pagalbos savo vaikams. Tai gi šiuo atveju vėl iškyla ugdymo įstaigos ir tėvų partnerystės problema.

Kategorijos „**Sąlygų informuoti suaugusius apie mokykloje vykstančias patyčias sudarymas**“ turinys rodo, kad apklaustieji pateikė tik vieną teiginį, pažymintį anoniminės pašto dėžutės pranešimams apie mokykloje vykstančius neigiamus reiškinius įrengimą. Tai leidžia daryti prielaidą, kad ugdymo įstaigose nėra sudaromos sąlygos vaikams pranešti apie patyčių atvejus mokykloje. Maža to, mokyklose nėra sukurta aiški ir visai mokyklos bendruomenei gerai žinoma informavimo apie patyčių atvejus sistema. O tai, savaime aišku, neleidžia nustyti tikslaus patyčių tarp mokinių dažnumo bei įvertinti pačios problemos masto. Įdomu yra tai, kad neigiamų reiškinių informavimo mechanizmo sukūrimas ugdymo įstaigose akcentuojamas daugelio šalies smurto bei patyčių problemas nagrinėjančių mokslininkų (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007; Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004).

Kategorija „**Organizuojamos popamokinės veiklos formos**“ rodo, kad neakcentuojamas popamokinės veiklos organizavimas. Rezultatų analizės metu aptikta pavienių teiginių pažyminčių būrelių bei klubų veiklą ugdymo įstaigose. Galima manyti, kad mokyklos ne itin domisi vaikų

popamokine veiklą. Kita vertus galima daryti prielaidą, kad ugdymo įstaigose labai maža papildomo ugdymo formų pasiūla.

Neišryškinama ir projektinė veikla bei rizikos grupei priskiriamų mokinių įtraukimas į prevencinę projektinę veiklą. Tai dik dar kartą patvirtina prielaidą, kad tirtose Šiaulių ugdymo įstaigose projektinė veikla, kaip tam tikra patyčių prevencinė priemonė nėra tinkamai išvystyta.

Kategorijos „**Darbas su mokiniais**“ turinys rodo, kad tiriamieji pabrėžia individualų darbą su moksleiviais. Galima manyti, kad apklaustieji turėjo omeny pagalbos patyčių aukai ir iniciatoriui teikimą. Tai tik dar kartą leidžia manyti, kad mažinant patyčių ugdymo įstaigoje reiškiamą ypatingai didelis dėmesys skiriamas pagalbos patyčių aukai ir iniciatoriui teikimui.

Svarbus patyčių prevencijos uždavinys – informuoti visuomenę apie patyčias, jų mastą, pasekmes – yra įgyvendinant leidžiant ir platinant informacinę medžiagą skirtą įvairioms visuomenės grupėms (Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Kategorija „**Informacinių / metodinių laidinių leidyba ir platinimas**“ atskleidžia, kad tiriamieji pabrėžia įvairių lankstinukų mokykloje leidimą ir platinimą. Neakcentuojamas laikračių, skrajučių bei prevencinės metodinės literatūros mokytojams platinimas.

Analizuojant tyrimo rezultatus susiformavo išpūdis, kad mokyklose patyčių prevencinė veikla vyksta eklektiškai, nesusitelkiant į konkrečias veiklos sritis, neįtraukiant į šią veiklą, neapjungiant visų mokyklos bendruomenės narių. O tik sisteminė veikla gali būti efektyvi, duoti laukiamų rezultatų patyčių prevencijos srityje. Tai tik patvirtina prielaidą, kad patyčių prevencija mokyklose vykdoma nesistemiškai. Tyrimo duomenys taip pat leidžia manyti, kad ne visa mokyklos bendruomenė yra suinteresuota išspręsti patyčių tarp moksleivių problemą.

4.2.4. Mokymų mokyklos bendruomenei patyčių prevencijos metu organizavimas

Siekiant užtikrinti gerus rezultatus mokyklose kovojant su patyčiomis, būtina mokyklos personalui, tėvams bei moksleiviams suteikti žinių apie įvairias prevencines priemones, apie jų taikymo galimybes ir pan. (Olweus, 2008). Taigi, šiuo atveju išryškėja mokymų mokyklos bendruomenei organizavimo svarba. Šio tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose, vykdant patyčių prevencinę veiklą, skiriamas pakankamas dėmesys mokyklos bendruomenės narių kompetencijai tobulinti.

Organizuojami mokymai mokyklos personalui, tėvams bei moksleiviams apibūdinami šiomis kategorijomis: „Mokymų, organizuojamų tėvams, formos“, „Mokymų, organizuojamų mokyklos personalui, formos“, „Mokymų, organizuojamų mokytojams, formos“, „Mokymų, organizuojamų mokiniams, formos“. (13 – 15 lentelės).

Socialinių pedagogų, klasių vadovų bei dalykų mokytojų požiūris į mokyklos bendruomenei organizuojamus mokymus, vykdant patyčių prevenciją (N=28)

Mokymų, organizuojamų mokyklos bendruomenei, formos		Tiriamieji (N=28)		
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)
Mokymų, organizuojamų tėvams, formos	Seminarai	8	6	3
	Tėvų susirinkimai	6	5	6
	Paskaitos	6	4	3
	Konsultacijos	3	3	-
	Pokalbiai	2	-	4
	Diskusijos	-	3	-
	Supažindinimas su teisės aktais	1	-	-
	Susitikimai tėvų tarpusavio pagalbos / savipagalbos grupėje	2	-	-
Susitikimai su įvairių tarnybų darbuotojais / specialistais	1	-	2	
Mokymų, organizuojamų mokyklos personalui, formos	Seminarai	-	3	3
	Paskaitos	-	2	-
Mokymų, organizuojamų mokytojams, formos	Seminarai	8	6	4
	Paskaitos	5	3	2
	Diskusijos	-	1	1
	Pokalbiai	-	-	1
	Konferencijos	1	-	-
	Kvalifikacijos kėlimo kursai	-	-	1
	Tobulinimosi kursai	-	1	-
	Rekomendacijų teikimas	1	-	-
	Supažindinimas su patyčių prevencijos metodais	1	-	-
	Mokymai, orientuoti į patyčių aukos identifikavimą bei pagalbos jam suteikimą	1	-	-
	Šviečiamosios prevencinės literatūros pristatymas	-	-	1
Mokymų, organizuojamų mokiniams, formos	Diskusijos	3	3	2
	Debatai	-	1	-
	Paskaitos	8	5	3
	Pokalbiai	4	3	3
	Seminarai	4	6	2
	Mokymai, orientuoti į patyčių problemos analizę	1	-	-
	Mokymai, orientuoti į patyčių sąvokos / sampratos apibrėžimą	-	-	1
	Susitikimai su įvairių tarnybų darbuotojais / specialistais	-	-	7

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 31–33 lentelėse)

Tėvų mokymas – svarbus patyčių prevencijos aspektas (Karmazą, Grigutyte, Karmazė, 2007). Duomenų analizė parodė (13 lentelė), kad patyčių prevencijos metu tėvams organizuojami mokymai, pasižymintys pačiomis įvairiausiomis formomis. Prie dažniausiai tiriamausių minimų mokymų formų būtų galima priskirti seminarus, tėvų susirinkimus bei paskaitas. Galima manyti, kad

tai pačios populiariausios tėvams organizuojamų mokymų formos. Ne taip dažnai minimos, bet taip pat pastebimos – konsultacijos ir pokalbiai. Duomenų analizės metu buvo aptikti pavieniai teiginiai, pažymintys diskusijų organizavimą bei tėvų supažindinimą su LR teisės aktais. Pastebėta, kad tiriamieji ne itin akcentavo susitikimus tėvų tarpusavio pagalbos / savipagalbos grupėje. Tai šiek tiek stebina, nes smurto bei patyčių problemas nagrinėjantys mokslininkai šiuos susitikimus pabrėžia, kaip itin svarbius, padedančius tėvams ištraukti į smurto bei patyčių prevencinę veiklą (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Galima daryti prielaidą, kad šios specializuotos tėvų grupės yra įkurtos tik keliuose Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose.

Tėvų susitikimai su įvairių tarnybų darbuotojais / specialistais – tai kita gan svarbi, tačiau deja taip pat tiriamųjų ypatingai neakcentuojama mokymų forma. Galima manyti, kad šių susitikimų organizavimui nėra skiriamas itin didelis dėmesys.

Kalbant apie mokymus, organizuojamus mokyklos personalui, svarbu paminėti, kad tiriamieji daugiausia akcentavo mokymus, organizuojamus mokytojams. Duomenų, pažyminčių seminarų, paskaitų ar pokalbių organizavimą kitam ugdymo įstaigos personalui (administracijai socialiniams pedagogams, valytojams, sargams, ūkio dalies darbuotojams bei kitam mokyklos personalui) neaptikta. Tad galima manyti, kad mokymai daugiausia skirti mokytojų kompetencijos tobulinimui.

Tyrimo duomenų analizės metu pastebėta, kad apklausoje dalyvavę socialiniai pedagogai, klasių auklėtojai bei dalykų mokytojai ypatingai pabrėžė seminarų mokytojams organizavimą. Ne taip dažnai minimos paskaitos. Tuo tarpu apie diskusijų, konferencijų, kvalifikacijos kėlimo ir tobulinimosi kursus, rekomendacijų teikimą, supažindinimą su patyčių prevencijos metodais bei mokymus orientuotus į patyčių aukos identifikavimą bei pagalbos jam suteikimą užsimenama tik pavieniais teiginiais. Galima manyti, kad šioms itin svarbioms mokymų formoms nėra skiriamas didelis dėmesys.

Apklausoje metu pastebėta, kad tiriamieji pabrėžė tradicines mokymų, organizuojamų moksleiviams, formas – diskusijas, paskaitas, pokalbius, seminarus. Įdomu tai, kad tik dalykų mokytojai pažymėjo, kad moksleiviams organizuojami susitikimai su įvairių tarnybų specialistais. Duomenų analizės metu buvo pastebėti pavieniai teiginiai, pažymintys debatų bei mokymų, orientuotų į patyčių sąvokos / sampratos apibrėžimą, organizavimą. Deja, apklaustieji nepaminėjo konfliktų sprendimo apmokymų, suteikiančių konfliktų sprendimo ir valdymo kompetencijos (Magomedovas, Kasperavičiūtė, Karmaza, 2004; Braslauskienė, Janutytė, 2005). Taip pat aktyvaus klausimo kursų – seminarų, ugdančių aktyvaus klausimo įgūdžius (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005).

Apklausoje dalyvavę moksleiviai suteikė kur kas mažiau informacijos apie jiems organizuojamus mokymus nei tyrime dalyvavę socialiniai pedagogai, klasių auklėtojai bei dalykų mokytojai (14 lentelė).

14 lentelė

Mokinių požiūris į patyčių prevencijos metu mokiniams organizuojamus mokymus (N=13)

Patyčių prevencijos metu mokiniams organizuojami mokymai		Mokymų, organizuojamų mokiniams, formos	
Apie mokymų mokiniams organizavimą nežinoma	Mokymai mokiniams neorganizuojami	Seminarai	Paskaitos
3	3	4	3

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 34 lentelėje)

Atlikus duomenų analizę galima pastebėti, kad tiriamieji nurodo vos dvi, moksleiviams organizuojamų mokymų formas – seminarus ir paskaitas. Apklaustieji nepateikia jokios informacijos apie pokalbių, konferencijų ar susitikimų su įvairių tarnybų specialistais ir pan. organizavimą. Be to, duomenų analizės metu išryškėjo tiriamųjų nuostata, kad mokymai šiai mokyklos bendruomenės grupei neorganizuojami. Tai šiek tiek stebina, nes apklausoje dalyvavę socialiniai pedagogai, klasių vadovai bei dalykų mokytojai šio fakto nepatvirtina. Negana to, moksleiviai taip pat pažymi, kad jie nėra girdėję apie tokių mokymų organizavimą. Galima manyti, kad tarp vaikų ir prevenciją organizuojančių suaugusiųjų nėra glaudaus bendrabavimo prevencijos srityje. Be to, tai patvirtina jau anksčiau išsakyta prielaida, kad moksleiviai – viena iš neaktyviausių patyčių prevencinėje veikloje dalyvaujančių mokyklos bendruomenės grupių.

Apklausoje dalyvavę tėvai, lyginant su kitų tiriamųjų grupėmis, suteikė mažiausiai informacijos apie patyčių prevencijos metu organizuojamus mokymus tėvų kompetencijai tobulinti (15 lentelė).

15 lentelė

Tėvų požiūris į patyčių prevencijos metu tėvams organizuojamus mokymus (N=9)

Patyčių prevencijos metu tėvams organizuojami mokymai		Mokymų, organizuojamų tėvams, formos
Apie mokymų tėvams organizavimą nežinoma	Mokymai tėvams neorganizuojami	Tėvų susirinkimai
7	5	1

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 35 lentelėje)

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad tiriamieji nežino apie tėvams organizuojamus mokymus. Be to, tarp apklaustųjų pasitaikė teigiančiųjų, kad dėmesys šiai prevencinės veiklos sričiai neskiriamas. Duomenų analizės metu buvo pastebėtas tik vienas teiginys, pažymintis tėvų susirinkimų mokykloje organizavimą. Tokių rezultatų pasiskirstymas tik patvirtina prielaidą, kad tėvai neaktyviai dalyvauja patyčių prevencinėje veikloje.

Remiantis tyrimo rezultatais, susidaro įspūdis, kad siekiant tobulinti mokyklos personalo, tėvų bei moksleivių kompetenciją, nepasitelkiamos pačios būtiniausios mokymų formų. Be to, mokymai organizuojami ne visai mokyklos bendruomenei, didžiausias dėmesys skiriamas tik tėvams, moksleiviams bei mokytojams. Tai leidžia daryti prielaidą, kad mokyklose nėra aiškios sistemos, kuri tobulintų mokyklos personalo, tėvų bei moksleivių kompetenciją.

4.2.5. Mokinių socialinių įgūdžių ugdymas

Vienas iš pagrindinių patyčių prevencijos organizavimo principų – moksleivių socialinių įgūdžių ugdymas. Šio tyrimo metu siekta išsiaiškinti ar organizuojant patyčias mažinančias veiklas skiriamas dėmesys šiam patyčių prevencijos organizavimo principui.

Vaikų socialinių įgūdžių ugdymą atspindi šios kategorijos: „Skiriamas dėmesys mokinių socialinių įgūdžių ugdymui“, „Mokinių socialinių įgūdžių ugdymo formos“ (16 lentelė).

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad socialiniai pedagogai, klasių auklėtojai, dalykų mokytojai bei moksleiviai ypatingai pabrėžė, jog patyčių prevencijos metu skiriamas dėmesys moksleivių socialinių įgūdžių ugdymui. Tuo metu tarp apklausoje dalyvavusių tėvų pastebėti tik pavieniai teiginiai, pažymintis šį faktą. Maža to, tėvai taip pat prisipažįsta, kad jie nėra girdėję apie moksleivių socialinių įgūdžių ugdymą. Taip pat aptikta pavienių teiginių pažyminčių, kad dėmesys moksleivių socialinių įgūdžių ugdymui nėra skiriamas. Galima manyti, kad tėvai menkai domisi vaikų socialinių įgūdžių ugdymo procesu, o taip pat ir pačia patyčių prevencine veikla. Kita vertus, galima daryti ir tokią prielaidą, jog tėvai savo „nežinojimą maskuoja“ nuostata, kad apie visus mokykloje vykstančius su ugdymo procesu susijusius reiškinius privalo žinoti tik su vaikais dirbantys klasių auklėtojai, dalykų mokytojai, socialiniai pedagogai, psichologai, administracija.

16 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų požiūris į mokinių socialinių įgūdžių ugdymą (N=50)

Mokinių socialinių įgūdžių ugdymas	Tiriamieji (N=50)				
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Dėmesys, skiriamas mokinių socialinių įgūdžių ugdymui					
Dėmesys mokinių socialinių įgūdžių ugdymui skiriamas	10	6	8	11	2
Nežinoma ar skiriamas dėmesys mokinių socialinių įgūdžių ugdymui	-	-	-	-	2

16 lentelės tęsinys 86 psl.

Mokinių socialinių įgūdžių ugdymas	Tiriamieji (N=50)				
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Dėmesys, skiriamas mokinių socialinių įgūdžių ugdymui					
Dėmesys moksleivių socialinių įgūdžių ugdymui nėra skiriamas	-	-	-	-	2
Mokinių socialinių įgūdžių ugdymo formos					
Mokinių socialinių įgūdžių ugdymo projektų rengimas ir vykdymas	2	-	-	-	-
Socialinių įgūdžių ugdymo užsiėmimų organizavimas	3	2	2	1	-
Socialinių įgūdžių ugdymo integravimas į mokomuosius dalykus	1	1	-	-	-
Socialinių įgūdžių ugdymo integravimas į klasės valandėles	-	1	-	-	-
Mokinių įtraukimas į socialinę praktinę veiklą	1	1	-	-	-
Socialinių įgūdžių ugdymo grupių veikla	5	1	-	-	-
Socialinių įgūdžių ugdymo programų įgyvendinimas	„Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“	4	3	3	-
	„Žipio draugai“	1	-	-	-
	Neįvardintos socialinių įgūdžių ugdymo programos	1	-	-	-
	Socialinių įgūdžių ugdymas popamokinės veiklos metu	-	1	-	-

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 41-45 lentelėse)

Tyrimo metu apklaustieji nurodė pačias įvairiausias moksleivių socialinių įgūdžių ugdymo formas (16 lentelė). Tarp dažniausiai minimų būtų galima priskirti socialinių įgūdžių ugdymo užsiėmimų organizavimą, socialinių įgūdžių ugdymo grupių veiklą ir bendruomeniškumą, ugdančios bei stiprios asmenybės vystymąsi skatinančios socialinės - pedagoginės „Gyvenimo įgūdžių programos“ įgyvendinimą. Galima manyti, kad tai pačios populiariausios ir dažniausiai pasitaikančios socialinių įgūdžių ugdymo formos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose.

Duomenų analizės metu pastebėti pavieniai tiriamųjų teiginiai, pažymintys mokinių socialinių įgūdžių ugdymo projektų rengimą ir vykdymą, socialinių įgūdžių ugdymo integravimą į mokomųjų dalykų bei klasių valandėlių turinį, moksleivių įtraukimą į aktyvią socialinę praktinę veiklą. Deja, neakcentuojamas ir „Žipio draugai“ programos įgyvendinimas. Šis faktas šiek tiek netikėtas, nes būtent ši programa yra skirta gebėjimų padedančių apsisaugoti nuo mokykloje kylančių sunkumų ugdymui. Tai tik dar kartą patvirtina prielaidą, kad įvairių programų įgyvendinimui tirtose ugdymo įstaigose neskiriama pakankamai dėmesio. Be to, galima manyti, kad moksleivių socialinių įgūdžių procesas vyksta nesistemiškai.

Prevencijos metu ugdomi mokinių socialiniai įgūdžiai

Patyčių prevencijos metu ugdomi moksleivių socialiniai gebėjimai ir įgūdžiai, atsiskleidžia kategorijoje „Ugdomi mokinių socialiniai įgūdžiai“ (17 lentelė).

17 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų įvardyti mokinių socialiniai įgūdžiai, kurie yra ugdomi (N=50)

Ugdomi mokinių socialiniai įgūdžiai	Tiriamieji (N=50)				
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Savęs pažinimas	2	-	-	-	-
Savarankiškumas	-	1	1	-	-
Bendravimas	6	4	5	8	3
Darbas grupėje	-	-	1	-	-
Sprendimų priėmimas	3	-	1	-	-
Gyvenimo sunkumų įveikimas	2	-	-	-	-
Bendradarbiavimas	4	4	3	3	-
Tinkamas socialinis elgesys	3	3	2	-	-
Konfliktų sprendimas	3	3	1	-	1
Pasitikėjimas savimi	1	1	1	-	-
Savianalizė	-	-	1	-	-
Savisaugas	-	-	-	1	-
Savišvieta	-	-	-	-	1
Organizavimas	-	-	1	-	-
Atsakingumas	3	1	-	-	-
Jausmų valdymas	1	-	-	-	-
Pagalba kitam asmeniui	-	2	-	-	-
Pagalbos sau ieškojimas	-	-	1	-	-
Problemų identifikavimas ir sprendimas	-	-	-	1	-
Tarpusavio pagalba	-	-	-	1	-
Aktyvus klausimas	-	-	-	1	-
Nežinoma kokie mokinių socialiniai įgūdžiai ugdomi	-	1	-	-	2

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 46-50 lentelėse)

Dauguma tiriamųjų nurodė (17 lentelė), kad vykdant patyčių prevenciją yra ugdomi patys įvairiausi vaikų socialiniai įgūdžiai. Tarp dažniausiai paminėtų būtų galima priskirti bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius. Pažymėtina, kad apklaustieji taip pat pabrėžė tinkamo socialinio elgesio ir konfliktų sprendimų įgūdžių ugdymą. Galima daryti prielaidą, kad šių gebėjimų ugdymui skiriamas ypatingai didelis dėmesys.

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad tiriamieji neišryškina gyvenimo sunkumų įveikimo, jausmų valdymo, pagalbos kitam asmeniui teikimo, pagalbos sau ieškojimo, problemų identifikavimo ir sprendimo, tarpusavio pagalbos, aktyvaus klausymo, savisaugos, sprendimų priėmimo įgūdžių ugdymo. Tai tikrai gana stebėtina, nes šie gebėjimai yra gan svarbūs, siekiant tinkamai išspręsti kylančius konfliktus bei suteikti tinkamą pagalbą sau ir kitiems asmenims, ieškant

dialogo tarp dviejų ar kelių tarpusavyje nesutariančių grupių. Galima manyti, kad šių gebėjimų ugdymui tirtose ugdymo įstaigose neskiriamas deramas dėmesys. Kita vertus, tai tik patvirtina prielaidą, kad socialinių įgūdžių ugdymo procesas vyksta nesistemiškai.

4.2.6. Bendravimas ir bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis

Kitas gan svarbus patyčių prevencijos organizavimo principas – bendradarbiavimas su įvairiomis organizacijomis ir institucijomis. Organizacijas, įsitraukusias į patyčių atvejų mokykloje sprendimą, tiriamieji apibūdina šiomis kategorijomis: „Nevyriausybines / nepelno siekiančios organizacijos“, „Nevyriausybines / bažnytinės organizacijos“, „Valstybinės biudžetinės įstaigos / organizacijos“ (18 lentelė).

18 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų įvardijamos organizacijos, su kuriomis patyčių prevencijos metu bendradarbiauja mokykla (N=50)

Organizacijos / institucijos	Tiriamieji (N=50)				
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Nevyriausybines organizacijas					
VO Gelbėkit vaikus	6	4	5	4	-
Vaikų dienos centras „Mūsų draugas“	1	-	-	-	-
Vaikų linija	1	-	-	-	-
Paramos vaikams centras	3	1	-	-	-
Šiaulių jaunimo organizacijų asociacija „Apskritasis stalas“	-	1	-	-	-
Skautų organizacija	-	-	-	2	-
Nevyriausybines / bažnytinės organizacijos					
Šiaulių vyskupijos jaunimo centras	-	1	-	-	-
Šiaulių vyskupijos šeimos centras	-	1	-	-	-
Valstybinės biudžetinės įstaigos / organizacijos					
Pedagoginė psichologinė tarnyba	9	3	3	-	1
Policija	5	7	2	-	2
Nepilnamečių reikalų inspekcija	5	2	4	-	1
Vaiko teisių apsaugos tarnyba	5	4	2	-	2
Lietuvos Raudonojo kryžiaus draugija	1	-	-	-	-
Bendrojo lavinimo mokyklos	1	2	1	2	1
Vaikų psichologinė tarnyba	-	1	-	-	-
Šiaulių miesto savivaldybės švietimo skyrius	-	1	-	-	1
Šiaulių miesto sveikatos centras	-	-	-	1	-
Šiaulių universitetas	-	-	-	-	1
Visuomeninės sveikatos centras	2	-	-	-	-
Sveikatos ugdymo centras	2	-	-	-	-
Nežinoma su kokiais organizacijomis bendradarbiaujama	-	1	1	7	2

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 51-55 lentelėse)

Pasak apklausoje dalyvavusių socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, moksleivių bei tėvų (18 lentelė), siekiant pačių geriausių rezultatų, sprendžiant patyčių tarp moksleivių problemą, yra bendradarbiaujama su įvairiomis organizacijomis. Prie dažniausiai tiriamųjų paminėtų organizacijų galima priskirti šias: VO „Gelbėkit vaikus“, pedagoginė psichologinė tarnyba, policija, nepilnamečių reikalų inspekcija, vaiko teisių apsaugos tarnyba. Tiriamieji taip pat pabrėžia bendradarbiavimą su Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklomis. Galima manyti, kad į patyčių prevencinę veiklą mokyklose aktyviausiai įsitraukusios yra būtent šios išvardytos organizacijos / institucijos. Taip pat buvo paminėtos tokios organizacijos / institucijos, kaip Šiaulių miesto savivaldybės švietimo skyrius, Šiaulių vyskupijos jaunimo centras ir kt., tačiau tiriamųjų jos nėra labai akcentuojamos. Susidaro įspūdis, kad šių organizacijų / institucijų dalyvavimas patyčių mažinimo mokyklose veikloje dažniausiai yra tik epizodinis.

Analizuojant tyrimo rezultatus, matome, kad labiausiai išrykinamos vyriausybės organizacijos. Tai leidžia daryti prielaidą, jog mokyklos šias organizacijas traktuoja kaip patikimesnes partneres, padedančias pasiekti veiksmingesnių rezultatų patyčių prevencinėje veikloje.

Remiantis tyrimo rezultatais, galima daryti prielaidą, kad ugdymo institucijos vykdydamos patyčių prevencinę veiklą „nėra uždaros“, aktyviai siekia bendradarbiauti su įvairiomis organizacijomis.

4.2.7. Mokyklos bendruomenės narių atliekamos funkcijos ir pareigos patyčių raiškos mažinimo procese

Mokyklos bendruomenės narių atliekamos funkcijos ir pareigos patyčių prevencijos metu apibūdinamos kategorijomis „Organizavimo funkcija“, „Vadovavimo funkcija“, „Koordinavimo funkcija“, „Vykdyti funkcija“, „Iniciavimo funkcija“, „Bendravimo / bendradarbiavimo funkcija“, „Informacijos mokyklai teikimo funkcija“, „Veikla grupėse“, „Darbas su mokiniais“, „Prevencijos integravimas į mokymo / ugdymo turinį“, „Pagalbos mokiniams teikimas“ (19 lentelė).

Kaip ir buvo galima tikėtis, daugiausia informacijos apie savo veiklą patyčių prevencijos metu suteikė socialiniai pedagogai. Šį faktą būtų galima paaiškinti tuo, kad šie specialistai yra pagrindiniai patyčių prevencijos iniciavimo, organizavimo, koordinavimo bei vykdymo našta nešantys asmenys. Šiek tiek mažiau duomenų apie savo veiklą mažinant patyčių reiškimąsi mokinių tarpe pateikė klasių vadovai. Tačiau šios tiriamųjų grupės, nurodytos jų atliekamos funkcijos patyčių prevencijos metu, yra itin svarbios. Dalykų mokytojai, palyginus su prieš tai minėtomis tiriamųjų grupėmis, pateikė tik keletą teiginių pažyminių vienu ar kitu funkcijų atlikimą patyčių prevencinėje

veikloje. Galima manyti, kad šios tiriamųjų grupės sprendžiant patyčių atvejus mokykloje atsakomybė yra kur kas mažesnė nei, kad socialinių pedagogų ir klasių vadovų.

19 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų nurodomos jų funkcijos ir pareigos patyčių prevencijos metu (N=50)

Pareigos / funkcijos		Tiriamieji (N=50)				
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Organizavimo funkcija						
Preveninės veiklos organizavimas		3	-	-	-	-
Preveninių renginių organizavimas		-	2	1	-	-
Preveninių / teminių klasės valandėlių organizavimas		-	3	-	-	-
Tiriamosios veiklos / patyčių raiškos tyrimų organizavimas		5	-	-	-	-
Preveninių projektų organizavimas		1	-	-	-	-
Socialinių įgūdžių ugdymo užsiėmimų organizavimas		1	-	-	-	-
Mokymų mokyklos bendruomenei organizavimas	Mokymų tėvams organizavimas	1	-	-	-	-
	Mokymų mokytojams organizavimas	1	-	-	-	-
	Mokymų mokiniams organizavimas	2	-	-	-	-
Preveninės darbo grupės veiklos organizavimas		1	-	-	-	-
Vadovavimo funkcija						
Vadovavimas prevenciniams projektams		1	-	-	-	-
Vadovavimas klasei		-	7	-	-	-
Vadovavimas „Gelbėkit vaikus“ mokinių grupei prieš smurtą		3	1	-	-	-
Koordinavimo funkcija						
Preveninės veiklos koordinavimas		3	-	-	-	-
Preveninių projektų koordinavimas		1	-	-	-	-
Preveninių renginių koordinavimas		-	1	-	-	-
Vykdyimo funkcija						
Preveninės veiklos vykdymas		3	-	-	-	-
Preveninių programų vykdymas		1	-	-	-	-
Tiriamosios veiklos / patyčių raiškos tyrimų atlikimas		2	-	-	-	-
Preveninių akcijų vykdymas		1	-	-	-	-
Socialinių įgūdžių ugdymo užsiėmimų vedimas		3	-	-	-	-
Iniciavimo funkcija						
Preveninių akcijų iniciavimas		1	-	-	-	-
Preveninių programų iniciavimas		1	-	-	-	-
Bendravimo / bendradarbiavimo funkcija						
Bendradarbiavimas su tėvais		1	-	-	-	-
Bendradarbiavimas su socialiniais partneriais		3	-	-	-	-

19 lentelės tęsinys 92 psl.

Pareigos / funkcijos	Tiriamieji (N=50)				
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Informacijos mokyklai teikimo funkcija					
Informavimas apie patyčių atvejus	-	-	-	-	1
Veikla grupėse					
Veikla mokyklos prevencinio darbo grupėje	4	3	1	-	-
Veikla prevencinės pagalbos mokiniui grupėje	-	1	-	-	-
Veikla prevencinėje mokytojų grupėje	-	-	1	-	-
Veikla „Gelbėkit vaikus“ mokinių grupėje prieš smurtą	-	-	-	1	-
Veikla psichologinės pagalbos komandoje	-	1	-	-	-
Prevencijos integravimas į mokymo / ugdymo turinį					
Prevencijos temų integravimas į klasės valandėles	-	8	-	-	-
Prevencijos integravimas į mokomuosius dalykus	-	2	2	-	-
Darbas su mokiniais					
Individualus darbas su mokiniais	3	-	-	-	-
Darbas su mokinių grupe	1	-	-	-	-
Pagalbos mokiniams teikimas					
Pagalbos patyčių aukai / iniciatoriui teikimas	-	1	-	-	-
Pagalbos patyčių aukai teikimas	-	-	1	-	-
Dalyvavimas patyčių situacijoje					
Patyčių aukos ginėjas	-	-	-	1	-
Patyčių netoleravimas					
Patyčių problemos iškėlimas / paviešinimas	-	-	-	-	1
Neatliekamas joks vaidmuo patyčių prevencijos metu	-	-	2	10	6

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 61-65 lentelėse)

Duomenų analizės metu pastebėta (19 lentelė), kad apklausoje dalyvavę moksleiviai bei tėvai pateikė tik po du teiginius, pažyminčius jų atliekamas funkcijas, sprendžiant patyčių atvejus ugdymo įstaigoje. Tai tik patvirtina prielaidą, kad šie mokyklos bendruomenės nariai nėra įsiraukę į patyčių problemos sprendimą.

Pasak apklausoje dalyvusių socialinių pedagogų, patyčių reiškinių mažinimo veikloje jie atlieka pačias įvairiausias funkcijas. Tarp dažniausiai minimų būtų galima priskirti: patyčių prevencinės veiklos organizavimą, koordinavimą ir vykdymą, tiriamosios veiklos / patyčių raiškos tyrimų organizavimą ir atlikimą, vadovavimą „Gelbėkit vaikus“ mokinių grupei prieš smurtą, moksleivių socialinių įgūdžių ugdymo užsiėmimų vedimą, veiklą mokyklos prevencinio darbo grupėje, bendradarbiavimą su socialiniais partneriais, individualų darbą su mokiniais, mokymų mokyklos bendruomenei (tėvams, mokytojams bei mokiniams) organizavimą. Galima manyti, kad tai pagrindinės apklausoje dalyvavusių socialinių pedagogų funkcijos ir pareigos patyčių prevencijos metu. Duomenų analizės metu pastebėta pavienių teiginių, pažyminčių tokių funkcijų atlikimą, kaip

moksleivių socialinių įgūdžių ugdymo užsiėmimų organizavimas, prevencinių projektų organizavimas, koordinavimas, mokykloje veikiančios prevencinės darbo grupės veiklos organizavimas, prevencinių programų, akcijų iniciavimas ir vykdymas, vadovavimas prevenciniams projektams, bendradarbiavimas su tėvais, darbas su moksleivių grupe.

Galima matyti, kad klasių vadovų patyčių prevencijos metu atliekamų funkcijų spektras taip pat gan platus. Patyčių temų integravimas į klasės valandėles – pagrindinė apklausoje dalyvavusių klasių vadovų atliekama funkcija patyčių prevencijos metu. Įdomu yra tai, kad klasių auklėtojai pabrėžė ir vadovavimo klasei funkciją. Tačiau galima manyti, kad ši funkcija nėra tiesiogiai siejama su patyčių prevencine veikla. Ne taip dažnai minimos tokios klasių auklėtojų funkcijos / pareigos, kaip prevencinių renginių organizavimas, veikla mokyklos prevencinio darbo grupėje, prevencijos integravimas į mokomuosius dalykus. Aptikta pavienių klasių vadovų teiginių, pažymintį vadovavimą „Gelbėkit vaikus“ mokinių grupei prieš smurtą, prevencinių renginių organizavimą, veiklą prevencinės pagalbos mokiniui grupėje bei psichologinės pagalbos komandoje, pagalbos patyčių aukai teikimą.

Duomenų analizės metu pastebėta, kad prevencinių renginių organizavimas, veikla mokyklos prevencinio darbo bei prevencinėje mokytojų grupėje, prevencijos integravimas į mokomuosius dalykus bei pagalbos patyčių aukai teikimas – pagrindinės dalykų mokytojų nurodytos funkcijos, kurias jie atlieka patyčių prevencijos metu. Galima daryti prielaidą, kad ši tiriamųjų grupė nėra aktyvi patyčių prevencijos dalyvė. Du tarp dalykų mokytojų pastebėti teiginiai pažymintys jokių funkcijų ir pareigų neatlikimą tik susitiprina šią prielaidą. Pažymėtina, kad apklausoje dalyvavę moksleiviai bei tėvai ypatingai pabrėžė, kad vykdant antipatyčinę veiklą jie neatlieka jokių funkcijų.

Remiantis tyrimo rezultatais galima daryti prielaidą, kad į patyčių prevencijos vykdymą įsitraukusi ne visa mokyklos bendruomenė. Patyčių problemos ugdymo institucijoje sprendimas krenta ant socialinių pedagogų bei klasių vadovų pečių. Mokyklose tarp atskirų šios bendruomenės grupių nėra funkcijų ir atsakomybės pasiskirstymo, sprendžiant vaikų patyčių problemą. Galima manyti, kad ugdymo įstaigose nėra optimalaus patyčių prevencijos modelio, kuris apimtų ugdymo institucijos bendruomenės narių veiklą, šalinant patyčių reiškimaši moksleivių tarpe.

Tėvai – ugdymo institucijos bendruomenės nariai, turintys didžiausią įtaką vaiko ugdymui (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Tačiau kaip rodo tyrimo rezultatai, ši mokyklos bendruomenės grupė neišitraukusi į patyčių problemos sprendimą. Tad galima manyti, kad tėvai vengia bendradarbiauti su ugdymo institucija (Braslauskienė, Jonutytė, 2005).

4.2.8. Patyčių prevencijos mokyklose vykdytojai

Tiriamųjų nurodyti patyčių prevencijos ugdymo įstaigoje vykdytojai apibūdinami kategorijomis „Mokyklos bendruomenės nariai“, „Mokyklose veikiančios grupės“ (20 lentelė)

20 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų nurodomi patyčių prevencijos vykdytojai (N=50)

Patyčių prevencijos vykdytojai	Tiriamieji (N=50)				
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Mokyklos bendruomenės nariai					
Administracija	5	4	2	-	1
Socialiniai pedagogai	12	12	7	11	8
Psichologė	1	3	-	1	2
Klasių auklėtojai	10	11	10	8	3
Mokytojai	2	-	2	4	4
Renginių organizatorė	-	-	1	-	-
Sveikatos priežiūros specialistė	1	1	-	-	-
Mokiniai	1	1	2	3	2
Mokinių tėvai	2	2	3	-	-
Visa mokyklos bendruomenė	2	-	1	-	-
Mokykloje veikiančios grupės					
Tėvų komitetas	-	-	1	-	-
Mokinių seimas	2	-	1	-	-
Prevencinio darbo grupė	8	3	2	-	-
Prevencinė mokytojų grupė	-	-	1	-	-
Prevencinės pagalbos mokiniui grupė	-	1	-	-	-
Mokyklos taryba	1	-	-	-	-
„Gelbėkit vaikus“ mokinių grupė prieš smurtą	3	3	-	2	-
Socialinės, pedagoginės, psichologinės pagalbos teikimo grupė	3	-	-	-	-
Pirmosios psichologinės pagalbos komanda	2	4	-	-	-

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 66-70 lentelėse)

Kategorijos „Mokyklos bendruomenės nariai“ turinys rodo (20 lentelė), kad apklaustieji ypatingai akcentuoja socialinių pedagogų bei klasių vadovų išitraukimą į patyčių reiškinio prevenciją ugdymo institucijoje. Tai tik dar kartą patvirtina prielaidą, kad šie mokyklos bendruomenės nariai - pagrindiniai patyčių prevencijos vykdytojai. Duomenų analizės metu pastebėta, kad tiriamieji pabrėžia ir ugdymo įstaigos administracijos bei mokytojų įsijungimą į patyčių raišką mažinančią veiklą. Tuo tarpu moksleiviai ir tėvai kaip patyčių prevencijos vykdytojai pastebimi, tačiau tiriamųjų ypatingai neišryškinami. Ne itin akcentuojama ir psichologo veikla, sprendžiant patyčių ugdymo įstaigoje klausimus. Tačiau galima manyti, kad mokyklos psichologo veikla neišryškinama dėl to, kad daugelyje tirtų Šiaulių miesto bendrojo lavinimo šio specialisto

nėra. Pažymėtina, kad apklaustieji neakcentuoja renginių organizatorės bei sveikatos priežiūros specialistės įsitraukimo į patyčių raišką mažinančias veiklas. Galima daryti prielaidą, kad ne visose tirtose ugdymo įstaigose yra įsteigti šių specialistų etatai. Įdomu yra tai, kad tyrimo rezultatų analizės metu buvo pastebėti pavieniai tiriamųjų teiginiai, pažymintys, kad į patyčių prevenciją yra įsitraukusi visa mokyklos bendruomenė. Tai leidžia daryti tam tikrą prielaidą, kad ne visose tirtose Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose susiduriama su mokyklos bendruomenės tarpusavio bendravimo ir bendradarbiavimo problema.

Kategorijos „**Mokykloje veikiančios grupės**“ turinys rodo, kad tiriamieji pabrėžia ir prevencinio darbo grupės veiklą, sprendžiant patyčių atvejus mokykloje. Pastebimas, tačiau ne itin apklaustųjų akcentuojamas VO „Gelbėkit vaikus“ moksleivių grupės prieš smurtą įsitraukimas į patyčių raišką mokykloje mažinančias veiklas. Neišryškina ir pirmosios psichologinės pagalbos komandos veikla. Galima manyti, kad šios grupės / komandos įkurtos ne visose tirtose Šiaulių miesto ugdymo įstaigose. Mokinių seimo, tėvų komiteto, prevencinės mokytojų grupės, prevencinės pagalbos mokiniui grupės, mokyklos tarybos bei socialinės pedagoginės psichologinės pagalbos teikimo grupės veiklą pažymi tik pavieniai tiriamųjų teiginiai.

Remiantis gautais tyrimo rezultatais galima daryti prielaidą, kad tirtose Šiaulių ugdymo įstaigose pagrindiniai patyčių prevencijos vykdytojai – socialiniai pedagogai bei klasių auklėtojai. Ne taip aktyviai į prevencinę veiklą įsitraukę mokytojai bei ugdymo įstaigos administracija. Galima manyti, kad mokyklose organizuojant patyčių raišką tarp mokinių mažinančias veiklas skiriama nepakankamai dėmesio grupių, kurios domėtusi patyčių tarp moksleivių reiškiniu, teiktu įvairiapuse pagalba sprendžiant tarp moksleivių kylančius konfliktus bei siūlytų įvairias rekomendacijas patyčių prevencijos klausimais, įkūrimui.

4.2.9. Patyčių prevencijos organizavimo problemos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose

Apklausoje dalyvavusių socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, moksleivių bei tėvų įvardijamos patyčių prevencijos organizavimo problemos apibūdinamos kategorijomis „Mokyklos bendruomenės narių neaktyvumas patyčių prevencijos metu“, „Darbuotojų / specialistų mokyklose stoka“, „Lėšų prevencijai trūkumas“, „Mokyklos bendruomenės narių abejingumas patyčių problemai“, „Suaugusiųjų tyčiojimas iš mokinių“, „Patyčių, kaip problemos nepripažinimas / neaktualizavimas“, „Mokymų stoka“, „Patyčių prevencijos strategijos bei modelio nebuvimas“, „Tėvų ir mokyklos neefektyvus bendravimas / bendradarbiavimas“, „Galimybių bei laiko mokytojams vykdyti patyčių prevenciją nebuvimas“, „Menkas dėmesys vaikų auklėjimui“,

„Neigiama žiniasklaidos įtaka mokiniams“, „Neigiama kompiuterinių technologijų įtaka mokiniams“, „Patyčių problemos neidentifikavimas“, „Per didelis mokinių skaičius mokyklose“, „Neigiama suaugusiųjų įtaka mokiniams“ (21 lentelė).

21 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų įvardijamos problemos, kylančios patyčių prevencijos metu (N=50)

Problemos kylančios prevencijos metu	Tiriamieji (N=50)				
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Mokyklos bendruomenės narių neaktyvumas patyčių prevencijos metu					
Mokinių neaktyvumas	3	4	-	7	1
Tėvų neaktyvumas	4	5	2	-	1
Mokytojų neaktyvumas	3	2	-	1	1
Visos mokyklos bendruomenės neaktyvumas	-	3	-	-	-
Darbuotojų / specialistų mokyklose stoka					
Psichologų trūkumas	3	3	4	-	1
Socialinių pedagogų trūkumas	1	-	-	-	-
Lėšų prevencijai vykdyti trūkumas					
Per mažas prevencinės veiklos finansavimas	3	1	2	3	-
Suaugusiųjų tyčiojimas iš mokinių					
Klasės vadovo tyčiojamas iš mokinių	-	-	-	-	1
Patyčių, kaip problemos nepripažinimas / neaktualizavimas					
Klaidingos mokinių nuostatos apie patyčias	1	-	-	-	-
Patyčių masto nežinojimas / neįsivaizdavimas	-	-	1	-	-
Klaidingos suaugusiųjų nuostatos apie patyčias	Klaidingos tėvų nuostatos apie patyčias	3	-	2	-
	Klaidingos mokytojų nuostatos apie patyčias	1	-	1	-
Mokymų stoka					
Seminarų stoka	1	-	-	-	-
Seminarų, paskaitų mokytojams ir tėvams trūkumas	-	1	-	-	-
Seminarų, paskaitų mokiniams trūkumas	-	2	-	-	-
Informacijos klasių auklėtojams, tėvams bei mokiniams apie patyčias, patyčių prevenciją trūkumas	1	-	-	-	-
Patyčių prevencijos strategijos bei modelio nebuvimas					
Patyčių mažinimo strategijos nebuvimas	-	2	-	-	-
Patyčių prevencijos modelio nebuvimas	-	1	-	-	-

21 lentelės tęsinys 97 psl.

Problemos kylančios prevencijos metu	Tiriamieji (N=50)				
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Tėvų ir mokyklos neefektyvus bendravimas / bendradarbiavimas					
Tėvų neinformavimas apie mokyklose vykstančias patyčias	-	-	-	-	1
Galimybių bei laiko mokytojams vykdyti patyčių prevenciją nebuvimas					
Laiko stoka	-	2	-	-	-
Įsipareigojimų gausa	-	1	-	-	-
Neigiama žiniasklaidos įtaka mokiniams					
Neigiama televizijos įtaka	1	2	1	-	-
Neigiama spaudos įtaka mokiniams	-	-	1	-	-
Neigiama interneto įtaka mokiniams	-	-	1	-	-
Kino filmų personažų elgesio mėgdžiojimas / kopijavimas	-	-	1	-	-
Neigiama kompiuterinių technologijų įtaka mokiniams					
Neigiama kompiuterinių žaidimų įtaka	-	1	-	-	-
Patyčių problemos neidentifikavimas					
„Paviršutiniškas“ patyčių problemos identifikavimas	-	-	-	-	1
Statistinių duomenų apie patyčių atvejus stoka	-	-	-	-	1
Neigiama suaugusiųjų įtaka mokiniams					
Suaugusiųjų elgesio mėgdžiojimas	-	-	1	-	-
Prevencijos metu jokių problemų nekyla	-	-	-	1	-
Nežinoma su kokiomis problemomis susiduriama patysčių prevencijos metu	-	-	-	3	2

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 76-80 lentelėse)

Kaip ir buvo galima tikėtis, apklausos metu buvo įvardintos pačios įvairiausios patyčių prevencijos organizavimo problemos (21 lentelė). Pažymėtina, kad iš visų penkių tiriamųjų grupių tik tarp apklausoje dalyvavusių tėvų ir moksleivių pasitaikė nežinančių, su kokiomis problemomis susiduriama organizuojant patyčių prevencinę veiklą.

Moksleivių bei tėvų neaktyvumas – viena iš pagrindinių apklaustųjų įvardijamų prevencijos metu kylančių problemų. Tai tik dar kartą patvirtina jau anksčiau išsakytą prielaidą, kad šie mokyklos bendruomenės nariai nėra aktyviai įsitraukę į ugdymo institucijoje vykdoma patyčių reiškinių prevenciją. Šį neaktyvumą būtų galima paaiškinti tuo, kad už patyčių atvejų sprendimą atsakomybę prisiima vien tik pedagogai, tuo nepalikdami erdvės, leidžiančios įsijungti į aktyvią veiklą kitoms mokyklos bendruomenės grupėms (tėvams, mokiniams). Maža to, ugdymo įstaigose dedama per mažai pastangų mokyklos bendruomenės narių tarpusavio partnerystę skatinančių įvairių projektų ir programų įgyvendinimui. Taigi šią problemą būtų galima traktuoti ir kaip programų, projektų, stiprinančių skirtingų mokyklos bendruomenės grupių ryšius, neinicijavimo

pasekme. Kita vertus galima manyti, kad mokyklose nėra aiškios bendruomenės narių įtraukimo į prevencinę veiklą sistemos.

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad išryškinama ir mokytojų neaktyvumo patyčių prevencinėje veikloje problema. Galima manyti, kad ne visi ugdymo įstaigoje dirbantys mokytojai yra suinteresuoti mažinti patyčių reiškimą tarp moksleivių. Dažnai skųsdamiesi dėl pernelyg menko atlyginimo mokytojai nesiima papildomos veiklos, už kurią visai „nemokama atlyginimo“. Kita prielaida – patyčios nelaikomos problema, jos neaktualizuojamos, laikomasi nuostatos, kad tai – įprastas reiškinys, tam tikra „vyriškumo mokykla“, todėl jokių prevencinių priemonių imtis tikrai nereikia, tuo labiau įsitraukti į antipatyčinę veiklą (2007; Povilaitis Valiukevičiūtė, 2006; Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt.,; 2006 Povilaitis, Jasiulionė, Kurienė ir kt., 2007). Kita vertus, galima daryti prielaidą, kad daug laiko atimančios pamokos, dokumentacijos pildymas, skiriamas dėmesys kitų mokykloje esančių problemų sprendimui trukdo mokytojams aktyviau įsitraukti į patyčių raišką mažinančias veiklas (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007). Šią prielaidą sustiprinti galėtų klasių vadovų pateikta patyčių prevencijos metu kylanti problema, pažyminti laiko stoką bei įsipareigojimų gausą. Duomenų analizės metu buvo aptikta pavienių teiginių, pažyminčių, kad patyčių prevencijoje neaktyviai dalyvauja visa mokyklos bendruomenė. Šios tiriamųjų išryškintos problemos tik dar kartą parodo, kad patyčių prevencija - vieno ar kelių mokyklos darbuotojų atsakomybė.

Psichologo ugdymo įstaigoje nebuvimas – kita, gan aktuali prevencijos organizavimo problema. Galima manyti, kad ugdymo įstaigose vis dažniau pasitaikant patyčių atvejams, atsiranda poreikis kvalifikuotai teikti psichologinę pagalbą vaikams (patyčių aukai ir iniciatoriui). Kompetentingo specialisto ugdymo įstaigoje nebuvimas menkina galimybę suteikti efektyvią pagalbą emocinių ir elgesio sutrikimų turintiems mokiniams (patyčių aukai / iniciatoriui). Klaidingos tėvų nuostatos apie patyčias ir neigiama televizijos įtaka moksleiviams aktualios, tačiau ne taip dažnai tiriamųjų minimos patyčių prevencijos organizavimo problemos.

Duomenų analizės metu pastebėti pavieniai teiginiai, pažymintys tokias prevencijos metu kylančias problemas, kaip patyčių mažinimo strategijos bei modelio ugdymo įstaigoje nebuvimas. Tai tik dar kartą leidžia daryti prielaidą, kad tirtose ugdymo įstaigose nėra aiškios, visiems gerai žinomos patyčių mažinimo sistemos. Be to, vykdoma prevencija nėra strategiškai suplanuota. Susidaro įspūdis, kad patyčių reiškimą mažinanti veikla – ne tęstinis bet vienadienis reiškinys. Statistinių duomenų apie patyčių atvejus stoka bei „paviršutiniškas“ patyčių problemos identifikavimas – ne itin išryškinama patyčių prevencijos organizavimo problema, tačiau leidžianti dar kartą patvirtinti prielaidą, kad ugdymo įstaigose nėra sukurtas sistemingas patyčių reiškinio mokykloje tyrimo mechanizmas. Taip pat minimos ir tokios problemos kaip socialinių pedagogų

ugdymo įstaigoje trūkumas, klasės vadovo tyčiojimas iš mokinius, klaidingos tėvų, mokytojų bei pačių moksleivių nuostatos apie patyčias, informacijos klasių auklėtojams, tėvams bei mokiniams apie patyčias, patyčių prevenciją trūkumas, patyčių masto nežinojimas / neįsivaizdavimas, patyčių mažinimo, neigiama spaudos, interneto, kompiuterinių žaidimų įtaka mokiniams, ir kt.

Remiantis gautais tyrimo rezultatais galima daryti prielaidą, kad moksleivių, tėvų bei mokytojų neaktyvumas, psichologų mokykloje trūkumas, per menkas prevencinės veiklos finansavimas – pagrindinės patyčių prevencijos organizavimo problemos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose. Negana to, tyrimo duomenų analizė dar kartą leido patvirtinti prielaidą, kad ugdymo įstaigose patyčių prevencija vykdoma nesistemiškai, neįsitraukiant visiems mokyklos bendruomenės nariams, o ypač moksleiviams bei tėvams.

4.2.10. Patyčių tarp mokinių problemos sprendimo keliai / būdai

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, moksleivių bei tėvų nurodyti patyčių tarp mokinių problemos sprendimo keliai ir būdai apibūdinti kategorija „Problemos sprendimo keliai / būdai“ (22 lentelė).

22 lentelė

Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų siūlomi patyčių problemos sprendimo keliai / būdai (N=50)

Problemos sprendimo keliai / būdai		Tiriamieji (N=50)				
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Mokyklos bendruomenės bendravimas ir bendradarbiavimas		2	1	1	2	3
Kompleksinis problemos sprendimas		2	-	-	-	-
Mokyklos bendruomenės narių įtraukimas į patyčių prevenciją	Tėvų įtraukimas į patyčių prevenciją	2	4	1	-	1
	Mokinių įtraukimas į patyčių prevenciją	1	2	1	5	1
	Mokytojų įtraukimas į patyčių prevenciją	-	1	-	1	1
	Administracijos įtraukimas į patyčių prevenciją	-	-	-	1	-
Žiniasklaidos įsitraukimas į patyčių prevenciją		-	-	1	-	-
Požiūrių į / nuostatų apie patyčias formavimas / kūrimas	Mokytojų požiūrio į patyčias keitimas	1	-	-	-	-
	Tėvų požiūrio į patyčias keitimas	1	1	-	-	-
	Mokinių požiūrio į patyčias keitimas	1	-	-	-	-

22 lentelės tęsinys 100 psl.

Problemos sprendimo keliai / būdai		Tiriamieji (N=50)				
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Požiūrių į / nuostatų apie patyčias formavimas / kūrimas	Suaugusiųjų nuostatos apie patyčias keitimas	1	-	-	-	-
	Visuomenės požiūrio į patyčias keitimas	-	2	-	-	-
	Mokyklos bendruomenės narių nepakantumo patyčioms formavimas	1	-	-	-	-
Mokinių elgesio kontrolė	Budėjimų mokykloje stiprinimas	1	-	-	-	-
	Šalinimas iš mokyklos	-	-	1	-	-
	Atlygis už nedrausmingą / blogą elgesį	-	-	1	-	-
	Elgesio taisyklių mokykloje griežtinimas	-	-	-	1	-
Darbuotojų / specialistų skaičiaus mokyklose didinimas	Socialinių pedagogų skaičiaus mokyklose didinimas	1	-	2	-	-
	Psichologų etatų mokyklose steigimas	2	4	3	-	1
Pagalbos patyčių aukai / patyčių iniciatoriui teikimas	Pagalbos patyčių iniciatoriui teikimas	2	2	-	1	-
	Pagalba patyčių aukai teikimas	2	-	-	2	-
Pagalbos tėvams teikimas		1				
Patyčių raiškos tyrimų organizavimas ir atlikimas	Patyčių raiškos tyrimų instrumento paruošimas	-	1	-	-	-
	Patyčių raiškos tyrimų atlikimas	-	1	-	-	-
Mokymų mokyklos bendruomenei organizavimas	Paskaitų mokytojams organizavimas	1	1	-	-	-
	Seminarų mokytojams organizavimas	1	-	-	-	-
	Paskaitų mokiniams organizavimas	1	1	-	-	-
	Seminarų mokiniams organizavimas	1	-	-	-	-
	Seminarų tėvams organizavimas	1	-	-	-	-
	Paskaitų tėvams organizavimas	1	1	-	-	-
Mokinių socialinių įgūdžių ugdymas	Bendravimo įgūdžių ugdymas	-	-	-	-	1
	Konfliktų sprendimo įgūdžių ugdymas	-	-	-	-	1

Problemos sprendimo keliai / būdai		Tiriamieji (N=50)				
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Mokinių socialinių įgūdžių ugdymas	Socialinių įgūdžių ugdymo grupės steigimas socialinę atskirtį patiriantiems mokiniams	1	-	-	-	-
Prevencinių renginių mokykloje organizavimas	Akcijų organizavimas	-	1	-	1	-
	Konferencijų organizavimas	-	1	-	-	-
	Prevencinių filmų aptarimai / analizė	-	-	-	1	-
Popamokinės veiklos organizavimas			1	1	-	1
Patyčių mažinimo strategijos sukūrimas		1	2	-	-	-
Mokinių skatinimas kalbėti apie egzistuojančią problemą		2	-	-	-	-
Prevencinės komandos suformavimas		1	-	-	-	-
Mokinių vertybių formavimas		-	-	1	-	-
Mokinių skaičiaus klasėse mažinimas		-	1	-	-	-
Savalaikis patyčių problemos sprendimas		-	2	-	-	-
Dalyvavimas projektinėje veikloje		-	1	-	-	-
Prevencijos finansavimas		1	1	-	-	-
Tėvų atsakomybės už savo vaikų auklėjimą didinimas		2	-	1	1	-
Sisteninga mokykloje veikiančių darbo grupių veikla		-	1	-	-	-
Sisteninga klasės vadovo veikla		-	1	-	-	-
Prevencinės veiklos pastovumas / nuolatinis vykdymas		-	-	1	-	-
Bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis		-	2	-	-	-
Prevencinio darbo formų įvairovė		-	1	-	-	-
Anoniminės pagalbos vaikui klubų steigimas		-	-	-	1	-
Smurto žiniasklaidoje, informacinėse priemonėse mažinimas		2	-	1	-	-
Viešas patyčių problemos nagrinėjimas		-	-	-	2	-
Prevencijos vykdymas ikimokykliniame amžiuje		-	-	-	-	2
Didelis dėmesys patyčių problemos sprendimui		-	-	-	-	2
Jaunesnių vaikų skatinimas bendrauti su vyresniais vaikais		-	-	-	-	1
Tarpusavio pagarba grindžiamų santykių klasėje puoselėjimas		-	-	-	-	2
Tėvų bendradarbiavimas su mokykla		3	-	-	-	-
Bendradarbiavimas su patyčių aukų tėvais		-	-	-	1	-

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 81-85 lentelėse)

Pasak apklausoje dalyvavusių socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, moksleivių bei tėvų (22 lentelė), siekiant mokyklose sumažinti patyčių tarp mokinių reiškimąsi, būtinas visos mokyklos bendruomenės narių glaudus bendravimas ir bendradarbiavimas.

Pažymėtina, kad tiriamieji taip pat akcentuoja ir tėvų bei moksleivių įtraukimą į prevencinę veiklą. Aptikta pavienių teiginių pažyminčių mokytojų, mokyklos administracijos dalyvavimą patyčių raišką mažinančioje veikloje. Apklaustieji taip pat pabrėžia pagalbos patyčių aukai ir iniciatoriui teikimą bei psichologo etato mokykloje steigimą. Be to, pasak tiriamųjų, siekiant teigiamų rezultatų patyčių prevencinėje veikloje būtina didinti tėvų atsakomybę už savo vaikų auklėjimą, didinti socialinių pedagogų ugdymo įstaigose skaičių, organizuoti popamokinę veiklą, įvairius prevencinius renginius pvz., akcijas, konferencijas, prevencinių filmų aptarimus / analizės, sukurti patyčių mažinimo strategiją, mažinti smurto žiniasklaidoje, informacinėse priemonėse demonstravimą. Taip pat svarbus ir tėvų bendradarbiavimas su mokykla.

Duomenų analizės metu pastebėti pavieniai teiginiai, pažymintys tokius patyčių problemos sprendimo kelius ir būdus kaip, suaugusiųjų (mokytojų, tėvų), mokinių bei pačios visuomenės požiūrio, nuostatos prieš patyčias keitimas, mokyklos bendruomenės narių nepakantumo jausmo patyčioms formavimas, budėjimų ugdymo įstaigoje stiprinimas, šalinimas iš mokyklos, atlygis už nedrausmingą elgesį, elgesio taisyklių mokykloje griežtinimas, patyčių raiškos tyrimo instrumento paruošimas bei pačio tyrimo atlikimas, paskaitų, seminarų mokytojams, tėvams bei moksleiviams organizavimas, bendravimo, konfliktų sprendimo įgūdžių ugdymas, dalyvavimas projektinėje veikloje ir kt.

Remiantis tyrimo rezultatais galima manyti, kad glaudus mokyklos bendruomenės narių bendravimas ir bendradarbiavimas, psichologo etato mokykloje steigimas, tėvų atsakomybės už savo vaikų auklėjimą didinimas bei įvairių prevencinių renginių organizavimas – pagrindiniai tiriamųjų nurodyti patyčių problemos sprendimo keliai ir būdai. Pažymėtina, kad apklausoje dalyvavusios tiriamųjų grupės akcentavo gan skirtingas, su patyčių prevencija susijusias veiklas. Toks skirtingas patyčių problemos sprendimo kelių ir būdų akcentavimas leidžia daryti prielaidą, kad mokyklos bendruomenė turi skirtingą požiūrį į patyčių problemos sprendimą mokykloje. Maža to, tai rodo ir jos nevieningumą bei bendravimo ir bendradarbiavimo stoką sprendžiant patyčių reiškimosi klausimus.

4.2.11. Patyčių prevencijos mokykloje modelis

Tyrime dalyvavusių socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, moksleivių bei tėvų siūlomas patyčių prevencijos modelis apibūdinamas kategorijomis „Esminiai patyčių prevencijos organizavimo principai“, „Prevencijos vykdymas mokyklos lygmeniu“, „Prevencijos vykdymas klasės lygmeniu“, „Prevencijos vykdymas individualiu lygmeniu“ (23 lentelė).

**Socialinių pedagogų, klasių vadovų, dalykų mokytojų, mokinių bei tėvų pateikiamas patyčių
prevencijos modelis (N=50)**

Patyčių prevencijos modelis	Tiriamieji (N=50)					
	Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)	
Esminiai patyčių prevencijos organizavimo principai						
Mokyklos bendruomenės bendravimas ir bendradarbiavimas	5	3	3	1	-	
Mokyklos bendruomenės narių bendra patyčių prevencijos vizija	1	-	-	-	-	
Mokyklos bendruomenės narių nuostatos prieš patyčias vieningumas	1	-	-	-	-	
Suaugusiųjų nuostatos prieš patyčias keitimas	-	-	1	-	-	
Mokyklos bendruomenės narių nepakantumo patyčioms formavimas	1	-	-	-	-	
Prevencinės veiklos pastovumas / nuolatinis vykdymas	-	1	-	-	-	
Bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis	-	-	1	-	-	
Tėvų ir mokytojų bendravimas bei bendradarbiavimas	-	-	-	-	1	
Prevencijos vykdymas mokyklos lygmeniu						
Prevencinės komandos suformavimas	1	1	1			
Mokyklos bendruomenės narių įtraukimas į patyčių prevenciją	Tėvų įtraukimas į patyčių prevenciją	2	-	-	-	
	Mokinių įtraukimas į patyčių prevenciją	2	-	-	-	
Mokymų mokyklos bendruomenei organizavimas	Informacijos patyčių prevencijos tema socialiniams pedagogams suteikimas	1	-	-	-	
	Informacijos patyčių prevencijos tema mokytojams suteikimas	1	-	-	-	
	Informacijos patyčių prevencijos tema tėvams suteikimas	1	-	-	-	
	Seminarų mokiniams organizavimas	-	-	-	3	-
	Seminarų tėvams organizavimas	-	-	-	2	-
	Seminarų mokytojams organizavimas	-	-	-	1	-

23 lentelės tęsinys 104 psl.

Patyčių prevencijos modelis		Tiriamieji (N=50)				
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Prevencijos vykdymas mokyklos lygmeniu						
Mokinių elgesio kontrolė	Mokinių šalinimas iš mokyklos	-	-	-	1	-
	Fizinių bausmių mokiniams taikymas	-	-	-	2	-
	Bausmių mokiniams taikymas	1	-	-	-	-
Popamokinės veiklos organizavimas		1	-	-	1	-
Patyčių raiškos tyrimų organizavimas		-	1	-	-	-
Patyčių prevencinės sistemos sukūrimas		-	-	1	-	-
Patyčių mažinimo strategijos sukūrimas / įgyvendinimas		-	-	1	-	-
Mokinių viešas patyčių problemos nagrinėjimas		-	-	-	1	-
Suaugusiųjų asmenų, galinčių mokiniams suteikti pagalbą įvardinimas		-	-	-	-	1
Greitas reagavimas į vykstančias patyčias		-	-	-	-	1
Elgesio ugdymo įstaigoje kontrolės sistemos sukūrimas		-	-	-	-	1
Prevencinės literatūros leidyba ir platinimas		-	-	-	-	1
Prevencinių renginių mokykloje organizavimas	Viktorinų organizavimas	-	-	-	1	-
	Gerumo ir tolerancijos dienos	-	-	-	-	1
	Forumai	-	-	-	-	1
	Akcijų organizavimas	-	-	1	-	-
	Konferencijų organizavimas	-	-	1	-	-
	Parodų organizavimas	-	-	1	-	-
	Neįvardinti prevenciniai renginiai	-	-	-	1	2
Prevencijos vykdymas klasės lygmeniu						
Mokinių socialinių įgūdžių ugdymas	Socialinių įgūdžių ugdymo pamokėlių organizavimas	1	-	-	-	-
	Bendravimo įgūdžių ugdymas	-	1	-	-	1
	Tarpusavio pagarbos / supratimo ugdymas	-	-	-	1	1

Patyčių prevencijos modelis		Tiriamieji (N=50)				
		Socialiniai pedagogai (N=10)	Klasių vadovai (N=9)	Dalykų mokytojai (N=9)	Mokiniai (N=13)	Tėvai (N=9)
Prevencijos vykdymas klasės lygmeniu						
Mokinių socialinių įgūdžių ugdymas	Bendradarbiavimo įgūdžių ugdymas	-	1	-	-	-
Vaikų skatinimas kalbėtis apie iškilusias problemas		-	-	-	-	1
Tarpusavio pagarba grindžiamų santykių klasėje puoselėjimas		-	-	-	-	2
Tinkamo elgesio aptarimas klasėje		-	-	-	-	1
Prevencijos vykdymas individualiu lygmeniu						
Individualus darbas su mokiniais		1	-	-	-	-
Individualus darbas su tėvais		1	-	-	-	-
Pagalbos patyčių iniciatoriui teikimas		-	2	-	2	-
Pagalbos patyčių aukai teikimas		-	3	-	2	-
Pagalbos patyčių aukos / iniciatoriaus tėvams teikimas		-	1	-	-	-
Nežinoma koks turėtų būti patyčių prevencijos modelis		-	-	-	3	3

(Išsamus analizuojamų kategorijų ir subkategorijų turinys pateiktas 8 priede 86-90 lentelėse)

Kategorijos „**Esminiai patyčių prevencijos organizavimo principai**“ turinys rodo (23 lentelė), kad tiriamieji ypatingai pabrėžia mokyklos bendruomenės bendravimą ir bendradarbiavimą. Taip pat aptikta pavienių teiginių, pažyminių tokius patyčių prevencijos organizavimo principus, kaip bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis, prevencinės veiklos pastovumas / nuolatinis vykdymas, mokyklos bendruomenės narių nuostatos prieš patyčias vieningumas bei bendra patyčių prevencijos vizija ir kt.

Kategorija „**Prevencijos vykdymas mokyklos lygmeniu**“ rodo, kad tiriamieji akcentuoja prevencinės komandos suformavimą. Patyčių raiškos tyrimų organizavimą, patyčių mažinimo strategijos bei patyčių prevencijos sistemos sukūrimą, suaugusiųjų asmenų, galinčių mokiniams suteikti pagalbą įvardijimą, popamokinės veiklos organizavimą, įvairių bausmių ugdymo įstaigoje taikymą, renginių organizavimą ir kt. pažymi pavieniai tiriamųjų teiginiai.

Kategorijos „**Prevencijos vykdymas klasės lygmeniu**“ turinys rodo, kad apklaustieji pateikė pavienių teiginių, pažyminių tinkamo elgesio aptarimą klasėje, tarpusavio pagarba grindžiamų santykių klasėje puoselėjimą, vaikų skatinimą kalbėtis apie iškilusias problemas, socialinių įgūdžių ugdymo pamokėlių organizavimą, bendravimo, bendradarbiavimo įgūdžių bei tarpusavio pagarbos ugdymą.

Kategorija „**Prevencijos vykdymas individualiu lygmeniu**“ rodo, kad tiriamieji pabrėžia pagalbos patyčių iniciatoriui bei patyčių aukai teikimą. Taip aptikta pavienių teiginių, pažyminčių pagalbos patyčių aukos / iniciatoriaus tėvams teikimą bei individualų darbą su mokiniais bei tėvais.

Duomenų analizės metu pastebėta, kad tiriamieji pateikia skirtingus patyčių prevencijos mokykloje modelius. Tai tik dar kartą leidžia daryti prielaidą, kad mokyklos bendruomenė turi skirtingą požiūrį į patyčių tarp mokinių problemos sprendimą. O tai savaime aišku leidžia manyti, kad tarp skirtingų ugdymo įstaigos bendruomenės grupių nėra glaudaus bendravimo ir bendradarbiavimo.

IŠVADOS

1. Patyčios – tai tyčinis, įvairiomis formomis pasireiškiantis agresyvus elgesys, kuriuo siekiama sukelti emocinį ar fizinį skausmą kitam asmeniui. Patyčios pasireiškia per tiesiogines, netiesiogines, fizines bei verbalines elgesio formas, kurios neigiamai veikia ir mokyklos mikroklimatą. Patyčios dažniausiai kyla dėl tam tikrų vaikų išskirtinių bruožų (priklausymas kitai etninei grupei, plaukų spalva, negalia ir t.t.). Šio reiškinio atsiradimas taip pat siejamas ir su paauglystėje vykstančiais gyvenimo pokyčiais bei socialinių įgūdžių trūkumais. Patyčios sukelia ilgalaikių bei trumpalaikių neigiamų socialinių, fizinių, psichologinių ir emocinių pasekmių tiek patyčių iniciatoriui, tiek ir jo aukai.
2. Patyčios tarp mokinių - labai aktuali problema. Beveik pusė apklausoje dalyvavusių vaikų patiria dažnas (vieną kartą arba keletą kartų per savaitę) patyčias, dažniau jas patiria patyčias berniukai, kurie ir patys dažniau tyčiojasi iš kitų vaikų. Patyčių aukomis dažniausiai tampa žemesnių (6 – 7 kl.) klasių moksleiviai. Mokyklose vaikai dažniausiai kenčia nuo žodinių patyčių formų – prasivardžiavimai, erzinimai ir apkalbinėjimai. Dažniausiai su bendraamžių patyčiomis susiduriama tose vietose, kur suaugusiųjų priežiūra yra mažesnė - koridoriuose, kabinetuose, mokyklos kieme ar teritorijoje. Nustatyta, kad moksleiviai susidūrę su bendraamžių patyčiomis, dažniausiai stengiasi parodyti, kad tai jų visai neįaudina. Be to, vaikai nėra linkę ieškoti suaugusiųjų pagalbos. Tyrimo rezultatai rodo, kad ir mokytojai kartais tyčiojasi iš moksleivių, taip pat matydami, kad yra tyčiojamas iš mokinių, jie kartais patyčias sustabdo.
3. Šiaulių miesto ugdymo įstaigose skiriamas didelis dėmesys prevencinių renginių (akcijų, diskusijų, pokalbių ir kt.) organizavimui. Patyčių temos integruojamos į dėsnių dalykų bei organizuojamų klasės valandėlių turinį, bendradarbiaujama su įvairiomis organizacijomis / institucijomis. Tačiau tirtose ugdymo įstaigose taikomos pavienės patyčių prevencijos priemonės ir nėra bendro patyčių identifikavimo mechanizmo, aiškios ir konkrečios moksleivių elgesio kontrolės, pagalbos mokiniui bei tėvams teikimo, popamokinės veiklos organizavimo, mokyklos personalo, tėvų bei moksleivių kompetencijos tobulinimo bei moksleivių socialinių įgūdžių ugdymo sistemos. Taip pat neskiriamas pakankamai didelis dėmesys prevencinių projektų bei programų įgyvendinimui, informacinių/metodinių leidinių leidybai ir platinimui, nesukurtos palankios sąlygos, leidžiančios moksleiviams informuoti suaugusius apie ugdymo įstaigoje vykstančias patyčias.

4. Į patyčių prevenciją įsitraukia ne visa mokyklos bendruomenė – pasigendama dalykų mokytojų, tėvų bei pačių moksleivių aktyvumo. Pagrindiniai patyčių prevencijos vykdytojai – socialiniai pedagogai bei klasių vadovai. Prevencinės veiklos organizavimas, koordinavimas ir vykdymas, tiriamosios veiklos / patyčių raiškos tyrimų organizavimas ir atlikimas, moksleivių socialinių įgūdžių užsiėmimų vedimas, bendradarbiavimas su ugdymo įstaigos socialiniais partneriais, individualus darbas su tėvais bei moksleiviais – vienos iš pagrindinių socialinių pedagogų atliekamų funkcijų patyčių prevencijos metu. Patyčių prevencijos integravimas į organizuojamų klasių valandėlių turinį – pagrindinė klasių vadovų atliekama funkcija patyčių mažinimo veikloje.
5. Moksleivių bei tėvų neaktyvumas prevencinėje veikloje, psichologų mokyklose trūkumas, per menkas prevencinės veiklos finansavimas – pagrindinės patyčių prevencijos organizavimo problemos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose.
6. Glaudus visos mokyklos bendruomenės narių bendravimas ir bendradarbiavimas, tėvų bei moksleivių įtraukimas į patyčių raiškos mažinimo veiklą, pagalbos patyčių aukai bei iniciatoriui teikimas, psichologo etato mokyklose steigimas, tėvų atsakomybės už savo vaikų auklėjimą didinimas, socialinių pedagogų skaičiaus ugdymo įstaigose didinimas, popamokinės veiklos, įvairių prevencinių renginių organizavimas, patyčių mažinimo strategijos sukūrimas ir įgyvendinimas, smurto demonstravimo žiniasklaidoje, informacinėse priemonėse mažinimas, tėvų bendradarbiavimas su ugdymo įstaiga – pagrindiniai patyčių raiškos mažinimo būdai respondentų nuomone.
7. Hipotezė, kad Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose vykdoma patyčių prevencija, tačiau prevencinės priemonės taikomos eklektiškai, nesistemiškai, į patyčių prevencinę veiklą įsitraukusi ne visa mokyklos bendruomenė – ypač pasigendama tėvų bei pačių mokinių iniciatyvos, pasitvirtino.

REKOMENDACIJOS

Patyčių prevencijos ugdymo įstaigoje modelis

Šiame darbe pateiktas patyčių prevencijos modelis ugdymo institucijoje, kuris sudarytas remiantis mokslinės literatūros bei atlikto tyrimo Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose rezultatų analize.

Patyčių prevencija ugdymo institucijoje vykdoma trijuose sisteminiuose lygmenyse – mokyklos, klasės bei individualiame.

Patyčių prevencija mokyklos lygmenyje

- *Ugdymo įstaigoje būtina sukurti sistemingą patyčių identifikavimo mechanizmą.* Siekiant nustatyti patyčių reiškinių paplitimo mokykloje mastą, rekomenduojama atlikti anoniminę moksleivių, pedagogų, administracijos atstovų, tėvų, valytojų, sargų bei kitų mokyklos darbuotojų apklausą. Vienas iš pagrindinių apklausos instrumentų – atviro arba uždaro tipo anketa. Individualūs pokalbiai su mokyklos personalu, tėvais bei moksleiviais – kita rekomenduojama patyčių identifikavimo priemonė. Patyčių raišką ugdymo įstaigoje padėtų atskleisti ir bendra, visos mokyklos bendruomenės diskusija patyčių bei moksleivių tarpusavio santykių temomis. Kitos galimos patyčių reiškinių mokykloje identifikavimo priemonės – moksleivių elgesio stebėjimas pamokų, pertraukų metu bei namuose, vaizdo kamerų ugdymo įstaigoje įrengimas.

- Siekiant mažinti patyčių raišką ugdymo institucijoje, rekomenduojama sukurti *moksleivių elgesio kontrolės sistemą*. Mokyklos administracija turėtų nustatyti elgesio ugdymo įstaigoje taisykles. Šiose taisyklėse turėtų būti pateiktos visos įmanomos patyčių formos bei pageidaujamo elgesio mokykloje modeliai. Šias elgesio taisykles pažeidusius mokinius, rekomenduojama bausti (taikyti pedagoginio poveikio priemones). Patariama taikyti šias bausmes (pedagoginio poveikio priemones): pasiaiškinimai, įspėjimai, tėvų kvietimas pokalbiui, tėvų informavimas apie jų vaikų nedrausmingą elgesį mokykloje ir kt. Natūralių, loginių pasekmių metodas – bausmės alternatyva. Patariama, kad nedrausmingas moksleivių elgesys taip pat būtų svarstomas įvairių posėdžių (pvz., direkcinų) metu.

Siekiant kontroliuoti moksleivių elgesį ugdymo įstaigoje, rekomenduojama organizuoti budėjimus mokykloje bei jos teritorijoje. Taip pat vesti drausmės/elgesio sąsiuvinius. Rekomenduojama skirti laiko teigiamam moksleivių elgesio skatinimui, stiprinimui (padėkos ir paskatinimai, įvairios (pvz., drausmingo elgesio) sutartys tarp mokytojo ir moksleivio).

- Mažinant patyčių raišką mokykloje, svarbu *sukurti patyčių prevencijos strategiją/planą*. Šiame plane turi atsispindėti šios dalys: *vizija* (pvz., saugi, be patyčių mokykla); *tikslai* (strateginiai, taktiniai, operatyvieniai); *veiklos planas* (pvz., prevencinių renginių ugdymo įstaigoje organizavimas, mokymų, mokyklos personalui, tėvams bei mokiniams organizavimas ir kt.); *laukiami rezultatai* (pvz., sumažėjęs patyčių dažnis ugdymo įstaigoje).

Į patyčių mažinimo strategijos kūrimo darbą rekomenduojama įtraukti ugdymo įstaigos administracijos atstovą, socialinį pedagogą, klasių auklėtojus, dalykų mokytojus, moksleivius, tėvus bei organizacijų, su kuriomis mokykla bendradarbiauja patyčių prevencijos srityje, atstovus.

- Vykdamt patyčių prevenciją ugdymo įstaigoje, rekomenduojama *suformuoti patyčių prevencijos koordinavimo komanda*, į kurios sudėtį įeity: ugdymo įstaigos administracijos atstovas, socialinis pedagogas, psichologas (jei mokykloje šis specialistas yra), tėvai, moksleiviai, organizacijų, su kuriomis mokykla bendradarbiauja patyčių prevencijos srityje, atstovai. Šios komandos pagrindinė funkcija – patyčių raišką mažinančios veiklos koordinavimas/priežiūra. Svarbu pažymėti, kad kiekvienas šios komandos narys turi prisiimti tam tikras atsakomybes ir funkcijas, pavyzdžiui, moksleiviai galėtų būti atsakingi už stendo, kuriame pateikiami patyčių prevencijos rezultatai tvarkymą, socialinis pedagogas už apklausų, kuriomis siekiama nustatyti patyčių mąsto ugdymo įstaigoje paplitimą, organizavimą ir vykdymą, tėvai galėtų vadovauti tėvų savipagalbos grupėms, kurios ieškotų efektyvių patyčių mažinimo ugdymo įstaigoje priemonių ir kt. Patyčių prevencijos koordinavimo komandos suformavimas ir koordinavimas – ugdymo įstaigos administracijos atsakomybė.

- *Prevencinių renginių organizavimas* – kita gan svarbi patyčių prevencijos modelio ugdymo įstaigoje sudedamoji dalis. Vykdamt patyčių raišką mažinančias veiklas, rekomenduojama organizuoti pačius įvairiausius antipatyčinius renginius, pavyzdžiui: „Diena be patyčių“, „Tolerancijos savaitė“, „Gerumo diena“, seminaras skirtas patyčių reiškinio aptarimui bei priemonių šiai problemai spręsti paieškai ir kt. Patariama organizuoti tokių prevencinių video filmų kaip „Pykšt pokšt – tu negyvas“ bei „Blogis“ aptarimą/analizę. Rekomenduojama organizuoti įvairių formų prevencinius renginius, o ne apsiriboti vien tik akcijomis, dienomis ar savaitėmis. Vasaros metu rekomenduojama organizuoti įvairias stovyklas, ekskursijas.

- Organizuojuant patyčių raišką mažinančias veiklas, rekomenduojama *organizuoti mokymus, skirtus mokyklos personalo, tėvų bei moksleivių kompetencijai tobulinti*. Patariama mokymus organizuoti ne vien tik mokytojams, bet taip pat ir kitiems ugdymo įstaigos darbuotojams (pvz., valytojams, sargams, ūkio dalyje dirbantiems asmenims ir kt.).

Rekomenduojama, kad organizuojant mokymus moksleiviams nebūtų apsiribojama vien tik seminarais ar paskaitomis. Mokiniamis būtų naudingi susitikimai su įvairių tarnybų specialistais (pvz., nepilnamečių reikalų inspektoriumi, vaikų teisių apsaugos tarnybos, policijos darbuotojais ir kt.) bei susitikimai su ugdymo įstaigoje dirbančiais specialistais (socialiniais pedagogais, psichologais ir kt.). Taip pat patariama organizuoti įvairius konfliktų sprendimo apmokymus, bei aktyvaus klausimo kursus ir kt..

Rekomenduojama, kad be tradicinių mokymų formų (pvz., seminarų, paskaitų, diskusijų ir kt.) tėvams taip pat būtų organizuojami susitikimai su įvairių tarnybų darbuotojais (pvz., nepilnamečių reikalų inspektoriumi, vaikų teisių apsaugos tarnybos, policijos darbuotojais ir kt.) bei susitikimai su ugdymo įstaigoje dirbančiu socialiniu pedagogu, psichologu, klasės auklėtojais, dalykų mokytojais, ugdymo įstaigos administracijos atstovais. Rekomenduojama ugdymo įstaigoje įkurti tėvų savipagalbos grupes.

Mokymai mokyklos personalui, tėvams bei mokiniams turi būti orientuoti į patyčių sampratos apibrėžimą, aukos identifikavimą, pagalbos jam ir patyčių iniciatoriui suteikimą. Mokymų metu dalyvius būtina supažindinti ir su patyčių prevencijos priemonėmis.

- *Vietų, kuriose dažniausiai vyksta tyčiojimas priežiūra* padėtų sumažinti patyčių mastą ugdymo įstaigoje. Rekomenduojama nesaugiausiose mokyklos vietose įrengti vaizdo kameras, pertraukų ir pamokų metu organizuoti budėjimus, į kuriuos reikėtų įtraukti moksleivius, pedagogus bei likusį mokyklos personalą. Patariama sudaryti nesaugiausių mokyklos vietų žemėlapi ir jį pakabinti visiems mokyklos bendruomenės nariams gerai prieinamoje ir aiškiai matomoje vietoje.

- *Preveninių projektų rengimas ir vykdymas* – vienas iš pagrindinių patyčių prevencijos ugdymo įstaigoje sėkmę nulemiančių veiksnių. Mokyklos organizuodamos patyčių prevencines veiklas turi skirti ypatingą dėmesį socialinių įgūdžių, patyčių preveninių projektų, projektų, pačiai prevencijai finansuoti, rengimui ir vykdymui. Taip pat skirti dėmesį projektų, stiprinančių mokyklos bendruomenės narių bendradarbiavimą, rengimui ir vykdymui. Rekomenduojama į preveninių projektų rengimą ir įgyvendinimą įtraukti ir tėvus bei moksleivius, įskaitant ir patyčių aukas bei iniciatorius.

- Rekomenduojama *įgyvendinti įvairias tėvams bei pedagogams skirtas prevencines programas*. Būtina skirti pakankamai dėmesio ir *programų, skirtų moksleiviams, įgyvendinimui*. Ugdymo įstaigoje būtų galima įgyvendinti šias, moksleiviams skirtas, patyčių/smurto prevencines programas:

- Pykčio, įtampos bei įniršio valdymo prevencinė „Neagresijos programa“.
- Patyčių/smurto prevencinė programa „Antrasis žingnis“.

Patariama įgyvendinti įvairias, savanoriškumo principu grindžiamas, bendraamžių palaikymo programas.

- Siekiant pozityvių patyčių prevencijos rezultatų, rekomenduojama *organizuoti vaikų popamokinę veiklą*. Ugdymo įstaigose turi būti sudaromos sąlygos vaikams užsiimti įvairia, jiems patrauklia veikla, tam tikslui reikalinga įvairių būrelių, klubų, studijų pasiūla. Be to, rekomenduojama moksleivius įtraukti ir į projektinę veiklą. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas rizikos grupei priskiriamų vaikų įtraukimui į popamokinę veiklą.

- Ugdymo įstaiga organizuodama patyčių prevencinę veiklą turi *sudaryti sąlygas vaikams pranešti apie patyčių atvejus mokykloje*. Vienas iš būdų – anoniminės pašto dėžutės, pranešimams apie mokykloje vykstančias patyčias, įrengimas. Šiam tikslui taip pat galima sukurti internetinę svetainę ar forumą. Be to, rekomenduojama įvardinti suaugusius asmenis, kuriuos būtų galima informuoti apie vykstančius patyčių atvejus mokykloje bei, kurie suteiktų tinkamą pagalbą nuo patyčių nukentėjusiems vaikams.

- Siekiant mokyklos bendruomenę informuoti apie ugdymo įstaigoje vykstančias patyčias, apie šios problemos paplitimo mastą, rekomenduojama *leisti ir platinti įvairius lankstinukus, laikraščius ir skrajutes*. Taip pat patariama užsiimti ir prevencinės metodinės literatūros pedagogams, tėvams bei mokiniams platinimu.

Prevencija klasės lygmenyje

- Rekomenduojama *patyčių prevenciją integruoti į mokymo/ugdymo programas*. Būtina organizuoti temines klasės valandėles, kurių metu moksleiviai turėtų galimybę diskutuoti patyčių tema, aptarti įvairių patyčių raiškos mažinimo priemonių taikymą mokykloje, aptarti tinkamą elgesį mokykloje ir už jos ribų, pasidalinti turima su patyčių patirimu susijusia patirtimi ir pan.

- Tikybos bei etikos pamokų metu, rekomenduojama kalbėti tokiomis temomis, kaip: „Tolerantiškumas“, „Pagalba artimui“, „Žmonių panašumai ir skirtumai“ ir kt.

- *Rekomenduojama apsibrėžti klasės/grupės vidaus elgesio taisykles* – pageidaujamo ir nepageidaujamo elgesio grupėje bei galimų pasekmių, nusižengus šioms taisyklėms, įvardinimas.

- Rekomenduojama organizuoti įvairius moksleivių bendravimą ir bendradarbiavimą skatinančius užsiėmimus, pavyzdžiui, įvairios užduotys poromis ar grupėmis, komandiniai žaidimai ir kt.

- *Mokykla turi sukurti moksleivių socialinių įgūdžių ugdymo sistemą.* Šios sistemos sudedamosios dalys galėtų būti: socialinių įgūdžių ugdymo programų (pvz., „Zipio draugai“, „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“) įgyvendinimas, socialinių įgūdžių projektų rengimas ir vykdymas, įtraukiant ir pačius vaikus. Taip pat socialinių įgūdžių užsiėmimų, kurių metu vaikai būtų mokomi valdyti savo pyktį, kaip apsaugoti ekstremaliais atvejais, pozityviai spręsti įvairius kylančius konfliktus ir pan., organizavimas. Rekomenduojama moksleivių socialinių įgūdžių ugdymą integruoti į dėstomų dalykų bei organizuojamų klasių valandėlių turinį. Taip pat, patariama moksleivius įtraukti į socialinę praktinę veiklą (pvz., gerų darbų, medelių sodinimo ir kt.), bei įkūrti moksleivių socialinių įgūdžių ugdymo grupes.

Patyčių prevencijos metu rekomenduojama didesnę dėmesį skirti bendravimo, bendradarbiavimo darbo grupėje, konfliktų sprendimo, jausmų valdymo, pagalbos sau ieškojimo, pagalbos kitam asmeniui teikimo ir kt. įgūdžių ugdymui.

Prevencija individualiame lygmenyje

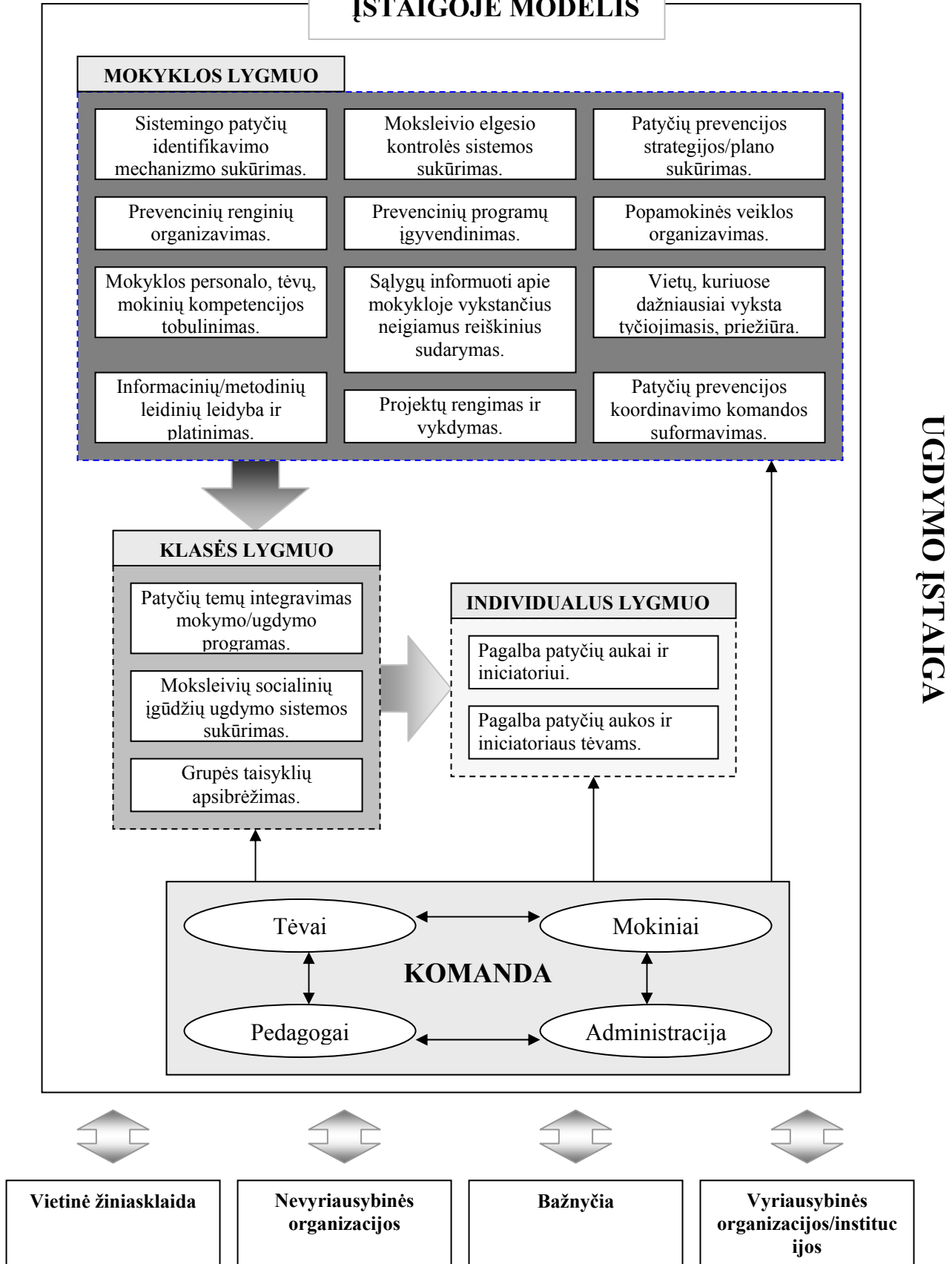
- Socialiniai pedagogai, klasių vadovai, dalykų mokytojai turi *skirti daugiau dėmesio pagalbos patyčių iniciatoriams bei jų aukoms teikimui.* Patariama patyčių aukas įtraukti į įvairias veiklas, skatinti jų bendravimą su bendraamžiais bei vyresniųjų klasių mokiniais, įvardinti pagrindines priežastis, dėl kurių jie kenčia kitų patyčias ir kt.. Rekomenduojama ugdymo įstaigoje įkūrti pagalbos vaikui klubus, ar specializuotus kabinetus patyčių aukoms, į kuriuos atėję moksleiviai galėtų kreiptis pagalbos, pasipasakoti apie patiriamas patyčias.

- Teikiant pagalbą patyčių iniciatoriams, rekomenduojama organizuoti pykčio valdymo, savipagalbos bei kitus agresiją mažinančius užsiėmimus. Kitus skriausti linkusius vaikus patariama įtraukti į įvairias veiklas (pvz., projektų rengimas ir vykdymas, dalyvavimas būrelių, klubų veikloje ir kt.).

- Rekomenduojama *skirti didelį dėmesį pagalbos patyčių aukų ir iniciatorių tėvams teikimui.* Patariama tėvams organizuoti įvairius susitikimus su įvairių tarnybų bei ugdymo įstaigoje dirbančiais specialistais, skatinti glaudų tėvų (patyčių aukos ir patyčių iniciatoriaus) bendradarbiavimą.

Patyčių prevencija – ne vieno socialinio pedagogo, klasės auklėtojo, ar ugdymo įstaigos administracijos atsakomybė. Į patyčių problemos sprendimą būtina įtraukti tėvus bei pačius mokinius. Patyčių prevenciją – komandinis darbas. Kiekvienas mokyklos bendruomenės narys turi prisiimti tam tikras funkcijas ir atsakomybes sprendžiant patyčių mokykloje problemą. Glaudus bendruomenės narių bendradarbiavimas – prevencijos sėkmės garantas.

PATYČIŲ PREVENCIJOS UGDYMO ĮSTAIGOJE MODELIS

UGDYMO ĮSTAIGA

LITERETŪROS SARAŠAS

1. Aboud F., Miller L. (2007). Promoting peer intervention in name – calling. *South African Journal of Psychology*, 37(4), 2007, pp. 803–819. [žiūrėta 2008-09-12]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=109&sid=835c3b19-e3b5-4bb5-b40a-2826dac0f500%40sessionmgr108>
2. Abromaitienė L. (2006). Mokinių delinkventinio elgesio problemos mokykloje ir jų sprendimo galimybės. *Mokymosi medžiaga*. Kauno technologinis universitetas. P. 1-32. [žiūrėta 2008-09-12]. Prieiga per internetą: http://74.125.77.132/search?q=cache:SQpfWs5I93IJ:korys.emokykla.lt/projects/mokytojo-vaidmens-stiprinimas/project-home/publikuoti/getFileContent%3FcurSVNFile%3D/mokykla_be_agresijos.doc%26curRevNo%3D21+Mokini%C5%B3+delinkventinio+elgesio+problemos+mokykloje+ir+j%C5%B3+sprendimo+galimyb%C4%97s&hl=lt&ct=clnk&cd=2&gl=lt
3. Banks R., 1997, Bullying in Schools. *Education Resources Informatikon Center*. P. 1-6. [žiūrėta 2008-09-12]. Prieiga per internetą: http://eric.ed.gov/ERICWebPortal/custom/portlets/recordDetails/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED407154&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED407154
4. Barkauskaitė M., Žadeikaitė L. (2006). Santykiai kaip žmogaus ugdymo metodologinė paradigma. *Pedagogika*, T 83, p. 39-45. [žiūrėta 2008-09-12]. Prieiga per internetą: <http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2006/83/barkauskaitezadeikaite.pdf>
5. Bitinas B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: ENCIKLOPEDIJA.
6. Bitinas B. (1996). *Ugdymo filosofijos pagrindai*. Vilnius: VPU leidykla.
7. BCCPAC, British Columbia Ministry Of Education, 2003, *Cal it Safe*. Vancouver. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą: http://www.bced.gov.bc.ca/sco/elem_callsafe.pdf
8. *Bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai* (2004). [žiūrėta 2009-02-01]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/04-06-15-ISAK-941.htm
9. Bobrova L., Kazlauskaitė A., Lekavičienė V., Pocevičienė R., Stašinskienė I., 2007, *Kursinių ir baigiamųjų (bakalauro, magistro, specialiuųjų profesinių studijų) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

10. Boulton M. J., Treuman M., Flemington I. (2002). Associations between Secondary School Pupils' Definitions of Bullying, Attitudes towards Bullying, and Tendencies to Engage in Bullying: age and sex differences. *Educational Studies*, Vol. 28, No. 4, 2002. [žiūrėtą 2008-09-12]. Prieiga per internetą:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=106&sid=50e4fcc1-1871-4c16-920c-600422e1c7a8%40sessionmgr107>
11. Braslauskienė R., Jonutytė I., 2005, *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
12. Chamaberlain S. P., 2003, Responding to Bullying. *Intervention in School and Clinic*. Vol. 38, No. 4. PP. 236-242). [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=12&sid=fa2c5cc9-8b5f-41f6-a093-0b247e3f7895%40sessionmgr3>
13. Civinskas R., Levickaitė V., Tmutienė I. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*. Kaunas: Garnelis.
14. Collins K., McAleavy G., Adamson G., 2004, Bullying in schools: a Northern Ireland. *Educational Research*. Vol. 46, No. 1. P. 1-19. [žiūrėtą 2008-02-29]. Prieiga per internetą:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=6&sid=7d77856a-5272-4a99-b2b7-898f6c1386e6%40sessionmgr3>
15. Craig W., 1998, The Relationship Among Bullying, Victimization, Depression, Anxiety, And Aggression In Elementary School Children. *Person individ*. Vol. 24, No.I, pp. 123-130. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą:
http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6V9F-3SX5JBBG&_user=986224&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&view=c&_version=1&_urlVersion=0&_userid=986224&md5=c8ccfd0458ad5c5e9035a3d24cd11103
16. Craig W., Pepler D., Blais J., 2007, Responding to Bullying: What Works? *School Psychology International*. Vol. 28(4). P. 1-14. [žiūrėtą 2008-02-29]. Prieiga per internetą:
<http://spi.sagepub.com/cgi/reprint/28/4/465>
17. Crothers L. M., Kolbert J. B., 2008, Tackling a Problematic behavior Management Issue: Teachers' Intervention in Childhood Bullying Problems. *Intervention In School And Clinic*. Vol. 43, No. 3. pp. 132-139. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą:
<http://isc.sagepub.com/cgi/reprint/43/3/132>
18. Currie C., Roberts C., Morgan A. et al. editors. Young People's Health in Context. Health Behaviour in School – aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002

- survey. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe; 2004. (Health Policy for Children and Adolescents, No. 4). [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://www.euro.who.int/Document/e82923.pdf>
19. Čižauskaitė J. (2008). Big Brothers Big Sisters – Gydanti draugystės įtaka. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevencija mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 2007 m. gruodžio 6-7 d. p. 75-78.
 20. *Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas* (2000). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
 21. De Almeida A. M. (1999). Portugal. *The nature of school Bullying*. P. 174-187. Edited by: Smith P. K., Morita Y., Junger-Tas J. Et al. London. [žiūrėtą 2008-09-12]. Prieiga per internetą: <http://books.google.com/books?hl=lt&lr=&id=Fj6i8AHNT5AC&oi=fnd&pg=PR8&dq=The+nature+of+school+Bullying&ots=aeDPOy43FK&sig=V2Ca1AdBrImjYCI0z8NMIIIngRTA#PPA18,M1>
 22. Feinberg T., 2003, Bullying Prevention and Intervention, *Principal leadership*. September. P. 10-14. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://www.nasponline.org/resources/principals/Bullying%20NASSP%20September%202003.pdf>
 23. Flouri E., Buchanan A. (2002). Life Satisfaction in Teenage Boys: The Moderating Role of Father Involvement and Bullying. *Aggressive Behavior*. Volume 28, pages 126-133. [žiūrėtą 2008-02-29]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=109&sid=d9b8ed01-199a-4606-b618-8b5753742a02%40sessionmgr107>
 24. Forero R., McLellan L., Rissel C., Bauman A. (1999). Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: cross sectional survey. *BJM*, Volume 319 7 August 1999. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://www.bmj.com/cgi/reprint/319/7206/344>
 25. Frisen A., Jonsson A. K., Persson C., 2007, Adolescents' perception of bullying: who is the victim? Who is the bully? What can be done to stop bullying? *Adolescence*. Vol. 42 Issue 168, p. 749-761, 13p, 6 charts. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=103&sid=8fba27d2-aa2b-41ad-a946-6eeb2d613586%40sessionmgr102>
 26. Gilligan J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas.

27. Gini G., 2004, Bullying in Italian Schools: An Overview of Intervention Programmes. *School Psychology International*. Vol. 25(1). P. 106-116. [žiūrėtą 2008-02-30]. Prieiga per internetą: [/http://spi.sagepub.com/cgi/reprint/25/1/106](http://spi.sagepub.com/cgi/reprint/25/1/106)
28. Glover D., Giugh G., Johnson M., Cartwright N. (2000). Bullying in 25 secondary schools: incidente, impact and intervention. *Educational Research*. Vol. 42. No. 2. Summer 141-156. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=106&sid=0a32a384-6710-4566-974e-b298200f8949%40sessionmgr108>
29. Grigutytė N., Karmaza E., Kemerienė S., 2004, *Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija. Metodinės rekomendacijos socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
30. Hawkins D. L., Pepler D. J., Craig W. (2001). Naturalistic Observations of Peer Interventions Bullying. *Social Development*. 2001; 10; p. 512-527. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=9&sid=f987928c-a4d3-4175-8941-dc20d731e08f%40SRCSM1>
31. Heinrichs R., 2003, A Whole – School Approach to Bullying: Special Considerations for Children with Exceptionalities. *Intervention in School and Clinic*. Vol. 38, No. 4. PP. 195-204. [žiūrėtą 2008-02-30]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=15&sid=0de85c48-12ea-4b7d-8576-d58555d2b460%40sessionmgr7>
32. Institute on Family and Neighborhood Life, 2002;
33. Young Shin Kim, Yun-Joo Koh, Leventhal B., 2005, School Bullying and Suicidal Risk in Korean Middle School Student, *Pediatrics*. Vol. 115, No. 2. pp. 357-363. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://pediatrics.aappublications.org/cgi/reprint/115/2/357>
34. Jasiulionienė J. S. (2008). Kampanija „Nustok tyčiotis“. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevencija mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 2007 m. gruodžio 6-7 d. p. 87-88.
35. Karmaza E., Grigutytė N., Karmazė E. G., 2007, *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: Sapnų sala.
36. Kauno jaunimo sveikatos centras. (2001). *Moksleivių savižudybės: rizikos veiksniai ir pagalbos principai*. Kaunas.

37. Kiškis A. (2004). Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija. *Jurisprudencija*, t. 59(51), p. 39-53. [žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: <http://www3.mruni.lt/~akiskis/Alfredo-str2004.doc>
38. *Krizių valdymo mokykloje tvarkos aprašas* (2007). [žiūrėta 2009-02-01]. Prieiga per internetą: [http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/2007-07-12-ISAK-1374\(2\).doc](http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/2007-07-12-ISAK-1374(2).doc)
39. Krum V. (1994). Prievarta mokykloje: Mokytojai daugiau negu jimes atrodo. *Mokykla*, 7, p. 41-47.
40. Kurienė A. (2008). Smurto prevencija Lietuvos mokyklose – 10 metų patirtis. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevencija mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 2007 m. gruodžio 6-7 d. p. 53-54.
41. Kvieskienė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: UAB „Baltijos kopija“
42. Kardelis K. (2002). Mokslinių tyrimų metodais ir metodologija. Kaunas: JUDEX.
43. Legkauskas V. (2001). *Psichologijos įvadas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
44. Legkauskas V. (2008). *Socialinė psichologija*. Vilnius: VAGA
45. Leonavičienė T. (2007). *SPSS programų paketo taikymas statistiniuose tyrimuose*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
46. Lietuvos Respublikos Švietimo ir Mokslo Ministerija (2008). *2007 metų ataskaita*. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/ataskaitos/smm_atask_07.pdf
47. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija (2008). ***Dėl rezoliucijos***. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/veikla/docs/profsajungos/forumas%20ats%2001g2.pdf>
48. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2005). *Smurto prevencija mokyklose*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
49. *LR Švietimo įstatymas* (2006). [žiūrėta 2009-02-02]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279441&p_query=&p_tr2=
50. *LR Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas* (2007). [žiūrėta 2009-02-02]. Prieiga per internetą: http://www.skelbimas.lt/istatymai/vaiko_minimalios_ir_vidutines_prieziuros_istatymas.htm
51. Macijauskaitė R. (2004). Patyčias išgyvenantys vaikas nuolat jaučiasi nesaugus. *Sveikata ir grožis*, 2004. P. 20-21. nr. 23.
52. Magomedovas A., Kasperavičiūtė E., Karmaza E, 2004, *Mokyklos saugumo politikos formavimas įtraukiant moksleivius*. Vilnius: Vaiko namas. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per

interneta:

http://www.children.lt/?_nm_mid=TVN3eExERXNOeXd3&_nm_lid=0&session=no

53. Mayer G. R., Ybarra W J., Fogliatti H. (2001). *Addressing bullying in schools*. Safe School Center. žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą:
http://www.berkeleypta.org/topics/safety/20011023084343_bullying102201.pdf
54. Martišauskienė E., 2008, Ugdomojo mokymo retrospektyva ir dabartis (V. Rajecko „Ugdomojo mokymo“ ir konstruktyvizmo paraelės). *Pedagogika*. Nr. 89. P. 11-17.
55. Matačiūnienė E. (2008). Saugūs vaikai – bendras tikslas. *Švietimo naujienos*. 14(269). p. 8. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą:
<http://www.sac.smm.lt/images/file/leidiniai/14%20SN%20numeris.pdf>
56. Mellor A. (1990). Bullying in Scottish secondary Schools. *SCRE Spotlights* 23. [žiūrėta 2008-09-12]. Prieiga per internetą:
http://eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/22/52/68.pdf
57. Mihalic S., Fagan A. A., Argamaso S., 2008, Implementing the LifeSkills Training drug prevention program: factors related to implementation fidelity. *Implementation Science*. P. 1-16. [žiūrėta 2008-09-12]. Prieiga per internetą:
<http://www.implementationscience.com/content/pdf/1748-5908-3-5.pdf>
58. Milsom, A., Gallo, L. (2006). Bullying in middle schools: Prevention and intervention. *Middle School Journal*, 37(3). , 12-19. Acceptance Date: 2005. [žiūrėta 2008-02-30]. Prieiga per internetą:
http://eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/2b/24/da.pdf
59. *Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programa* (2005). [žiūrėta 2009-02-01]. Prieiga per internetą:
file:///C:/Documents%20and%20Settings/Jurgita/Local%20Settings/Temporary%20Internet%20Files/Content.IE5/SJWHT50N/Nacionaline_smurto_pries_vaikus_programa%5B1%5D.htm
60. *Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa* (2008). [žiūrėta 2009-02-01]. Prieiga per internetą:
<http://www.litlex.lt/scripts/sarastas2.dll?Tekstas=1&Id=113853>
61. Nansel T. R., Overpeck M., Pilla R. S. et al., 2001, Bullying Behaviors Among US Youth: Prevalence and Association With Psychosocial Adjustment. *JAMA*. Vol. 285 (16). P. 2-13.

- [žiūrėta 2008-02-30]. Prieiga per internetą:
<http://www.pubmedcentral.nih.gov/picrender.fcgi?artid=2435211&blobtype=pdf>
62. Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2006). *Socialinių ir psichologinių problemų įtaka narkotinių medžiagų vartojimui Kauno Eigulių ir Kalniečių mikrorajono mokyklose*. Kaunas. žiūrėta [2008-02-01]. Prieiga per internetą:
http://www.nkd.lt/files/Apklausos_ir_tyrimai/savivaldybes/2005/11.doc
63. Nasvytienė D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Vilnius: VPU. [žiūrėta 2008-02-30]. Prieiga per internetą: leidykla<http://www.vpu.lt/bibl/elvpu/48329.pdf>
64. National children's resource centre, 2002, *Information Pack Bullying*. Dublin. [žiūrėta 2008-02-29]. Prieiga per internetą:
http://www.youngsocialinnovators.ie/fileadmin/user_upload/Resources/bullying-infopack.pdf
65. Olafsen R. N., Viemero V. (2000). Bully/Victim Problems and Coping With Stress in School Among 10-to 12-Year-Old Pupils in Åland, Finland. *Aggressive behavior*, Volume 26, pages 57-65 (2000). [žiūrėta 2008-02-30]. Prieiga per internetą:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=22&sid=805b7799-2ea9-41ca-a9b2-a3caf1f41b36%40SRCSM2>
66. Ollweus D., 2008, Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevencija mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. P. 19-30. Vilnius: Multiplex.
67. Olweus D. (2001). Bullying at school: tackling the problem. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą:
http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/434/Bullying_at_school:_tackling_the_problem.html
68. Olweus D., 1993, *Bullying at School - What We Know and what We Can Do*. Oxford and Cambridge: Blackwell Publishing. [žiūrėta 2008-02-29]. Prieiga per internetą:
http://books.google.lt/books?id=4qNLY13mkDEC&dq=%22Olweus%22+%22Bullying+*+school+*+we%22&source=gbs_summary_s&cad=0
69. Olweus D., 2003, A Profile of Bullying at School. *Educational Leadership*. Vol. 60. pp. 12-17. [žiūrėta 2008-02-30]. Prieiga per internetą:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=15&sid=fe362a9e-185b-44e3-a18e-e79f122cde11%40SRCSM1>

70. Olweus D., 2005, A useful evaluation design, and effects of the Olweus Bullying Prevention Program. *Psychology, Crime & Law*. Vol.11 Issue 4, p, 389-402. [žiūrėtą 2008-09-12].
Prieiga per internetą:
<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=1&hid=101&sid=c795b896-4df9-4bfc-8b1b-f1990330b8ae%40sessionmgr107&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtG12ZQ%3d%3d#db=aph&AN=18486582>
71. Ortega R., Lera J., 2000, The Seville Anti – Bullying in School Project. *Aggressive behavior*. Volume 26, pages 113-123 (2000). [žiūrėtą 2008-02-30]. Prieiga per internetą:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=6&sid=5602a887-50d5-4ff8-aa84-8818cde0dcae%40sessionmgr3>
72. Pateraki L., Houndoumadi A., 2001, Bullying Among Primary School Children in Atsens, Greece. *Educational Psychology*, Vol. 21, No. 2. P. 167-175. [žiūrėtą 2008-02-30]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=103&sid=6d5c13d9-e09d-49df-a434-8466c85873f0%40sessionmgr108>
73. Pellegrini D., Long J. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology* (2002), 20, 259-280. [žiūrėtą 2008-09-12]. Prieiga per internetą:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=6&sid=47b00f28-d3b2-4f6a-889a-7d04691d2fda%40sessionmgr9>
74. Piskin M., 2002, School bullying: Definition, types, related factors, and strategies to prevent bullying problems. *Educational Sciences: Theory & Practice*. No. 2, pp. 555-562.
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=22&sid=c6fdcac7-ee6f-495a-a604-50dcccffcac99%40sessionmgr3>
75. Povilaitis R., Jasiulionė J. S., 2008, *Mokykla gali įveikti patyčias*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
76. Povilaitis R., Jasiulionė J. S., Kurienė A. ir kt., 2007, *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: Multiplex.
77. Povilaitis R., Valickaitė D., 2005, Priekabiavimo paplitimas Panevėžio miesto ir rajono bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų moksleivių populiacijoje. *Visuomenės sveikata*. Nr. 2(29). P. 47-52. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą:
[http://www.hi.lt/download/pdf/Vs/Vs-2005-2\(29\).pdf](http://www.hi.lt/download/pdf/Vs/Vs-2005-2(29).pdf)
78. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J., 2005, *Apie priekabiavimą*. Vilnius: Multiplex.
79. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J., 2006, *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: Multiplex.

80. Pūras D., Petkevičius R., Žemaitienė N. ir kt., 2006, Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata. Smurtas, prievarta šeimoje. Savižudybių prevencija. *Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2005*. P. 55-61. Vilnius: Baltijos kopija. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0157360.pdf>
81. Rantanen P., Kaltiala-Heino R., Rimpela M. et al., 1999, Bullying, depresijon, and suicidal idealion in Finnish adolescents: school survey. *BMJ*. Vol. 319. P. 348-351. [žiūrėtą 2008-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.bmj.com/cgi/reprint/319/7206/348>
82. Reed S., 2003, *Bullying Prevention*. Indiana: State Superintendent of Public Instruction Indiana Department of Education. [žiūrėtą 2008-12-21]. Prieiga per internetą: http://www.doe.state.in.us/sservices/pdf/bully_manual.pdf
83. Rigby K., 1999, What harm Does Bullying Do? *Paper presented at the Children and Crime: Victims and Offenders Conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Brisbane, 17-18 June 1999*. P. 2-12. [žiūrėtą 2008-02-30]. Prieiga per internetą: <http://www.aic.gov.au/conferences/children/rigby.pdf>
84. Rigby K., Peterson L., 1999, Countering bullying at an Australian secondary school with students an halpes. *Journal of Adolescence*. No. 22. P. 481-492. [žiūrėtą 2008-02-29]. Prieiga per internetą: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MIimg&_imagekey=B6WH0-45GMGC5-1V-1&_cdi=6836&_user=986224&_orig=search&_coverDate=08%2F31%2F1999&_sk=999779995&view=c&wchp=dGLbVlb-zSkWz&md5=570958afc0094112c1bf3b0b9261a854&ie=/sdarticle.pdf
85. Rigby K., Smith P. K., Pepler D., 2004, *Bullying in Schools*. Cambridge: Cambridge University Press. [žiūrėtą 2008-09-12]. Prieiga per internetą: http://books.google.com/books?id=Poaf08EaS2MC&dq=Working+to+prevent+school+bullying:&lr=&hl=lt&source=gbs_summary_s&cad=0
86. Robichaud M. G. R., 2007, *Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
87. Ross W., 2006, A National Perspective of Peer Victimization: Characteristics of Perpetrators, Victims and Intervention Models. *National Forum Of Teacher Educational Journal*. Vol. 16, No. 3. P. 1-15. [žiūrėtą 2008-09-12]. Prieiga per internetą: <http://www.nationalforum.com/Electronic%20Journal%20Volumes/Ross,%20William%20A%20National%20Perspective%20of%20Peer%20Victimization.pdf>
88. Rumpf J. (2004). *Rėkia, pešasi, viską gadina*. Kaunas: Šviesas.

89. Salmivalli C., Kaukiainen A., Voeten M., 2005, Anti – bullying intervention: Implementation and outcome. *British Journal of Educational Psychology*. No. 75. P. 465–487. [žiūrėtą 2008-09-12]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=117&sid=f8724364-2f02-4b21-9ac8-0d57c3c2b59a%40sessionmgr107>
90. Smith D. J., Cousins J. B., , Stewart R. (2005). Antibullying Interventions in Schools : Ingredients of Effective Programs. *Canadian journal of education* 28, 4 (2005): 739-762. [žiūrėtą 2008-02-26]. Prieiga per internetą: <http://www.csse.ca/CJE/Articles/FullText/CJE28-4/CJE28-4-smithetal.pdf>
91. Smith P. K., 1997, Bullying in Life – Span Perspective: What Can Studies of School Bullying and Workplace Bullying Learn from Each Other? *Journal of Community & Applied Social Psychology*. Vol. 7. P. 249-255. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=102&sid=346b1c74-cab7-41e6-b954-405b198ea868%40sessionmgr109>
92. Smokowski P. R., Kopasz K. H., 2005, Bullying in School: An Overview of Types, Effects, family Characteristics, and Intervention Strategies. *Children & Schools*. Volume 27, No. 2. [žiūrėtą 2008-02-30]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=13&sid=3fe58e4a-96b2-4c6c-82dd-24a49715767c%40sessionmgr9>
93. *Socialinio pedagogo pareiginė instrukcija* (2001). [žiūrėtą 2009-02-10]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/01_12_1667.htm
94. Suslavičius A, Valickas G., 1999, *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius: LTA.
95. Šalaševičiūtė R. (2008). Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos patirtis sprendžiant patyčių ir smurto problemas mokykloje. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevencija mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 2007 m. gruodžio 6-7 d. p. 13-16.
96. Targamadžė V., Valeckienė D., 2007, Patyčių bendrojo lavinimo mokyklose samprata: priešasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Acta Pedagogica Vilnensia*. Nr. 19. P. 159-171. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://scholar.google.lt/scholar?hl=lt&lr=&q=9.%09Targamadz%C4%97+V.%2C+Valeckien%C4%97+D.+%282007%29.+&btnG=Paie%C5%A1ka>
97. Trautamn M., 2003, Identify and Reduce Bullying in Your Classroom. *Intervention in School and Clinic*. Vol. 38, No. 4, PP. 243-246. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą:

<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=6&sid=2ad00b89-3bf9-471f-9daf-23112b9beaf%40sessionmgr2>

98. *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija* (2003). [žiūrėta 2009-02-03]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=211767
99. *Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2005-20-12 m. planas* (2005). [žiūrėta 2009-02-02]. Prieigą per internetą: <http://www.tic.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=81487>
100. Valeckienė D., 2007, Patyčių tarp bendraamžių prevencijos strategijų mokykloje analizė: užsienio šalių patirtis. *Tiltai*. Nr. 4. P. 53-52.
101. Valiukevičiūtė J., 2003, Vaikų patiriančių bendraamžių priekabiavimą, psichologinis prisitaikymas. *Magistro darbas*. Vilniaus universitetas. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://www.google.lt/search?hl=lt&q=Vaik%C5%B3%2C+patirian%C4%8Di%C5%B3+bendraam%C5%BEi%C5%B3+priekabiavim%C4%85%2C+psichologinis+prisitaikymas%3A+Magistro+darbas.+Vilnius.&btnG=Paie%C5%A1ka&meta=>
102. Vareikienė I. (2006). Priekabiavimo mokykloje bei psichologinių traumų šeimoje ir moksleivių sveikatos sutrikimų sąsajos. *Magistrinis darbas*. Kaunas. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20060615_193502-76664/DS.005.0.01.ETD
103. Whitted K. S., Dupper D. R., 2005, Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. *Children & Schools*. Vol. 27 Issue 3, p. 167-175, 9p, 1 chart. [žiūrėta 2008-09-12]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=1&hid=4&sid=f414372d-b683-4171-9cae-5d5a4227ffa2%40sessionmgr9&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=f5h&AN=17538038>
104. Xin Ma, Stewin L. L., Mah D. L., 2001, Bullying in school: nature, effects and remedies, *Research Papers in Education*. No. 16(3). pp. 247-270. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=2&hid=117&sid=66c055dc-86d0-4027-97fc-db282ecc87e9%40sessionmgr108>
105. Zaborskis A., Cirtautienė L., Žemaitienė N., 2005, Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994-2002. *Medicina*. Nr. 41(7). P. 614-620. [žiūrėta 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://medicina.kmu.lt/0507/0507-10l.pdf>

106. Zaborskis A., Makari J., 2001, *Lietuvos moksleivių gyvensena: raida 1994 – 1998 metais ir vertinimas tarptautiniu požiūriu*. Panevėžys: Mažoji poligrafija.
107. Zaborskis A., Vareikienė I. (2008). Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvensena. *Medicina*. Nr. 44(3). P. 232-239. [žiūrėtą 2008-02-21]. Prieiga per internetą: <http://medicina.kmu.lt/0803/0803-09l.pdf>
108. ZaboIrskis A., Vareikienė I. (2008). Patyčios Lietuvos mokyklose HBSC tyrimo duomenimis: pokyčiai 1994 – 2006 ir tarptautinis palyginimas. *Modernūs požiūriai į patyčias ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 2007 m. gruodžio 6-7 d. p. 68-73.
109. Žakaitienė R. (2008). Smurto prevencija mokyklose. *Modernūs požiūriai į patyčias ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 2007 m. gruodžio 6-7 d. p. 16-17.
110. Žilienė D., Ramanauskienė T. Anoniminė moksleivių apklausa apie smurtą ir patyčias mokyklose.
http://www.kretingospsc.lt/veikla/anon_moksl_%20apklausa_apie_smurta_%20ir_patycias.pdf
111. Žukauskienė R., 2000, Vaikai agresyvėja, ar žinisklaida kalta? // *Mokykla*. Nr. 5. P. 25-27.
112. Žukauskienė R., 1997, Agresyvaus jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų elgesio raidos ypatumai. *Psichologija (Mokslo darbai)*, Nr. 17, p. 76-91.
113. Žukauskienė R., 1999, Agresija ir bendradarbiavimas: kaip padėti vaikams išmolti konstruktyviai elgtis. *Vaikų psichologinis konsultavimas*. Sudarytojai: Giedrinė G., Gudzinskas J., Navaitis G. P. 111-120. Vilnius.
114. Žukauskienė R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
115. Беркович Л. (2002). Агрессия : причины, последствия и контроль. Москва : Олма-пресс.

PRIEDAI